

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

**PŘECHOD DO DOSPĚLOSTI: ODCHOD DĚTÍ
Z DOMOVA RODIČŮ VE VYBRANÝCH ZEMÍCH
STŘEDNÍ EVROPY**

Diplomová práce

Lucie Kynčilová

Praha 2008

Vedoucí diplomové práce: RNDr. J. Kocourková, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, pod vedením školitele RNDr. Jiřiny Kocourkové, Ph.D., a že jsem všechny použité prameny řádně citovala.

Jsem si vědoma toho, že případné využití výsledků, získaných v této práci, mimo Univerzitu Karlovu v Praze je možné pouze po písemném souhlasu této univerzity.

Svoluji k zapůjčení této práce pro studijní účely a souhlasím s tím, aby byla řádně vedena v evidenci vypůjčovatelů.

V Praze 22. srpna 2008

.....

Děkuji vedoucí své diplomové práce RNDr. Jiřině Kocourkové, Ph.D. za odborné vedení a podnětné připomínky k obsahu a formální stránce práce. Dále děkuji Mgr. Aleně Černíkové, Ph.D. za cenné rady a konzultace ohledně statistické analýzy dat. Za možnost využít data z výběrových šetření Fertility and Family Survey děkuji Skupině populačních aktivit (Population Activities Unit) z UNECE (United Nations Economic Commission for Europe).

V neposlední řadě děkuji všem spolužákům, zejména Bc. Janě Kopečné, za přínosné diskuze. Zvláštní dík patří Bc. Vojtěchu Hündlovi za užitečné rady a trpělivost během zpracování a zejména při dokončování této práce.

Rovněž bych chtěla touto cestou poděkovat své rodině a blízkým za jejich podporu během celého vysokoškolského studia.

Přechod do dospělosti: Odchod dětí z domova rodičů ve vybraných zemích střední Evropy

Abstrakt

Předložená diplomová práce se zabývá událostí odchodu dětí z domova rodičů ve třech vybraných zemích střední Evropy: České Republice, Polsku a bývalém Východním Německu. Sledovány byly ženy narozené v letech 1952–1972/1982. Nejprve je problematika představena na teoretické úrovni. V úvodních kapitolách jsou popsány politické a sociální souvislosti ve vybraných zemích, dále pojetí životní dráhy a nakonec konceptuální rámec odchodu dětí z domova rodičů v širších souvislostech. Na datech získaných ze šetření Fertility and Family Survey je provedena analýza přežití. Práce je zaměřena především na analýzu časování odchodu dětí od rodičů a dále na zjištění vlivu vybraných proměnných na intenzitu studované události. Vybraná oblast střední Evropy se nevyznačuje extrémními rozdílnostmi demografického chování, přesto byly očekávány a posléze vysledovány určité podobnosti, a také odlišnosti v časování a zejména v míře vlivu daných faktorů na odchod dětí z domova rodičů. Výsledky ukazují, že období přechodu do dospělosti bylo v těchto zemích koncentrováno do relativně krátkého časového intervalu, s tím, že v Polsku docházelo k posunu časování do pozdějšího věku.

Klíčová slova: přechod do dospělosti, odchod dětí z domova rodičů, životní dráha, mládí, rodinné chování, Střední Evropa, analýza přežití

Transition to adulthood: Leaving parental home in selected Central European countries

Abstract

The study focuses on leaving parental home in selected Central European countries: The Czech Republic, Poland and former German Democratic Republic (GDR). Women born in 1952–1972/1982 were analysed. The topic is first discussed theoretically and conceptually. It gives the basic overview about the political and social background in Central Europe, about the life course perspective and about the concept of transition to adulthood. The Fertility and Family survey data were analyzed, using survival analysis. The aim of the study is timing of leaving home and analyzing the predictors of leaving home. Although the Central European countries has not offered extreme differences in demographic behaviour, specific similarities and differences in timing, especially in predictors of leaving home has been expected and found afterwards. Findings indicate that the transition to adulthood was concentrated in a short term period and therewithal Poland belongs to “late-leavers”.

Keywords: transition do adulthood, leaving home, life course, youth, family pattern, Central Europe, survival analysis

OBSAH

Seznam tabulek	6
Seznam obrázků	8
1 Úvod.....	10
2 Metodologie a zdroje dat.....	13
2.1 Metodologie	13
2.1.1 Analýza přežití	13
2.1.2 Základní funkce analýzy přežití	14
2.1.3 Základní statistické metody.....	15
2.2 Zdroj dat - Šetření reprodukce a rodiny.....	16
2.3 Metodické poznámky	17
3 Demografická situace ve vybraných státech střední Evropy	22
3.1 Historický a politický rámec populačního vývoje	22
3.2 Vybrané aspekty populačního vývoje.....	24
3.2.1 Česká republika	26
3.2.2 Polsko	29
3.2.3 Německá demokratická republika.....	33
4 Konceptuální a teoretická východiska práce	38
4.1 Demografie a studium populací.....	38
4.2 Koncept životní dráhy	39
4.3 Koncept procesu odchodu dětí z domova rodičů v rámci přechodu do dospělosti...	42
4.4 Přehled studií s tematikou odchodu dětí z domova rodičů	44
5 Analýza časování odchodu dětí z domova rodičů v Polsku, Východním Německu a České republice	47
5.1 Analýza časování odchodu dětí z domova rodičů za jednotlivé země.....	47
5.1.1 Charakteristiky výběrových souborů jednotlivých zemí.....	47
5.1.2 Analýza časování odchodu dětí z domova rodičů v jednotlivých zemích ..	52
5.2 Analýza časování odchodu dětí z domova rodičů společně ve vybraných zemích ..	66
5.2.1 Charakteristika analyzovaného souboru žen	66
5.2.2 Synchronizace a sekvence vybraných událostí v rámci přechodu do dospělosti	67
5.2.3 Časování vybraných událostí přechodu do dospělosti.....	72
5.2.4 Analýza časování odchodu dětí z domova rodičů	76
6 Závěr.....	93
Seznam použité literatury.....	98
Přílohy.....	106

SEZNAM TABULEK

Tab. 1	Vývoj průměrného počtu členů domácností, Česká republika, Polsko, Východní Německo, 1950–1990, vybrané roky.....	23
Tab. 2	Index potratovosti, Česká republika, 1955–1989, vybrané roky	27
Tab. 3	Vybrané ukazatele sňatečnosti, Česká republika, 1950–1990, vybrané roky	28
Tab. 4	Základní vybrané ukazatele rozvodovosti, Česká republika, 1950–1990, vybrané roky	28
Tab. 5	Vývoj počtu potratů a hodnoty indexu potratovosti ve vybraném období, Polsko, 1955–1990	30
Tab. 6	Vybrané ukazatele sňatečnosti a rozvodovosti, Polsko, 1950–1990, vybrané roky	32
Tab. 7	Vývoj ukazatele indexu potratovosti, Východní Německo, 1955–1989, vybrané roky .	34
Tab. 8	Vybrané ukazatele sňatečnosti, Východní Německo, 1950–1990, vybrané roky.....	35
Tab. 9	Vybrané ukazatele rozvodovosti, NDR, 1950–1989, vybrané roky	35
Tab. 10	Analyzované soubory žen, vybrané kohorty, Česká republika, Polsko, Východní Německo, datum šetření	48
Tab. 11	Procentuální zastoupení žen, vybrané kohorty, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace 1952–1982, k datu šetření	48
Tab. 12	Nejvyšší dosažené vzdělání v %, ženy, vybrané země, k datu šetření.....	49
Tab. 13	Rozvod rodičů, rozvod rodičů dle věku dítěte (v %), Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972/1982 (ČR), k datu šetření.....	51
Tab. 14	Zastoupení věřících žen (v %), Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972/1982 (ČR), k datu šetření	51
Tab. 15	Model odchodu žen z domova rodičů pomocí jedné vysvětlující proměnné, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972	54
Tab. 16	Model odchodu žen z domova rodičů pomocí více vysvětlujících proměnných, Polsko, generace žen narozených v letech 1952–1972	56
Tab. 17	Model odchodu žen z domova rodičů pomocí jedné vysvětlující proměnné, Východní Německo, generace narozené v letech 1952–1972.....	59
Tab. 18	Model odchodu žen z domova rodičů pomocí více vysvětlujících proměnných, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	60
Tab. 19	Model odchodu žen z domova rodičů pomocí jedné vysvětlující proměnné, Česká republika, generace narozené v letech 1952–1982	64
Tab. 20	Model odchodu žen z domova rodičů pomocí více vysvětlující proměnné, Česká republika, generace narozené v letech 1952–1982	66
Tab. 21	Mediánové věky událostí přechodu do dospělosti, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace žen narozených v letech 1952–1972	73

Tab. 22	Vybrané ukazatele porovnání věku odchodu od rodičů, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace žen narozených v letech 1952–1972	77
Tab. 23	Generační vliv na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972	81
Tab. 24	Vliv místa bydliště na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972	82
Tab. 25	Vliv rozvodu rodičů na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	84
Tab. 26	Vliv počtu sourozenců na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	86
Tab. 27	Vliv víry na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972	88
Tab. 28	Vliv vzdělání na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972	90
Tab. 29	Odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	91

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1	Vývoj úhrnné plodnosti a úhrnné potratovosti, Česká republika, 1950–1990.....	26
Obr. 2	Vývoj úhrnné plodnosti, Polsko, 1955–1990.....	30
Obr. 3	Vybrané ukazatele sňatečnosti a rozvodovosti, Polsko, 1950–1990	31
Obr. 4	Vývoj úhrnné plodnosti, Východní Německo, 1955–1989.....	34
Obr. 5	Čtyři základní prvky paradigmatu „životní dráha“	41
Obr. 6	Procentuální zastoupení žen dle místa bydliště v době dospívání, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972/1982 (ČR), k datu šetření.....	50
Obr. 7	Procentuální zastoupení podle počtu sourozenců, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace žen narozených v letech 1952–1972/1982 (ČR), k datu šetření.....	52
Obr. 8	Kumulativní zastoupení žen, které neodešly z domova rodičů, Polsko, generace 1952–1972.....	53
Obr. 9	Vliv místa bydliště, kde ženy vyrůstaly, na odchod žen z domova rodičů, Polsko, generace 1952–1972.....	54
Obr. 10	Kumulativní zastoupení žen, které neodešly z domova rodičů, Východní Německo, generace 1952–1972.....	58
Obr. 11	Vliv rozvodu rodičů na odchod žen z domova rodičů, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	59
Obr. 12	Kumulativní zastoupení žen, které neodešly z domova rodičů, Česká republika, generace narozené v letech 1952–1982.....	62
Obr. 13	Vliv rozvodu rodičů na odchod žen z domova rodičů, Česká republika, generace narozené v letech 1952–1982	63
Obr. 14	Odhadnuté funkce podmíněného rizika odchodu od rodičů, generace žen narozených v letech 1952–1982, Česká republika.....	64
Obr. 15	Posloupnost události „ukončení vzdělávání“ s „odchodem od rodičů“, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972	68
Obr. 16	Posloupnost události „začátek společného soužití s partnerem“ s „odchodem od rodičů“, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972	69
Obr. 17	Posloupnost události „vstup do manželství“ s „odchodem od rodičů“, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	70
Obr. 18	Posloupnost události „narození prvního dítěte“ s „odchodem od rodičů“, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972	72

Obr. 19	Zastoupení žen, které ještě neodešly z domova rodičů, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972.....	73
Obr. 20	Zastoupení žen, které ve vybraných letech věku nedokončily vzdělávání, vybrané věky, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972.....	74
Obr. 21	Zastoupení žen, které v daném věku nezačaly žít společně se svým partnerem, vybrané věky, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972.....	75
Obr. 22	Zastoupení žen, které ve vybraném věku nevstoupily do manželství, vybrané věky, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972.....	75
Obr. 23	Podíly žen, kterým se v daném věku nenarodilo dítě, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972.....	76
Obr. 24	Kumulativní zastoupení žen, které ještě neodešly z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace narozené v letech 1952–1972.....	77
Obr. 25	Odhadnuté křivky podmíněného rizika odchodu z domova, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	78
Obr. 26a	Generační vliv na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	79
Obr. 26b	Generační vliv na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	80
Obr. 27a	Vliv místa bydliště na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	81
Obr. 27b	Vliv místa bydliště na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	82
Obr. 28a	Vliv rozvodu rodičů na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	83
Obr. 28b	Vliv rozvodu rodičů na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	84
Obr. 29a–d	Vliv počtu sourozenců na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	85
Obr. 30a	Vliv víry na odchod dětí z domova rodičů, nevěřící, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	87
Obr. 30b	Vliv víry na odchod dětí z domova rodičů, věřící, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	87
Obr. 31a	Vliv vzdělání na odchod dětí z domova rodičů, vybrané země, základní vzdělání, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	89
Obr. 31b	Vliv vzdělání na odchod dětí z domova rodičů, vybrané země, středoškolské vzdělání, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	89
Obr. 31c	Vliv vzdělání na odchod dětí z domova rodičů, vybrané země, vysokoškolské vzdělání, generace žen narozených v letech 1952–1972.....	90

Kapitola 1

Úvod

Prolog

Přechod do dospělosti, potažmo odchod dětí z domova rodičů, který vychází z pojetí životní dráhy, se dostal do popředí zájmu demografů především na počátku 90. let 20. století. Zvýšení zájmu o koncept přechodu do dospělosti vyvolaly změny v reprodukčním a rodinném chování, které se odehrávaly od počátku 60. let 20. století v západní Evropě. Ekonomické, institucionální, kulturní a další změny a jejich vzájemná interakce vytvářely nový dlouhodobý, nepředvídatelný proces dosažení dospělosti. Již se nejednalo o krátké období s jasně definovanými fázemi, ale o značně heterogenní období životní dráhy. Tento typ chování je jedním ze znaků procesu individualizace procesu životní dráhy, kterým byl vysvětlován vývoj ve společnostech západní Evropy a Severní Ameriky. Individualizací bylo například míněno zmírnění normativních opatření ve společnosti (Billari, 2004). Evropské prostředí je z hlediska demografického chování značně heterogenní, a proto nabízí vědcům široké možnosti uplatnění ve výzkumu.

Předložená diplomová práce se zabývá odchodem dětí z domova rodičů ve střední Evropě v období druhé poloviny 20. století. Změny přechodu do dospělosti v tomto regionu nebyly ve sledované době aktuální. Vybrané státy Česká Republika, Polsko a bývalé Východní Německo nevykazují na první pohled známky značné diverzity. Přesto je zajímavé nalézat určité shody nebo odlišnosti a tudíž se tyto země staly objektem zájmu předložené práce.

Důležitou roli tu hraje samotný fakt procesu přechodu do dospělosti, ve kterém dochází u mladých lidí k převratným změnám. Jsou jimi například odchod dětí z domova rodičů, dokončení vzdělávání, počátek soužití s partnerem, popřípadě manželství. Obecně lze říci, že v této době dochází u mladých lidí ve vyspělých státech k osamostatňování se a k získávání své nezávislosti, bez rozdílů regionálního či kulturního.

Česká republika, Polsko a Východní Německo náležely ke státům bývalého socialistického bloku. K těmto zemím, kde ještě ve sledovanou dobu nedošlo k II. demografickému přechodu, je nutno přistupovat při hledání souvislostí týkajících se procesu přechodu do dospělosti odlišněji. Generace lidí narozených v 50. až 70. letech 20. století vyrůstaly v období, kdy si vláda činila až neoprávněné nároky na právo rozhodovat o osudech mladých lidí. Pochopení realizace sociální a populační politiky do jisté míry vysvětluje možnosti a omezení, která byla v těchto zemích stanovena. Dalo by se předpokládat, že v důsledku shodného politického

systému, který určoval po dobu čtyřiceti let společenský a ekonomický vývoj v těchto zemích, bude shledán podobný vývoj procesu přechodu do dospělosti. Sledované země si nicméně přes všechny restriktce za doby působení komunistických vlád do určité míry zachovaly své historicko-kulturní vzorce. Výše zmíněné aspekty ovlivňující životy lidí ve společnosti je možno rozdělit do dvou skupin. Na jedné straně hovoříme o institucionálních faktorech a na druhé straně o dlouhodobém kulturně-historickém vývoji dané země.

Cíl, struktura práce a výzkumné otázky

Tato diplomová práce se zaměřuje na odchod dětí z domova rodičů v České republice, Polsku a bývalém Východním Německu. Studie je zaměřena na ženy narozené v období od roku 1952–1972, resp. 1982. Data, která byla použita, pochází z výběrového šetření Fertility and Family Survey. Odchod z domova rodičů je tu chápán v širších souvislostech, je považován za důležitou část procesu přechodu do dospělosti.

Cílem práce je zaprvé analyzovat vybrané faktory jednotlivě ve sledovaných zemích a zjistit, jaký mají vliv na odchod od rodičů. Dalším cílem je porovnání časování odchodu od rodičů, a dále zjištění pořadí a časování vybraných událostí přechodu do dospělosti ve vybraných zemích. Základní otázkou řešenou v této práci je, zda odchod od rodičů závisí na některých vybraných faktorech a zda existují odlišnosti v časování a prediktorech, které tento proces ovlivňují. Lze předpokládat, že neexistují výrazné rozdíly v časování mezi jednotlivými státy, ale budou existovat rozdíly ve faktorech, které mají vliv na časování odchodu od rodičů. Dále, se předpokládá, že pořadí a časování vybraných událostí přechodu do dospělosti nebude natolik rozdílné s výjimkou Polska a bude koncentrováno do krátkého časového úseku. Výše zmíněné předpoklady pramení z kulturně-historického a společenského vývoje zemí, je proto očekáváno působení hluboce zakořeněné křesťanské tradice v Polsku. Dále je očekáván silný vliv pronatalitních opatření, která byla zavedena v 70. letech 20. století v České republice a specifické chování východoněmeckých žen, které se do určité míry podobalo demografickému chování v sousedním Západním Německu, např. nízká úroveň porodnosti.

Data, dostupná za Východní Německo a Polsko, nenabízí možnost analyzovat období změn po pádu komunistického režimu. Šetření v České republice probíhalo v roce 1997 a je tedy možné, že určité proměny v časování odchodu žen z domova rodičů budou registrovány (avšak nevýrazně).

Úvodní kapitola předkládané práce se věnuje metodice (analýza přežití) a zdroji dat (Fertility and Family Survey). V závěru této kapitoly jsou zahrnuty metodické poznámky k otázkám, které souvisí s datovou základnou získanou z výběrového šetření a dále s tvorbou některých proměnných.

V další kapitole je popsán historický vývoj a vybrané aspekty populačního vývoje České republiky, Polska a Východního Německa. Tato kapitola má za úkol charakterizovat a přiblížit politickou, společenskou a ekonomickou situaci ve vybraných zemích. Dále je zde popsán populační vývoj vybraných států ve druhé polovině 20. století, který je důležitý pro pochopení širších souvislostí přechodu do dospělosti. Lze se domnívat, že historicko-kulturní aspekty a

otázka rodinného a reprodukčního chování a populační politiky vybraných zemí, budou reflektovány v samotném procesu odchodu dětí z domova rodičů.

Následující kapitola se věnuje teoretickému a konceptuálnímu rámci předložené práce. Je zde především zmíněna úloha samotné vědní disciplíny demografie ve smyslu interdisciplinarity. Je vyzdvihována z důvodu schopnosti propojit různé přístupy, teorie a metody tak, že skloubí přednosti více vědních oborů. V návaznosti na tom je popsán přístup životní dráhy, který je vhodným nástrojem pro zkoumání lidských populací, jelikož se zaměřuje na mikro úroveň (chování jedinců ve společnosti), ale i makro úroveň (institucionální faktory), ovlivňující chování jednotlivce. Nedílnou částí této kapitoly je charakteristika samotného odchodu dětí z domova rodičů a procesu přechodu do dospělosti. V rámci této kapitoly jsou také zmíněny již vypracované studie s tematikou odchodu od rodičů. Tyto studie se do jisté míry dotýkají tematiky předložené práce.

Stěžejní kapitolou práce je pátá kapitola, která obsahuje samotnou analýzu studovaného procesu. Analýza odchodu dětí z domova rodičů byla zaměřena především na faktory, které souvisí s obdobím dětství a dospívání, resp. s obdobím života spojeným s orientační rodinou. Tato kapitola je rozčleněna do dvou hlavních částí. První část se týká oddělených analýz jednotlivých zemí. Druhá část je zaměřena na komparaci zemí. Je doplněna o komparaci časování a pořadí jednotlivých událostí procesu přechodu do dospělosti, pro kterou byly vybrány kromě odchodu dětí od rodičů další významné události procesu přechodu do dospělosti. Jsou jimi ukončení vzdělávání, počátek soužití s partnerem, manželství a narození prvního dítěte.

Kapitola 2

Metodologie a zdroje dat

2.1 Metodologie

2.1.1 Analýza přežití

Analýza přežití (survival analysis) je statistická metoda, která se zabývá výskytem událostí (Yamaguchi, 1999, s. 1). Centrem zájmu analýzy přežití je jedinec nebo skupina jedinců, u kterých po určité době (doba přežití) dochází k události (studované události). Smyslem této statistické metody je vysvětlit, proč má určitý jedinec větší pravděpodobnost podstoupit studovanou událost než ostatní jedinci a jaké faktory ovlivňují dobu přežití daného jedince.

Prvotně byla analýza přežití použita v biomedicíně, především pro sledování zhoubných nádorů, kde bylo hlavním cílem sledovat zaprvé událost onemocnění pacientů nebo laboratorních zvířat a zadruhé událost úmrtí.¹ Tato metodologie nalézá uplatnění v mnoha dalších vědních oborech, které přispěly k jejímu rozvoji. I z tohoto důvodu se setkáváme s různými pojmenováními, jako například analýza spolehlivosti (reliability analysis) v technických oborech, analýza trvání (duration analysis) v ekonomii, event to time analysis ve společenských vědách, kriminologii apod. (Cox, 1984, s. 1). Rozvoj v různých vědních disciplínách napomohl ke sjednocení používání termínu této statistické metody. Nejrozšířenějším a odbornou veřejností nejpoužívanějším termínem je „survival analysis“.

K porozumění podstaty analýzy přežití je nutno vysvětlit několik základních pojmů. Klíčovým pojmem je „výchozí událost“ (time of origin), která musí být jednoznačně definována. Jedná se o událost, kterou podstoupili všichni sledovaní jedinci. Například při analýze odchodů z domova rodičů je výchozí událostí „vstup do rodiny“, který je určen narozením jedince. Výchozí událostí nemusí být a obvykle nebývá shodný kalendářní čas pro všechny jedince (jedinci se narodili v různém kalendářním roce). Touto událostí nemusí být ani vstup jedince do pozorování. Pokud jím není, musí být použity speciální metody, které nejsou předmětem této práce (podrobněji Cox, Oakes, 1984). Dalším důležitým pojmem je „studovaná událost“ (failure events), která je dána vyjádřením problému (např.: odchod od rodičů) a musí být taktéž jasně definována. Tyto dvě události vytváří novou „časovou proměnnou“, což je doba

---

¹ Introduction to SAS. UCLA: Academic Technology Services, Statistical Consulting Group. from <http://www.ats.ucla.edu/stat/sas/notes2/> (accessed January 2, 2008).

trvání, která uplyne od výchozí události po studovanou anebo doba od výchozí události po dobu konce pozorování (viz níže, censorování údajů).

Jisté potíže v analýze přežití a při interpretaci dat mohou představovat censorované údaje. Censorování je ve své podstatě určitým typem „missingů“. Znamená to, že u jedince nemusí během celého sledovaného období dojít ke studované události. Z výše uvedeného vyplývá, že v takovém případě o jedinci máme k dispozici nekompletní informaci. Nejčastěji se v praxi setkáváme s událostí, která byla censorována zleva (k události došlo v období před) anebo zprava (k události došlo v období po době pozorování).

Neméně důležité je při výkladu pojmů zdůraznit rozdíl mezi „kalendářním časem“ a „časem pozorování“. Jak již bylo zmíněno výše, hlavním smyslem analýzy přežití je sledovat jedince v čase a zjistit, kdy u něj došlo ke studované události. V některých případech není možné zjistit studovanou událost, a to z několika důvodů. Doba pozorování může být například nedostatečně dlouhá, nebo se jedinec nedočká studované události například z důvodu odstěhování se, smrti. Doba vstupu do pozorování a „vystoupení“ z pozorování se u jedinců různí a může nastat kdykoliv, můžeme ji měřit kalendářním časem. Čas pozorování můžeme naopak vztáhnout jen k období, které jedinec strávil v rámci pozorování.

2.1.2 Základní funkce analýzy přežití²

Objektem analýzy je studium odchodu dětí z domova rodičů. V tomto případě považujeme odchod od rodičů za studovanou událost.

Základem analýzy přežití je předpoklad, že náhodná veličina T , (představuje dobu trvání, například dobu, po kterou žije jedinec u svých rodičů), je absolutně spojitá nezáporná veličina, která má spojitě rozdělení pravděpodobnosti $f(t)$ a je reprezentována spojitou distribuční funkcí $F(t)$. Mezi těmito funkcemi existuje vztah:

$f(t)$ značí hustotu pravděpodobnosti (probability density function) T

$$f(t) = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} P(t \leq T < t + \Delta t) / \Delta t$$

$F(t)$ vyjadřuje kumulativní pravděpodobnost, že náhodná veličina T bude menší nebo rovna času t .

$$F(t) = P(T \leq t) = 1 - S(t)$$

Funkce přežití (survival function, survival probability) vyjadřuje pravděpodobnost nepodstoupit studovanou událost před datem t . Funkce tedy představuje kumulativní zastoupení jedinců, kteří ještě nepodstoupili studovanou událost v čase t . Je definována:

$$S(t) = 1 - F(t) = P(T > t)$$

² Symbolika popisu základních funkcí analýzy přežití byla použita z publikace Vermunt, J.K. and Moors, G. (2005).

Dalším důležitým konceptem je *funkce rizika, podmíněná pravděpodobnost (hazard rate, hazard function) $h(t)$* , která vyjadřuje pravděpodobnost podstoupit studovanou událost mezi časem t a $t+\Delta t$, za předpokladu, že se jedinec dožije času t . Udává, jaká je pravděpodobnost, že jedinec, který se ještě neosamostatnil v čase t , odejde od rodičů v krátkém časovém intervalu $t+\Delta t$. Funkce rizika je definována:

$$h(t) = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} P(t \leq T < t + \Delta t \mid T \geq t) / \Delta t = f(t)/S(t)$$

2.1.3 Základní statistické metody

V analýze přežívání existuje v zásadě dvojí, resp. trojí použití metod. Rozlišujeme mezi parametrickými (např.: exponenciální, Weibullovo, logistické rozložení), semi-parametrickými (Coxova regrese proporcionálních rizik) a neparametrickými (aktuárský odhad, Kaplan-Meierův odhad) metodami.

Jelikož budou v předložené práci použity dva ze tří výše zmíněných modelů (neparametrický a semi-parametrický), budou v této části podrobněji popsány právě tyto dvě metody. Parametrické modely předpokládají apriori rozložení studovaných jevů. Odhadujeme u nich parametr distribuční funkce, která se blíží empiricky vypočítanému rozložení. Jinak řečeno, odhadujeme efekt vysvětlující proměnné na funkci rizika (Yamaguchi, 1991, s. 3). Parametrické modely nejsou v této práci použity ani diskutovány, protože jsou zaprvé relativně náročné na dobrou znalost vstupních dat, zadruhé ustupují v analýze přežívání do pozadí, což je mimo jiné dáno rozvojem výpočetních možností (Škop, 2005, s. 29).

Neparametrické metody

Tato část je věnována popisu neparametrických metod, které nevyžadují žádné specifické apriori předpoklady o rozložení studovaného jevu. Mezi neparametrické metody řadíme aktuárský odhad (Actuarial Estimator) a Kaplan-Meierův odhad (Kaplan-Meier Estimator, Product Limit Estimation).

U aktuárského odhadu je uvažováno, že rozložení funkce přežití má rovnoměrné rozdělení pravděpodobnosti v rámci intervalu délky jednotky (roku, měsíce). Znamená to, že ke studovaným událostem dochází na intervalu t rovnoměrně.

Kaplan-Meierův odhad se od aktuárského odlišuje v tom, že rozložení funkce přežití není rozděleno rovnoměrně v rámci intervalu. Rozdělení do intervalů je dáno hodnotami časové proměnné. Jde o speciální případ aktuárského odhadu funkce přežití při zkracování použitých časových intervalů (Škop, 2005, s. 31). Kaplan-Meier poskytuje neparametrický odhad pravděpodobnosti přežití. Jedná se o „maximum-likelihood“ odhad pravděpodobnosti přežití pro homogenní populaci s minimálním požadavkem na rozložení událostí a censorování (Mayer, Tuma, 1990, s. 186).

Semi-parametrické metody

Zmíňujeme-li v našem případě semi-parametrické metody, máme na mysli Coxovu regresi proporcionálních rizik. Tato metoda poskytuje možnost analyzovat vliv určitých rizikových faktorů, nezávisle proměnných na rozložení funkce přežití. Pravděpodobnost, že dojde ke studované události, se nazývá podmíněná pravděpodobnost a její model je definován jako:

$$h(t) = h_0(t) \exp(b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + \dots + b_kX_k)$$

kde $X_1 \dots X_k$ je soubor nezávisle proměnných charakteristik a $h_0(t)$ reprezentuje podmíněnou pravděpodobnost pro jedince s hodnotou 0 pro všechny jednotlivé nezávisle proměnné charakteristiky (referenční kategorie). Koeficienty $b_1 \dots b_k$ jsou odhadnuty Coxovou regresí a jsou interpretovány podobně jako vícerozměrná logistická regrese. Coxova regrese je považována za semiparametrickou metodu, protože rozložení referenční pravděpodobnosti $h_0(t)$ není apriori přidělena žádná statistická funkce a je to tedy část neparametrická, naproti tomu koeficienty $b_1 \dots b_k$ jsou vyjádřením exponenciální funkce a jsou tedy částí parametrickou (Šťastná, 2005, s. 33).

2.2 Zdroj dat - Šetření reprodukce a rodiny

Hlavním zdrojem dat pro předloženou práci bylo Šetření reprodukce a rodiny.

Šetření reprodukce a rodiny bylo realizováno v rámci mezinárodního projektu Fertility and Family Survey (dále jen FFS) které bylo provedeno v 90. letech ve vybraných členských státech Ekonomické komise Spojených národů pro Evropu (United Nations Economic Commission for Europe - UNECE). FFS bylo koordinováno populační jednotkou (Population activities unit – PAU). Výzkum probíhal v 21 zemích Evropy, na Novém Zélandě, ve Spojených státech amerických a v Kanadě.

Šetření bylo zaměřeno jak na získání základních údajů o demografickém chování obyvatel, tak i na zjištění postojů, názorové a hodnotové orientace. V propojení těchto dvou přístupů byl největší přínos šetření.

Podle mezinárodního doporučení mělo být šetření ve všech zemích zaměřeno na ženy a muže ve fertlním věku, tzn. přibližně na ženy do věku 50 let a na muže do věku 55 let.

Šetření, které bylo provedeno současně ve 24 zemích, mělo zabezpečit srovnatelnost výsledků, v sobě zahrnuje mnoho konceptuálních a metodologických překážek. FFS bylo vystaveno problémům týkajícím se přijetí doporučení (standardního návrhu dotazníku, výběru technik a velikosti vzorku, aj.) shodně všemi státy. Mnoho států pokračovalo ve stopách výzkumů, které byly na národní úrovni provedeny v minulosti.

Níže jsou uvedeny vybrané okruhy, u kterých došlo k nesrovnalostem mezi danými státy. Cílem výzkumu bylo získat oddělený vzorek odpovědí za muže a ženy. Tento koncept nebyl pravděpodobně dostatečně zdůrazněn, protože vzorek mužů byl v mnoha zemích výrazně podhodnocen. V případě České republiky byla okolnost sběru dat podle pohlaví respondentů specifická. Náhodně byly vybírány jen ženy. Muži nebyli na rozdíl od jiných zemí vybíráni

nezávisle, ale jako partneři tázaných žen. Z tohoto důvodu byla v předložené práci provedena analýza dat pouze na vzorku žen. V Polsku také nebyly vzorky mužů a žen nezávislé. Polský vzorek může zahrnovat více členů starších 18 let z jedné domácnosti. Data mohou být proto těžko srovnávána s ostatními respondenty šetření FFS.

Celková velikost výběrového vzorku byla ideální ve Východním Německu a Polsku. V České republice byl počet respondentek nižší, než se očekávalo. Mnoho žen odmítalo vyplnění dotazníku. Přesto bylo možné výběrový soubor použít pro analýzu.

Dalším prvkem, který narušoval stejnorodost navrženého výběrového vzorku, bylo odlišné období konání výzkumu. V Polsku šetření proběhlo v období 11–12/1991, v Německu v 5–9/1992 a v České republice v 10–12/1997. Tento fakt bylo nutno brát v potaz při hodnocení výsledků z hlediska srovnání jednotlivých zemí. Úprava dat z hlediska mezinárodního srovnávání je popsána níže v metodických poznámkách. Do analýzy byly zahrnuty stejné kohorty, životní dráhy, které se vyvíjely v socialistickém období. Předpokládáme, že na ně působily v dané době podobné společenské podmínky, protože transformace společnosti vybraných zemí se nemohla dostatečně projevit. Billari ve své studii (2001a, s. 5–6) cituje Mayera (1999) a podotýká, že období transformace může být silně ovlivněno strnulostí institucionálních opatření a historickým vývojem.

2.3 Metodické poznámky

V předchozí části byly popsány zdroje dat, kterými bylo české, německé a polské „Šetření reprodukce a rodiny“ (FFS) probíhající v 90. letech minulého století.

Rozhodující záležitostí pro analýzu předložené práce bylo zjištění, zda respondentka odešla či neodešla z domova rodičů. Klíčová otázka zněla: „Ve kterém měsíci a roce jste odešla od rodičů (rodiče) nebo pěstounů (pěstouna), abyste začala žít samostatně? Na tuto otázku odpovědělo kladně 83, 8 % žen z České republiky, 88,1 % z Východního Německa a 79,2 % žen z Polska. Záporné odpovědi (tzn., ženy neodešly z domova rodičů) byly censorovány zprava (pozorování byla ukončena časem šetření).

Z důvodu mezinárodního srovnávání bylo nutno upravit matice dat ze dvou hledisek. První úprava se týkala zastoupených kohort ve vzorku. Pro analýzu je nutné, aby ve vzorku vystupovaly shodné kohorty. Vybrány byly ženy, které se narodily v letech 1952–1972. Druhý krok úpravy se týkal doby, po kterou byly kohorty vystaveny riziku. Z časového hlediska bylo polské FFS uspořádané jako první v sérii šetření, a to v prosinci 1991. Z tohoto důvodu došlo k úpravě vzorku Východního Německa a České republiky tak, že i kohorty těchto zemí byly vystaveny po stejnou dobu riziku, tzn. do prosince 1991.

Šetření FFS umožňuje pracovat s údaji s přesností na měsíc. V případě, že nebyla jednotka měsíce určena, byla uvažována polovina roku jako údaj o podstoupení studované události. V některých případech nebyl poskytnut údaj roku, v tomto případě byla respondentka vyjmuta z konkrétního analyzovaného souboru. Počet takových případů byl velice nízký vyjma Východního Německa, kde bylo v některých případech vyškrtáno až 6 % případů.

Studovanou proměnnou v modelu je délka setrvání ženy v domově rodičů. Pro podrobnější analýzu byly použity nebo zkonstruovány vysvětlující proměnné, kterými jsou:

- Kohorty: 1 = 1953–1962
2 = 1963–1972
3 = 1973–1982 (v případě analýzy České republiky)
- Víra : 1 = věřící
2 = věřící v „něco“
3 = nevěřící
- Rozvod rodičů : 1 = ano
2 = ne
- Počet sourozenců : 1 = žádný sourozenec
2 = jeden sourozenec
3 = dva sourozenci
4 = tři a více sourozenci
- Velikost bydliště do věku 15 let : 1 = venkov
2 = město
- Vzdělání v době odchodu dětí z domova rodičů (podrobněji níže v této kapitole)
1 = ISCED 1 a 2 (základní vzdělání a středoškolské bez maturity)
2 = ISCED 3 a 4 (středoškolské vzdělání s maturitou a VOŠ)
3 = ISCED 5 a 6 (vysokoškolské vzdělání)
- Vzdělání jako proměnná měnící se v čase :
1 = období, kdy žena v době odchodu od rodičů studovala (in education)
2 = období, kdy již žena nebyla v době odchodu od rodičů studentkou (out of education)

Podle výsledků předchozích empirických studií lze předpokládat, že proměnná „kohorty“ nebude mít silný vliv na odchod od rodičů u žen z Východního Německa, ale bude mít vliv na polské a české ženy s tím, že ženy narozené v pozdějších letech budou mít nižší riziko odchodu.

„Véra“ se může projevit jako faktor s vlivem na studovaný proces. Předpokládá se, že ženy věřící, vyrůstající (pravděpodobně) ve věřících rodinách, si s sebou odnáší křesťanské hodnoty a budou mít větší tendenci setrvat u rodičů než ženy nevěřící.

„Rozvod rodičů“ je také faktorem, který byl zkoumán v mnoha studiích, např. Šťastná (2004), Juang (1999). Jedná se o událost, která do rodiny může přinést řadu problémů ekonomického, sociálního, psychického rázu. Očekává se proto, že ženy z rozvedených rodin mají vyšší pravděpodobnost odchodu. Tento vliv ve své studii prokázala Šťastná na příkladu českých žen. Juang naopak vysledovala, že rozvod rodičů nebyl ve Východním Německu statisticky signifikantní.

U proměnné „počet sourozenců“ se obecně očekává, že ženy s větším počtem sourozenců budou mít větší riziko odchodu od rodičů než ženy s menším počtem sourozenců. Tato hypotéza byla zkoumána v mnoha studiích, např. Sienkiewicz (2003), Škop (2005). Předpokládá se, že

vliv většího počtu sourozenců na odchod dětí od rodičů se může týkat kvality bydlení (velikosti bytu), touhou po osamostatnění se.

„Velikost místa bydliště“ by podle předpokladů mohla mít vliv na studovanou událost pro ženy ve všech třech sledovaných zemích. Předpokládá se, že ženy vyrůstající na venkově budou mít celkově nižší riziko odchodu od rodičů než ženy, které pocházejí z měst. Důvodem pro takovou hypotézu mohou být obecně pevnější lidské vztahy, vyšší míra sociální závislosti, orientace na tradici.

„Vzdělání“ je základním faktorem, který určuje demografické chování obyvatelstva, tedy i samotného procesu přechodu do dospělosti (Škop, 2005). Aassve (2001) ve své studii ukázal, že lidé s nižším vzděláním mají obecně nižší pravděpodobnost odchodu od rodičů než lidé s vyšším vzděláním. Druhým možným ukazatelem je vliv aktuálního studia na studovaný jev. Sienkiewicz (2003) i Škop (2005) ve svých studiích na polském a českém vzorku žen vysledovali, že aktuální studium snižuje intenzitu odchodu od rodičů. V rámci porovnání ostatních publikovaných studií existují určité nesrovnalosti výsledků proměnné vzdělání. Tyto výsledky mohou být způsobeny samotným pojetím proměnné vzdělání ve výzkumu. Proměnná vzdělání může být koncipována jako vzdělání nejvýše dokončené nebo například vzdělání v době odchodu od rodičů apod.

Vysvětlující proměnná partnerství (sňatek)

Původním záměrem bylo sledovat i partnerství nebo sňatek, jakožto faktory ovlivňující odchod od rodičů. Od aplikace této proměnné jako indikátoru bylo nakonec upuštěno z několika důvodů. Kapitola 5.2.2 má za cíl vystihnout problematiku pořadí a časování jednotlivých událostí přechodu do dospělosti. V rámci tohoto srovnávání byla popsána i problematika pořadí procesů odchodu dětí od rodičů a události soužití s partnerem a dále odchodu dětí od rodičů s událostí sňatku. Z této jednoduché analýzy vyplynulo, že ve všech státech, s částečnými odlišnostmi ve Východním Německu, docházelo převážně k synchronizaci výše zmíněných událostí. Ve všech třech státech došlo u žen ze sledovaného souboru z více jak poloviny případů ke sňatku a odchodu od rodičů ve stejném měsíci. Podobně tomu bylo i v případě soužití s partnerem, s výjimkou Východního Německa. Lze tedy konstatovat, že pokud nastaly tyto dvě události ve stejný měsíc, pak sňatek, resp. soužití s partnerem jsou událostmi, které byly impulsem pro odchod od rodičů. Tato část studie naznačuje, jaký je vztah mezi událostmi přechodu do dospělosti, ale neanalyzuje je jako indikátory odchodu od rodičů. Samotná výše zmíněná těsná závislost jednotlivých událostí indikuje druhý důvod pro vynechání těchto proměnných jako indikátorů odchodu od rodičů. Je to hloubka problému, která vyvstává při zkoumání efektu manželství, partnerství a také například narození prvního dítěte. Tyto události spolu souvisí a pro úplnou a přesnou analýzu by bylo nutno přistoupit k problematice důkladněji, s použitím exaktnějších metod. Bylo by nutno brát v úvahu interakce události manželství s ostatními výše zmíněnými proměnnými. Podrobněji o této problematice pojednává ve své studii Škop (2005).

Vysvětlující proměnná vzdělání

Aplikace proměnné *vzdělání* v rámci analýzy odchodu dětí z domova rodičů v sobě zahrnuje několik metodických problémů. Z toho důvodu nebylo použití této proměnné ve studii zcela jednoznačné. Na problematiku vysvětlující proměnné vzdělání lze nazírat v různých rovinách.

První možností je samotná aplikace proměnné *vzdělání*, konkrétně nejvyšší dosažené vzdělání, které ženy uvedly v době šetření. Takto definovaná proměnná nebyla použita ze dvou důvodů. Prvním důvodem byla metodická úprava dat v rámci druhé části analýzy (kapitola 5.2). V této části analýzy bylo nutné modifikovat období, po které byly ženy sledovány. Nebylo možno pracovat s fixním údajem o vzdělání. Tento ukazatel bylo nutné vztáhnout k období, ve kterém docházelo u žen k odchodu od rodičů. Druhým důvodem je samotný fakt vypovídací schopnosti této proměnné. Pikálová (2001) uvádí příklady ze studie Hullen (2000), která analyzuje vliv proměnné vzdělání. Ačkoliv existuje korelace mezi stupněm vzdělání a sledovanou událostí, ukázalo se, že vliv samotné proměnné je mnohem komplikovanější. Ze studie vyplývá, že větší vliv na studovanou událost má spíše status respondenta z hlediska vzdělávání (student x absolvent) než samotný dokončený stupeň vzdělání. Takto definovaná proměnná vzdělání nebyla v této práci použita.

Druhou možností je použití proměnné *vzdělání* jako proměnné měnící se v čase. Na základě dostupných dat by bylo možné zkonstruovat proměnnou podobně tak, jak ji ve své studii vytvořili Hoem, Kreynfeld (2006). Na základě dat z FFS byly o vzdělávání k dispozici informace o nejvýše dokončeném stupni vzdělání v době interview a dále rok a měsíc, kdy ženy ukončily své vzdělávání. Z tohoto důvodu by mohla být vytvořena binární proměnná měnící se v čase, která definuje období, kdy se žena vzdělává a poté období, kdy má vzdělání ukončené. Znamená to, že u respondentky by bylo kódováno období „zapsána jako student“ (being in education) po celou dobu, než dosáhla nejvýše dokončené vzdělání, které uvedla v interview. V druhém období, které nastává výše zmíněným datem, bychom ji kódovali jako „zapsána jako absolvent“ (out of education). Je zřejmé, že tento přístup je zjednodušený a nevystihuje hlubší podstatu historie vzdělávání jednotlivců. Například je zde opomíjen fakt celoživotního vzdělávání, návrat ke vzdělávání z pracovního procesu. Běžnou praxí je, že se kategorie „out of education“ kóduje dle dosaženého vzdělání. Tento postup, ač by bylo možné ho na základě českých a polských dat vytvořit, nebyl aplikován. Důvodem, kvůli kterému bylo zvažováno použití takto zkonstruované proměnné, byly mimo jiné možnosti zpracování dat ve statistickém programu. Proměnnou měnící se v čase bylo možno spočítat ve statistickém programu SPSS. Ostatní proměnné byly počítány ve statistickém programu SAS 9.1.3, který nabízí podrobnější zpracování modelu odchodu dětí z domova rodičů. Z tohoto důvodu bylo použití této proměnné jako binární proměnné měnící se v čase zvoleno alespoň jako doplňkové. Její vypovídající schopnost je nezanedbatelná a nelze ji v analýze zcela pominout.

Třetí možností použití proměnné *vzdělání* je vzdělání zjištěné v době odchodu dětí z domova rodičů. Jedná se o odhad dosaženého vzdělání v době odchodu dětí z domova rodičů na základě znalostí vzdělávacího systému dané země. Úpravy vzdělání byly provedeny následovně. Na základě dostupných informací z šetření FFS bylo pracováno s rokem, kdy žena ukončila vzdělávací proces a dále s nově vytvořenou časově proměnnou „odchod dětí z domova

rodičů“. Uvedla-li žena, že dokončila vzdělávání a poté odešla od rodičů, bylo ji přiřazeno nejvyšší dosažené vzdělání, které uvedla v dotazníku. Podobně bylo přiřazeno zjištěné vzdělání ženám, které ještě neodešly z domova rodičů. Pokud žena uvedla, že odešla od rodičů v době svého vzdělávání, byl stupeň nejvyššího dosaženého vzdělání v době odchodu od rodičů odhadnut. Odhad byl proveden na základě daného věku pro dosažení určitého stupně vzdělání v dané zemi.

V předložené práci byla proměnná vzdělání použita následovně. V první části analýzy, kdy byl studován odchod dětí z domova rodičů odděleně za jednotlivé země, byla pro soubory všech žen použita proměnná vzdělání jako nejvýše dosažené vzdělání v době odchodu dětí z domova rodičů. Tento krok byl aplikován z toho důvodu, že podíl žen v českém souboru, které odešly z domova rodičů před dokončením vzdělávání, byl vyšší než 17 %, v polském 15 % a ve východoněmeckém necelých 30 %. Lze se domnívat, že analýza získaného vzdělání v době šetření by nebyla zcela signifikantní. Dále byla jako doplňková proměnná použita proměnná měnící se v čase. Ve druhé části analýzy, kde jsou vybrané země sledovány společně, bylo vzdělání analyzováno shodně jako v první části, avšak bylo upraveno k roku 1991 (viz výše).

Údaje o ženách za jednotlivé země byly zpracovány a analyzovány ve statistických programech SPSS 10.1 a SAS 9.1.3. Časování odchodu dětí z domova rodičů a ostatních událostí přechodu do dospělosti bylo vypočteno pomocí metody aktuárského odhadu a odhadu Kaplan-Meier. Ke zjištění rozlišení vlivu jednotlivých proměnných na události přechodu do dospělosti byla použita metoda Coxovy regrese proporcionálních rizik.

Kapitola 3

Demografická situace ve vybraných státech střední Evropy

3.1 Historický a politický rámec populačního vývoje

V této kapitole jsou na úvod ve stručnosti zmíněny socio-kulturní souvislosti a historický vývoj sledovaných zemí v období po druhé světové válce. Přiblížení situace v jednotlivých zemích v průběhu zmiňovaného období je důležitým podkladem pro pochopení jejich celkového společenského a populačního vývoje.

Všechny tři vybrané země: Česká republika, bývalé Východní Německo a Polsko spolu navzájem sousedí. Geograficky je řadíme ke státům střední Evropy. Co především tyto země spojuje? Lze konstatovat, že jsou to události, které nastaly po druhé světové válce. Ne mnoho evropských zemí zažilo tolik nepříjemných a převratných událostí jako jsou válečné ztráty, velké migrační přesuny, a ustanovení sovětské hegemonie (Zimon, 1979, s. 242). Přestože každá z těchto zemí procházela poněkud odlišným historickým vývojem, 40letá shodná zkušenost s uniformním socialistickým systémem ovládnutí společnosti způsobila, že se tyto země do určité míry ve svém vývoji přiblížily. Po čtyřicet let tyto země spojoval socialistický politický systém, který udával směr ekonomický, společenský, a kulturní. Takový systém nemohl nemít vliv na sociální strukturu a populační vývoj daných zemí. Historie těchto zemí za čtyři desetiletí byla tedy významně propojena, což je vidět i na retrospektivním pohledu reprodukčního chování generací narozených v té době v těchto zemích.

Je samozřejmé, že každá společnost do určité míry zasahuje nebo se alespoň snaží zasahovat do vývoje obyvatelstva. Populační vývoj nelze oddělit od společenských podmínek, existence státu a institucí, je ale vždy důležité odlišovat míru zásahu, působení státu (Kučera, 1994, s. 59).

Výrazné rysy, kterými se vyznačoval komunistický režim ve všech třech zemích, ovlivňující populační vývoj, jsou uvedeny níže.

Jedním z hlavních rysů komunistického režimu v socialistických zemích bylo centrální plánování ekonomiky a tím i života celé společnosti. Lze konstatovat, že proces industrializace, jakožto primární cíl tehdejších vlád determinoval vývoj společenských procesů.

Válečné maximální nasazení žen do pracovního procesu z důvodu „nedostatku“ mužů pokračovalo v socialistických zemích ve velké míře i po válce. Oficiálním zdůvodněním pracovního nasazení žen byla v tehdejší době proklamovaná seberealizace žen v zaměstnání, ekonomická nezávislost ženy apod. Pravým důvodem byla ve skutečnosti neschopnost zvýšit

intenzitu pracovního výkonu mužů a nutnost žen přijmout zaměstnání z důvodu navýšení rodinného rozpočtu. V poválečném období byla zaměstnanost žen v socialistických zemích velice vysoká. Statistiky hovoří o prvenství žen z bývalého Východního Německa, v roce 1991 bylo 91 % žen v produktivním věku zaměstnáno (Kranz, 2005, s. 75). České ženy spolu s Polskými se taktéž držely na předních místech, v České republice bylo v roce 1991 v produktivním věku zaměstnáno 62 % žen a v Polsku 71 % (FFS, 1997; FFS, 2001). Ženy byly zajisté konfrontovány rozhodováním, jestli se stát matkou nebo pracující ženou. Statistika dokazovala, že žena zaměstnaná na plný úvazek má v průměru méně dětí než žena v domácnosti (Kučera, 1994, s. 65). Tento krok „emancipace žen“ v socialistických zemích je možno chápat jako efekt s depopulačními účinky.

Další neméně důležitý faktor se týká vnitřního stěhování obyvatel, ve velkém měřítku probíhalo především v Polsku a také v bývalém Československu. První velká vlna proběhla ihned po válce, jednalo se o doosidlování pohraničních regionů. Následné vlny stěhování již měly souvislost s procesem industrializace. Přibližně od poloviny 50. let 20. století probíhalo stěhování obyvatel do industriálních oblastí země jak v České republice, tak v Polsku a v důsledku toho docházelo k vyliďňování venkova. Venkov opouštěli mladí lidé v reprodukčním věku a tak později docházelo k procesu stárnutí venkovského obyvatelstva. Především v Polsku byl tento proces výrazný a měl vliv na reprodukční chování obyvatel. Ziolkowski hovoří o fenoménu tzv. „demographic ruralization of town“ (Ziolkowski, 1974, s. 454). Venkovští mladí lidé si sebou do měst přinášeli své hodnotové, kulturní a reprodukční vzorce chování. Přes tyto masivní migrační toky zůstává především v Polsku výrazný rozdíl mezi venkovským a městským obyvatelstvem z hlediska demografického vývoje. Otázka zahraniční migrace zůstávala po celou dobu komunistické vlády tabu. Statistiky vystěhovalých občanů sice existovaly, byly ale mnohonásobně podhodnoceny. Odhady obyvatel, kteří vycestovali bez povolení, se v České republice pohybují okolo 340–370 tis. obyvatel (Kučera, 1994, s. 69), v NDR okolo 7 milionů (Husák, 2007, s. 12) a v Polsku okolo jednoho milionu obyvatel (Lutostanski, 1991, s. 454).

Dalším nemalým problémem, který se projevil ve všech třech sledovaných zemích, byl obecný nedostatek bytů spolu se strukturou dosažitelných bytů. Hlavní problém tkvěl především v tom, že se zaprvé bytů nedostávalo mladým párům a zadruhé byly mladým rodinám přidělovány velikostně malé byty. Dlouhodobý nedostatek bytů byl řešen s odstupem času a negativní následky nemohly být zcela zažehnány.

Tab. 1 – Vývoj průměrného počtu členů domácností, Česká republika, Polsko, Východní Německo, 1950–1990, vybrané roky

Rok	1950	1960	1965	1970	1980	1990
ČR	-	2,95	-	2,78	2,64	2,53
PL	3,00	3,47	-	3,39	3,11	3,10
NDR	2,70	-	2,50	2,60	2,50	-

Zdroj: FFS, standard tables, www.unece.org/pau

Přestože byla závažnost nedostatku bytů z počátku opomíjena, došlo k tomu, že bytová výstavba za 40 let komunistické vlády vzrostla. Vývoj průměrného počtu členů domácností

vyjadřuje zlepšující se situaci (viz tab. 1). Další fakt, který v tomto směru dokazuje zlepšující se podmínky, je statistika vývoje počtu obydlených domů a bytů. Na konci sledovaného období se ve všech třech zemích uvádí dvojnásobný počet bytových jednotek oproti roku 1950.

Přestože se celková situace ve výstavbě nových bytů ve sledovaných zemích zlepšila, problém nedostatku bytů pocítili především mladí lidé a mladé rodiny. Ziolkowski ve své kapitole knihy věnující se populační politice rozvinutých zemí (1974, s. 476) zmiňuje princip, který byl uplatňován při alokaci bytů: „Mladí si mohou počkat“. Podobně tuto problematiku popisují ve svých pracích M. Kučera (1994) a Huinink, Konietzka (2000). Jak již bylo zmíněno výše, nevyhovující bytová situace může být chápána jako nepřímý vliv na úroveň reprodukce populace.

3.2 Vybrané aspekty populačního vývoje

Poválečný vývoj počtu obyvatelstva v České republice, Polsku a bývalém Východním Německu

Poválečný vývoj obyvatelstva na území dnešní České republiky byl poznamenán politickými změnami na konci 40. let. Populační vývoj v období po komunistickém převratu by se dal charakterizovat jako vývoj státu s malou intenzitou zahraniční migrace obyvatelstva. Populační růst byl zapříčiněn především třemi faktory a to úrovní porodnosti, úrovní úmrtnosti a v neposlední řadě stabilitou pohlavně-věkové struktury. Celkový počet obyvatelstva během sledovaného období narostl z 8 925 122 obyvatel v roce 1950 na 10 362 740 v roce 1990³. Jednalo se o přirozený přírůstek, ale s klesající tendencí. Na počátku 50. let měl přirozený přírůstek hodnotu 0,8 a na přelomu let 80. a 90. již jen hodnotu pohybující se na rozhraní populačního přírůstku a úbytku³.

První poválečný census v Polsku ukázal, že válečné ztráty obyvatelstva byly skutečně značné. V roce 1946 bylo na území státu sečteno 23,6 milionu obyvatel, což bylo o 12 milionu méně než na konci 30. let⁴. Počet obyvatel Polska se po celou sledovanou dobu zvyšoval. Předválečný stav počtu obyvatel byl dosažen na konci 70. let. Populační přírůstek byl kladný, ačkoliv s klesající tendencí⁵. Na konci sledovaného období dosáhlo Polsko počtu 38, 1 milionu obyvatel.

Celkový počet obyvatel Východního Německa se v období po druhé světové válce snižoval. V roce 1950 žilo na území Východního Německa 18 388 172 obyvatel, zatímco v roce 1990 již jen 16 230 698 obyvatel⁵. Důvodem toho, že bývalá NDR obyvatelstvo ztrácela, byla zaprvé emigrace do západních zemí a zadruhé klesající úroveň porodnosti. Trend poklesu počtu obyvatel byl v daném období zapříčiněn především velice výrazným poklesem počtu narozených dětí. Zatímco v roce 1950 se v NDR narodilo 303 886 živě narozených dětí, tak v roce 1990 to bylo 178 476. Podobně jako vývoj počtu narozených, tak i vývoj počtu

³ www.cszo.cz

⁴ <http://www.country-studies.com/poland/population.html>

⁵ www.destatis.de

vystěhovávalých měl značný vliv na vývoj počtu obyvatel. Od 50. let minulého století docházelo ve Východním Německu k poklesu obyvatel i z důvodu záporné zahraniční migrace. Nemalý počet obyvatel Východního Německa emigroval do sousední země, Západního Německa. Největší vystěhovalecká vlna proběhla v 50. letech. Do roku 1961, kdy byla postavena Berlínská zeď, bylo zaznamenáno okolo 3,8 milionu emigrujících směrem z Východního do Západního Německa (Husák, 2007, s. 56). Celkově statistika hovoří o přibližně 7 milionech obyvatel, kteří emigrovali v období 2. poloviny 20. století z Východního Německa na západ (Husák, 2007, s. 56).

Porodnost a potratovost

Období do poloviny 60. let 20. století bylo v celé Evropě ve znamení vysoké úrovně porodnosti, jednalo se o poválečnou kompenzační plodnost. Rozdíly v úrovni plodnosti mezi evropskými státy víceméně vymizely. Podstatná změna nastala v polovině 60. let, kdy se vývoj intenzity plodnosti v evropských zemích začal ubírat odlišným směrem. V zemích střední Evropy, z dnešního pohledu v bývalých socialistických zemích, započal trend nízké úrovně porodnosti. Téměř ve všech zemích bývalého socialistického bloku došlo k liberalizaci potratového zákona, který pochopitelně zapříčinil prudký pokles realizované plodnosti žen. Komunistická vláda dokázala legalizovat potratový zákon i v takové zemi jako je Polsko, tj. zemi s velmi silným katolickým vlivem. V pozdějším období byla naopak prosazována různá opatření populační politiky, která měla za cíl odvrátit klesající trend porodnosti. Výsledky těchto zavedených opatření se projeví v krátkodobém zvyšování plodnosti. Výjimkou mezi státy střední Evropy tvořilo bývalé Východní Německo. Na rozdíl od ostatních socialistických republik přijalo potratový zákon až v roce 1972. Nutno podotknout, že úroveň plodnosti v této zemi zůstávala relativně nízká v porovnání s ostatními státy střední Evropy. Ukazatel generační plodnosti napovídá tomu, že se úroveň plodnosti bývalá NDR spíše podobala zemím západní Evropy. Při porovnání generační plodnosti žen narozených v roce 1965 je možné zaznamenat mezi Polskem, Českou republikou a NDR rozdíly. V České republice byla zaznamenána hodnota 1,92, v Polsku hodnota 2 a v NDR průměrně 1,57 dětí narozených jedné ženě z generace 1965. Pro zajímavost lze uvést nejnižší průměrný počet narozených dětí na jednu ženu z generace 1965 v rámci evropských zemí. Byla to hodnota 1,51 v bývalé Spolkové republice Německo (Kučera, 2002, s. 89).

Sňatečnost a rozvodovost

Podobně jako u procesu porodnosti, tak i v případě procesu sňatečnosti byly v polovině 60. let zaznamenány v Evropě určité změny ve vývoji. V západní Evropě docházelo k tzv. II. demografickému přechodu, tj. docházelo ke změnám ve vnímání rodinného uspořádání, rozšíření pojetí individualismu apod. V zemích střední a východní Evropy naopak docházelo ve velmi krátkém časovém intervalu a ve velmi nízkém věku ke koncentraci důležitých událostí životního cyklu: především k odchodu dětí z domova rodičů, uzavření sňatku a narození prvního potomka. Tento fakt souvisel zejména s uniformitou socialistického modelu, který přinášel malou možnost seberealizace v jiné oblasti než rodinné. I z tohoto důvodu nedocházelo,

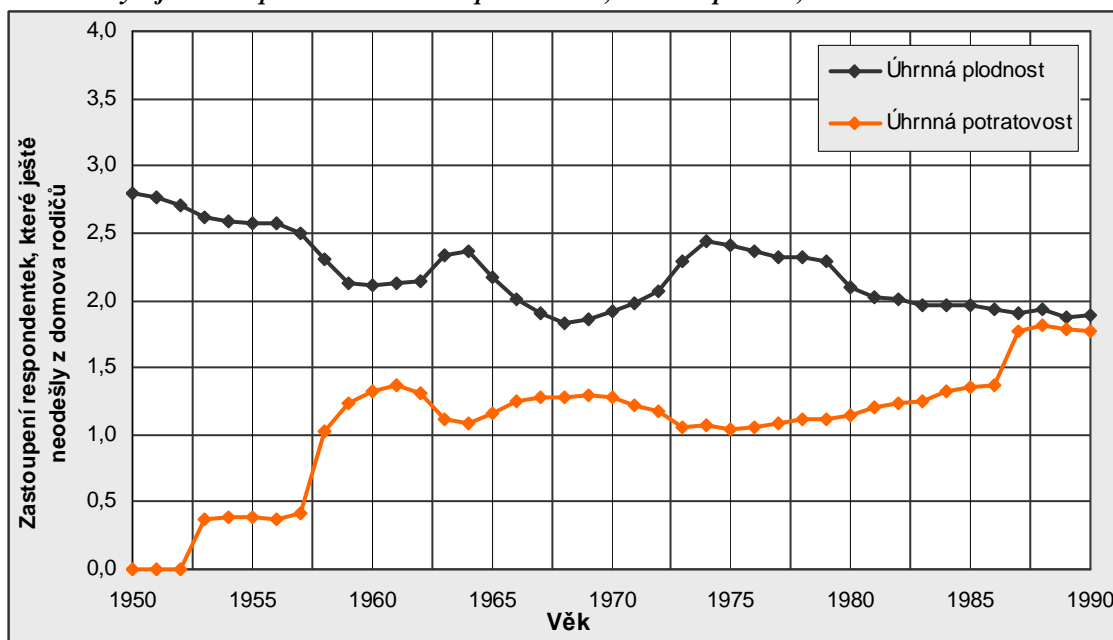
resp. nemohlo docházet k prosazování moderních, západoevropských trendů a proto rodina spolu s výchovou dětí znamenala ve většině případů jedinou možnost realizace jedince. Úroveň rozvodovosti se ve sledovaných zemích lišila. NDR spolu s Českou republikou náležela v evropském kontextu, k zemím s vysokou úrovní rozvodovosti. V Polsku, v zemi se silným katolickým vlivem, nebyl rozvod, jako způsob ukončení manželství shledáván ideálním řešením. Přestože i v Polsku vykazoval ukazatel úhrnné rozvodovosti ve sledovaném období stoupající tendenci, nedá se úroveň rozvodovosti srovnat s ostatními sledovanými státy. Lze konstatovat, že sociální, kulturní prostředí ovlivňuje míru rozvodovosti. Růst rozvodovosti je možno chápat jako určitý trend novodobé společnosti, který byl a je podmíněn společenským vývojem.

3.2.1 Česká republika

Reprodukční chování (porodnost, potratovost)

Poválečné období v České republice bylo ve znamení zvýšené úrovně porodnosti, jednalo se o kompenzaci nízké plodnosti za války. Úhrnná plodnost na přelomu 40. a 50. let minulého století dosáhla hodnoty 3,0 (Kučera, 1998, s. 348). Po dosažení tohoto vrcholu následovalo až do konce 50. let 20. století snižování úrovně porodnosti. Značný vliv na počet narozených dětí mělo přijetí zákona o umělém přerušování těhotenství (UPT) (č. 68/1957 Sb.) v roce 1958, resp. zlegalizování interrupce. Během prvních dvou let po přijetí zákona došlo k výraznému navýšení podílu UPT z celkového počtu těhotenství. Zatímco v roce 1957 byl tento podíl 3,1 %, v roce 1959 to byla již necelá třetina (www.czso.cz). Hodnoty úhrnné plodnosti dokládají sestupnou tendenci. Úhrnná plodnost klesla z 2,5 v roce 1957 na hodnotu 2,12 v roce 1959 (viz obr. 1).

Obr. 1 – Vývoj úhrnné plodnosti a úhrnné potratovosti, Česká republika, 1950–1990

Zdroj: Český statistický úřad

Tento proces klesající úrovně porodnosti přetrvával až do konce 60. let minulého století, kdy byla zaznamenána nejnižší hodnota úhrnné plodnosti v tomto období, a to 1,83 v roce 1968.

Nepříznivý stav porodnosti byl odvrácen propopulačními opatřeními, která byla zavedena na počátku 70. let minulého století. Od této doby cca do počátku 80. let, trvalo období zvýšené reprodukce. Hladina úhrnné plodnosti se opět vyšplhala na hodnotu okolo 2 dětí na jednu ženu. Nejvyšší počet dětí, 194 tisíc, se narodilo v roce 1974. Demografická vlna 70. let byla jen dočasná, na konci 80. let se opět úroveň porodnosti navrátila k původním trendům, tzn., že úhrnná plodnost se pohybovala okolo hodnoty 1,8. Průměrný věk matek se za sledované období snížil z hodnoty okolo 26 let na necelých 25 let.

Umělé přerušování těhotenství bylo v České republice povoleno ze zdravotních důvodů⁶ již v roce 1950 (Michálková, 1981, s. 39). Jak již bylo popsáno výše, umělé přerušování těhotenství bylo zlegalizováno přijetím zákona s účinností od roku 1958. Od doby přijetí zákona počet interrupcí ročně rostl. V roce 1957 bylo zaznamenáno 17,8 interrupcí na 100 živě narozených dětí, v roce 1959 to bylo již 60 umělých přerušování těhotenství na 100 živě narozených dětí (www.czso.cz).⁷ Vývoj indexu potratovosti ve vybraných letech znázorňuje tabulka (viz tab. 2). Výše uvedený obrázek (viz obr. 1) znázorňuje vývoj úhrnné potratovosti v porovnání s vývojem úhrnné plodnosti.

Tab. 2 – Index potratovosti, Česká republika, 1955–1989, vybrané roky

Rok	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1989
ČR	-	52,4	39,7	48,6	28,9	44,8	61,1	86,7

Poznámky: Index potratovosti je vypočtený za indukované potraty.

Zdroj: WHO

Po téměř dvacetiletém poklesu potratovosti, s jedním nárůstem úrovně potratovosti na přelomu 60. a 70. let minulého století, následoval výrazný vzestup na konci 80. let. Byl zapříčiněn legislativní změnou v roce 1988, kdy byly zrušeny potratové komise, a tak byla zpřístupněna snazší cesta k podstoupení potratů. V tomto období představovala umělá přerušování těhotenství téměř polovinu z celkového počtu těhotenství (viz příloha, tab. A1).

Rodinné chování (sňatečnost, rozvodovost)

Úroveň sňatečnosti v poválečném období byla do velké míry ovlivněna snížením věku plnoletosti z 21 na 18 roků a poté dalšími vládními reformami (např. novomanželské půjčky, přednostní přerozdělování bytů rodinám), spolu s malou možností seberealizace, nevelkým důrazem na vzdělávání a nízkou dostupností antikoncepce. Tímto se snížil průměrný věk svobodných osob při sňatku. U žen byla dosažena hranice 22 let a méně a u mužů hranice 25 let. Výrazně se zvýšila intenzita uzavírání sňatků.

Dle ukazatele tabulkové prvnosňatečnosti zůstalo v tomto období jen 2–3 % žen a 4–5 % mužů svobodných (Fialová, 1998, s. 346). V 50. a 60. letech minulého století přesahovala úhrnná sňatečnost svobodných dokonce hodnotu 1, resp. 100 % (viz tab. 3).

⁶ Zákon byl původně, údajně přijat v zájmu ochrany zdraví žen. Zjišťované důvody však prokázaly, že šlo o opatření sociální charakteru. Necelá pětina žen na počátku této praxe uvedla, že prodělala umělý potrat ze zdravotních důvodů (Kučera, 1994, s. 120).

⁷ http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu

Tab. 3 – Vybrané ukazatele sňatečnosti, Česká republika, 1950–1990, vybrané roky

Rok	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Průměrný věk svobodných žen při sňatku	23,3	22,4	22,0	21,6	21,5	21,5	21,4	21,6	21,5
Úhrnná sňatečnost svobodných ⁸	1,20	1,05	1,05	0,90	0,92	1,00	0,91	0,92	1,03

Zdroj: FFS, standard tables

Přes určitý pokles úrovně sňatečnosti v období 60. let se trvale po celou sledovanou dobu udržovala vysoká intenzita sňatečnosti, především v nízkém věku. Vládní opatření v 70. letech minulého století, která přinesla větší podporu mladým rodinám a rodinám s dětmi, tak podnítila mladé lidi k uzavírání sňatků a opět došlo ke zvýšení intenzity sňatečnosti. V roce 1973 byl dokonce dosažen absolutně nejvyšší počet sňatků v historii České republiky, bylo to necelých 100 000 sňatků (Pavlík, 1994, s. 12).

Uzavírání sňatků v nezdravě nízkém věku a nově zavedená zjednodušená procedura rozvodu podpořila zvýšení intenzity rozvodovosti. Po celé sledované období měla vzestupnou tendenci. V roce 1950 bylo rozvedeno přes 11 tisíc manželství, zatímco v roce 1990 bylo registrováno již více než 32 tisíc rozvodů (viz tab. 4). Úhrnná rozvodovost se zvýšila z 12 % na hodnotu okolo 35% v roce 1989, v roce 1990 bylo dokonce rozvedeno 38 % manželství z původních sňatků (Kučera, 1998, s. 354). Trend úrovně rozvodovosti vystihuje také ukazatel počtu rozvodů na 100 sňatků, který je vyjádřen v níže uvedené tabulce (viz tab. 4).

Tab. 4 – Základní vybrané ukazatele rozvodovosti, Česká republika, 1950–1990, vybrané roky

Rok	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Počet rozvodů	11312	12221	12970	16196	21516	26154	27218	30489	32055
Index rozvodovosti (v %)	11,9	17,1	17,5	19,8	23,7	26,9	34,7	37,8	35,2

Zdroj: www.czso.cz

Jak již bylo řečeno výše, jedním z hlavních důvodů vysoké rozvodovosti v České republice byla zjednodušená procedura rozvodu a v nemalé míře k tomu přispěl i fakt poválečné sekularizace společnosti, která byla k rozvodům tolerantnější.

Populační politika

Velký vliv na reprodukční chování české populace mělo několik opatření, která se netýkala přímo propopulačních záměrů československé vlády. Prvním z nich bylo snížení věkové hranice vstupu do manželství z 21 na 18 roků, a dále přijetí zákona o umělém přerušení těhotenství, který nabyt účinnosti v roce 1958. Ačkoliv byl potratový zákon přijat z důvodu ochrany ženy a jejího zdraví, byla možnost potratu využívána jako prostředek zabránění těhotenství, tedy jako určitý typ antikoncepce „ex post“. Lze konstatovat, že od doby, kdy nabyt platnosti potratový zákon, tvoří interrupce nejrozšířenější metodu plánování rodičovství (Kučera, 1998, s. 356).

Populační politika v České republice byla ve sledovaném období nastavena jako politika natalitní s cílem zvýšit úroveň porodnosti. V průběhu celého tohoto období lze vysledovat několik příznivých a několik negativních fází populačního klimatu. Kučera (1998) ve své studii

⁸ Úhrnná sňatečnost svobodných je spočtena z redukovaných měr sňatečnosti.

označuje první poválečná léta a období od 1972–1979 jako téměř jediná období příznivého populačního klimatu. Naopak již na přelomu padesátých let minulého století dochází k poklesu plodnosti, které bylo s velkou pravděpodobností vyvoláno nepříhodnými společenskými poměry. Lze mezi ně zařadit politický převrat na konci 40. let 20. století, měnovou reformu v roce 1953, koncentraci československé ekonomiky na těžký průmysl, vysokou zaměstnanost žen. Dalšími nepříznivými faktory, které hrály zajisté důležitou roli ve vývoji populačního vývoje, bylo opomíjení rozvoje služeb, bytové výstavby, dětských zařízení apod. (Frejka, 1980, s. 68). Všechny aspekty byly ve vzájemném vztahu a přispěly k negativnímu populačnímu klimatu. Mladí lidé rozhodující se o založení svých rodin, byli nepřímo nuceni se přiklonit k menšímu počtu dětí.

Nízká úroveň porodnosti na počátku 60. let minulého století vyvolala diskuzi nejen na vědeckém, ale celospolečenském poli. Bylo zavedeno několik opatření, mezi nimi například prodloužení mateřské dovolené na 22 týdnů, schválení rozdílné hranice věku odchodu do důchodu pro ženy podle počtu dětí, atd. Tyto změny měly jen prozatímní charakter. Významnější dopad na úroveň reprodukce mělo zavedení opatření v období 1968–1973. Tato opatření měla za následek zvýšení úrovně porodnosti až do počátku 80. let. Vládní rozhodnutí zdůrazňovala důležitost rodiny s dětmi a mladých manželských párů. Zavedená opatření se týkala zejména novomanželských půjček, prodloužení mateřské dovolené na 26 týdnů, zavedení mateřských přídatků, navýšení podpory při narození dítěte, rozšíření přídatků na děti pro celý okruh pracujících⁹. Týkala se dále například pomoci mladým lidem nebo rodinám s více jak 3 dětmi v otázce přidělování bytů. Celé období na přelomu 60. a 70. let bylo zajisté důležitým prvkem ovlivňujícím příznivě populační klima. Nutno podotknout, že v následujícím období nebylo navázáno na sérii opatření ze 70. let. Znamenalo to, že pomoc rodinám s dětmi se do jisté míry vyčerpala a následovalo opětovné zhoršení populačního klimatu, jelikož nedošlo k dalším motivačním opatřením, ale dřívější pronatalitní opatření pouze doznívala¹⁰.

3.2.2 Polsko

Reprodukční chování

Podobně jako v České republice a Východním Německu, tak i v Polsku byl poválečný vývoj ve znamení vysoké úrovně plodnosti. Přestože byla poválečná úroveň úhrnné plodnosti v Polsku mnohem nižší než v období na počátku 20. století, tak měla výrazně nejvyšší hodnoty v porovnání s ostatními sledovanými státy. V 50. letech se její hodnota pohybovala okolo 3,6. Počet narozených dětí v populaci se po válce vyšplhal téměř k 800 tisícům.

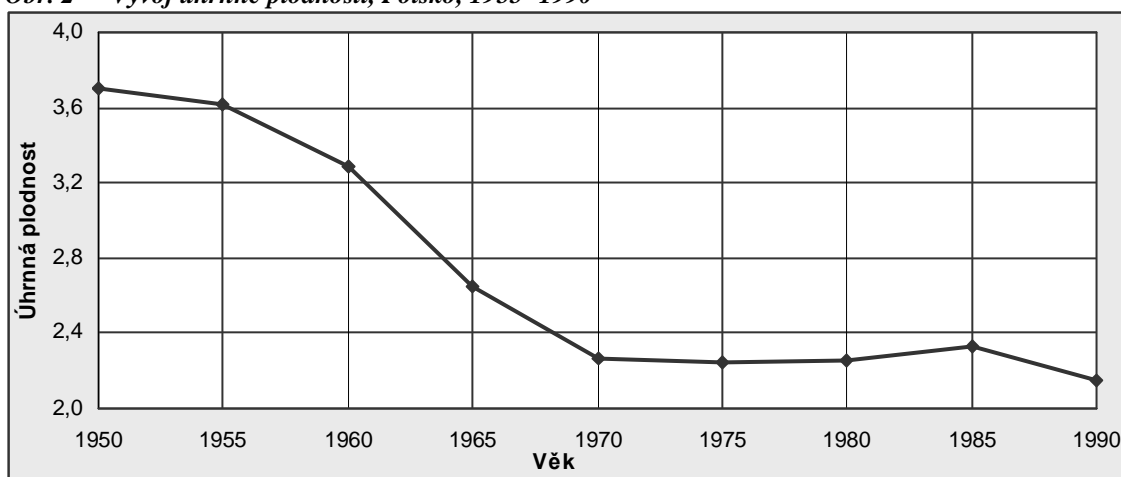
Tento vysoký počet byl samozřejmě způsoben potřebou kompenzovat populační úbytek z dob války a dále je nutné podotknout, že tento vysoký počet odvisel od věkové struktury žen. Do reprodukčního věku se dostaly silné ročníky z 20. let 20. století. Přestože docházelo

⁹Do roku 1962 byly přídatky na děti vypláceny jen osobám v pracovním poměru, členům výrobních družstev a důchodcům. V roce 1962 bylo zákonem zavedeno poskytování přídatků na děti také družstevním rolníkům. Od 1. 7. 1968 bylo vyplácení těchto přídatků rozšířeno na celý okruh pracujících.

¹⁰ Informace byly čerpány z přednášek Populační politika [MD360P15] RNDr. Kocourkové, Ph.D.

postupně ke snižování populačního přírůstku a ke snižování počtu narozených dětí, počet obyvatel Polska se po celé sledované období zvyšoval. Důvodem toho je právě vysoká hodnota úhrnné plodnosti, tedy průměrný počet živě narozených dětí připadajících na jednu ženu. Úhrnná plodnost se až do počátku 90. let minulého století držela nad hladinou hodnoty 2,1, která je důležitá pro zachování prosté reprodukce populace (viz obr. 2).

Obr. 2 – Vývoj úhrnné plodnosti, Polsko, 1955–1990

Zdroj: <http://esa.un.org/unpp/index.asp>, Word population prospect

Jako paradoxní se může jevit fakt, že vysoká porodnost byla na přelomu 50. a 60. let považována tehdejší vládou za příčinu ekonomických problémů. Plány vlády byly jasně proekonomické a proindustriální. Sociální záležitosti byly tedy podřízeny ekonomickému vývoji. Vztah vlády k otázkám populačního vývoje představoval pravý opak toho, co vláda prohlašovala na počátku 50. let 20. století. Hlavní otázkou byla kontrola plodnosti, která měla být především dosažena prosazováním a podpořením žen v pracovním procesu. Fakt, který především napomohl výraznému snížení úrovně porodnosti, bylo zavedení potratového zákona 27. dubna 1956 (Ziolkowski, 1974, s. 454) a dále jeho úprava, resp. zmírnění v roce 1959. Vývoj počtu potratů v období od uzákonění potratů do roku 1990 ukazuje tabulka (viz tab. 5).

Tab. 5 – Vývoj počtu potratů a hodnoty indexu potratovosti ve vybraném období, Polsko, 1955–1990

Rok	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Počet potratů	1400	233000	235000	214034	212101	137950	135564	59417
Index potratovosti	0,2	35,3	43,0	39,2	32,9	19,9	20,0	14,6

Poznámky: Index potratovosti je vypočtený za indukované potraty.

Zdroj: Ziolkowski, 1974, Demographic yearbook

Nutno poznamenat, že údaje o počtu podstoupených interrupcí budou do jisté míry zkreslené, podhodnocené. Oficiální statistika nezahrnuje potraty provedené soukromým lékařem. Přesto lze vysledovat určitý trend a řádově odhadnout, kolik potratů bylo ročně v Polsku provedeno.

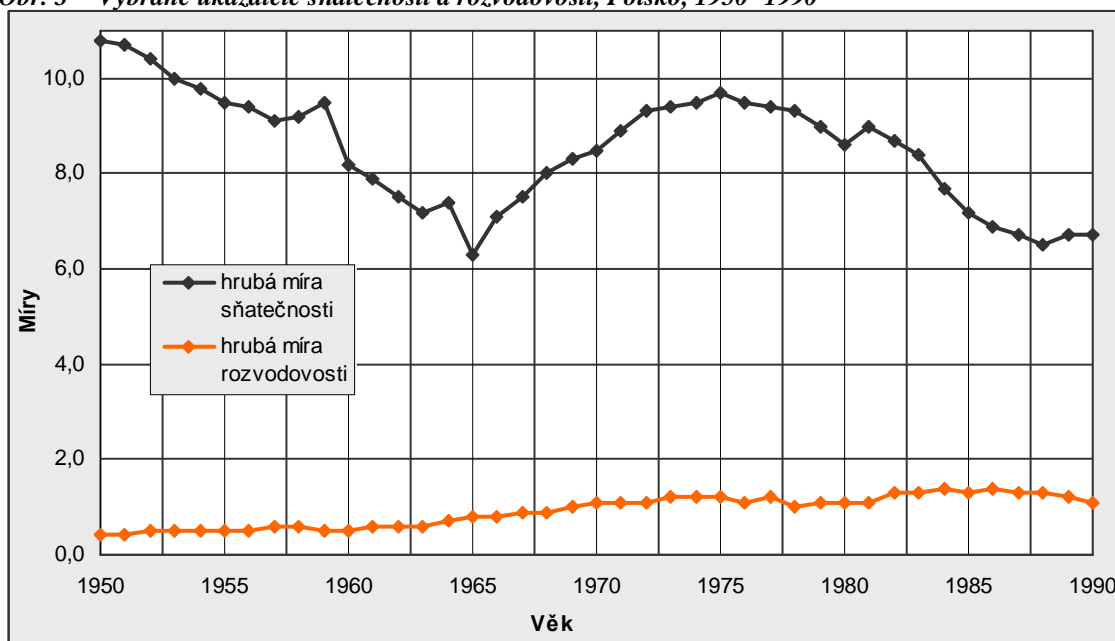
Marek Okólski se ve své stati (1988) zabývá problematikou potratů a antikoncepce v Polsku a zaměřuje se mimo jiné na odhad celkového počtu podstoupených potratů, resp. na to, do jaké

míry je oficiální statistika potratovosti v Polsku podhodnocena. V rámci debat s dalšími vědci došel k závěru, že na konci 70. let minulého století došlo pravděpodobně k 450 tisícům potratů ročně, což je přibližně dvojnásobek oficiálních čísel. Hodnoty ukazatele indexu potratovosti (viz tab. 5) budou proto taktéž podhodnoceny a lze je brát jen jako orientační.

Rodinné chování

Během celého sledovaného období byla v Polsku relativně vyrovnaná jak úroveň sňatečnosti, tak úroveň rozvodovosti (viz obr. 3). Absolutní počet sňatků se pohyboval v rozmezí 200–350 tisíc. Absolutní počet rozvodů téměř nepřekročil hranici 50 tisíc. Vyšší počet absolutních sňatků v poválečném období mají za důsledek především dva faktory. Zaprvé jím byla celkově vyšší intenzita sňatečnosti a zadruhé silnější ročníky, které vstoupily do sňatkového věku. Ziolkowski (1974, s. 450) hovoří o dalších faktorech, např. o celkovém poválečném entusiasmu, zvýšené sociální a geografické mobilitě obyvatel a změně sociokulturních norem souvisejících s institucí manželství (slábnoucí vliv instituce věna a menší vliv starších osob na mladou generaci).

Obr. 3 – Vybrané ukazatele sňatečnosti a rozvodovosti, Polsko, 1950–1990

Zdroj: Demographic yearbook, 1960–1991

Vývoj úrovně sňatečnosti byl po celé období do jisté míry ovlivněn počtem sňatkuschného obyvatelstva a dále pro/anti natalitní politikou vlády. Skloubení těchto dvou faktorů bylo důvodem poklesu intenzity sňatečnosti v polovině 60. let 20. století. Absolutní počet sňatků dosáhl tehdy svého minima. Tehdy v roce 1965 bylo zaznamenáno 199 tis. uzavřených sňatků. Naproti tomu od 70. let docházelo pozvolna k nárůstu intenzity sňatečnosti. Příčinou toho byl vliv poválečné silné intenzity porodnosti a zajisté vliv pronatalitních opatření.

V období 70.–90. let minulého století vzrostl věk svobodných žen vstupujících do manželství. Úroveň úhrnné prvossňatečnosti se vyznačovala relativní stabilitou (viz tab. 6). Významné snížení nastalo až v první polovině 90. let.

Tab. 6 – Vybrané ukazatele sňatečnosti a rozvodovosti, Polsko, 1950–1990, vybrané roky

Rok	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Průměrný věk svobodných žen při sňatku	-	-	-	-	21,9	22,1	22,5	22,6	22,7
Úhrnná sňatečnost svobodných	-	-	-	-	0,9	0,93	0,91	0,89	0,9
Index rozvodovosti (v %)	4,1	5,1	6,1	11,7	12,3	12,4	13,0	18,4	16,6

Zdroj: Główny urząd statystyczny, FSS, standard tables

Nízká míra rozvodovosti patří k charakteristickým rysům demografického vývoje Polska. Během sledovaných 40 let docházelo k mírnému nárůstu počtu absolutních rozvodů, maxima dosáhl v 80. letech. V roce 1984 bylo registrováno 52948 rozvodů. V porovnání s ostatními sledovanými státy dosáhl ukazatel indexu rozvodovosti v roce 1990 hodnoty 16,6, zatímco v NDR a ČR hodnoty okolo 35. Důvodem pro tak nízkou intenzitu rozvodovosti jsou společensko-kulturní poměry, které panují v Polsku. Polsko náleží k zemím, které tradičně uznává katolické hodnoty a konzervativní názory. Rozvod, mimomanželsky narozené děti a neúplné rodiny nejsou proto v polské společnosti do jisté míry schvalovány. Postupné zvyšování intenzity rozvodovosti můžeme chápat jako uvolňování a pozvolnou změnu tradičních hodnot, které mladší generace začaly chápat odlišněji. Přestože bylo Polsko po celé období pod vlivem uniformního socialistického plánování společnosti, ale na druhou stranou stále silně svázáno tradicemi křesťanské společnosti, byly jisté změny v hodnotové orientaci obyvatel Polska zaznamenány.

Populační politika

Je otázkou, do jaké míry je možné hovořit o populační politice Polska. Populační politika ve sledovaném období nebyla explicitně definována. Přesto existují nepřímé, latentní vlivy, které mohou působit a určitě do jisté míry působily na demografické chování obyvatelstva. Je jím zajisté již zmiňovaný zákon o potratech z roku 1956 a jeho další úpravy, dále bytová politika státu, podpora zaměstnanosti žen apod.

Přístupy v rámci populační politiky Polska můžeme rozdělit do několika období. První období, po druhé světové válce, se vyznačovalo rychlým populačním růstem, což byl následek kompenzace válečných ztrát. Rychlý populační růst byl vnímán kladně. Další cíle byly zaměřeny spíše na otázky týkající se migrace, především na osídlování západního teritoria, které bylo po druhé světové válce téměř liduprázdné. Sčítání lidu z roku 1950 vypovídá o intenzitě přistěhovalecké vlny. Na toto území se přestěhovalo více než 4,5 milionu obyvatel (Ziolkowski, 1974, s. 451).

Druhé období lze chápat jako období, kdy byla populační politika explicitněji definována. Vysoké tempo populačního přírůstu bylo v 50. letech 20. století bráno jako břímě, které oslabuje ekonomický rozvoj země. Byly proto zahájeny kampaně, které měly podporovat páry v zakládání menších rodin. Začaly se vyrábět první antikoncepční přípravky, na stáncích bylo možné koupit např. kondomy (David, Titkow, 1994). Nejen tyto kampaně hrály důležitou roli populační politiky. Byla to dále snaha emancipovat ženy a v neposlední řadě to byl potratový

zákon z roku 1956. Přestože oficiální prohlášení argumentů pro zlegalizování potratů se týkalo zdravotního stavu žen, tak skutečným motivem uzákonění potratů byly právě demografické otázky.

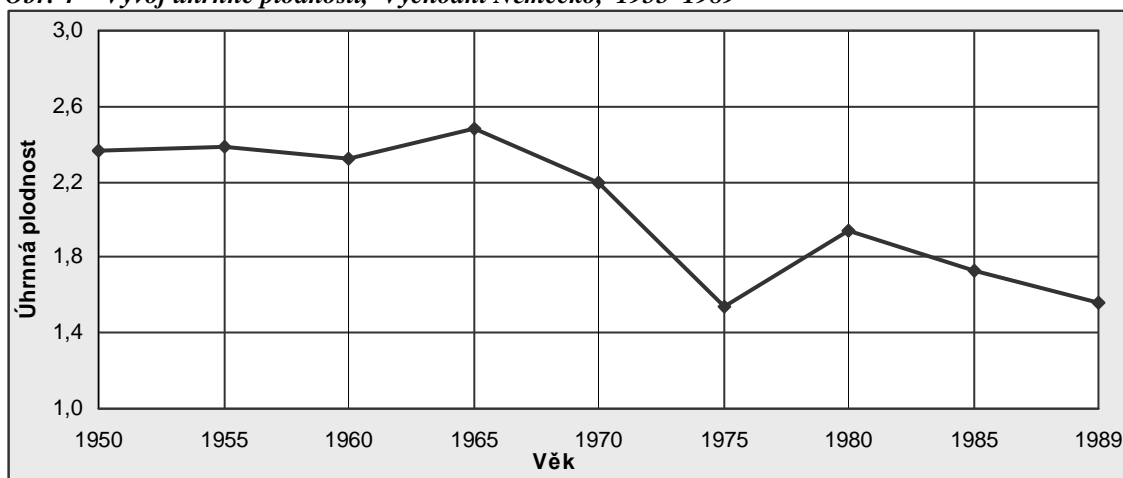
Třetí období, na konci 60. let, bylo pochopitelně ve znamení dalšího poklesu intenzity porodnosti. Možnost podstoupit potrat byla chápána jako jediná možnost regulace plodnosti, kterou polské ženy ve velkém využívaly. Je možné konstatovat, že jednou z příčin tak vysoké míry potratovosti byla nedostupná antikoncepce a nedostatečná informovanost společnosti o jiných, moderních antikoncepčních metodách. Přestože byla vláda stále spokojená s klesající tendencí přirozeného přírůstku, začaly se množit diskuze na téma budoucího vývoje. Diskuze nakonec vyústily v reálné myšlenky vlády na ustanovení modelu, který má zabránit tomu, aby se polská populace začala přirozenou měnou zmenšovat. Pomalý návrat k pronatalitní politice nastal v 70. letech minulého století, kdy byly například zvýšeny přídavky na děti pro rodiny s více dětmi, byla prodloužena mateřská dovolená apod. (David, Titkow, 1994).

Během celého sledovaného období probíhalo mnoho debat mezi dvěma názorovými tábory, vládou na jedné straně a různými organizacemi (např. Společnost pro rodinné plánování) spolu s katolickou církví na straně druhé. Přesto nenastala žádná výrazná změna v potratové politice. Vládě byly předkládány návrhy na omezení potratového zákona, ale bylo zapomínáno na to, že nejen potratovou politikou se dá ovlivnit reprodukce populace. Výše zmíněný nedostatek antikoncepce, vzdělávacích programů na školách nebyl natolik debatován, resp. k těmto otázkám nebyla přijata žádná opatření. Relativně silnou pozici si svými dlouhodobými kampaněmi vydobyla na konci 80. let katolická církev. Nutno ale dodat, že její přesvědčení o potratové problematice bylo a je velice extrémní. Církev samozřejmě zastávala názory hnutí pro život (pro-life). Na přelomu 80. a 90. let byly zájmy církve medializovány, dostaly se do povědomí celé společnosti. Naopak názory zastávané hnutím pro svobodnou volbu (pro-choice) zaznamenávaly neúspěchy. V této době bylo zřejmé, že dojde k pozměnění potratového zákona. Silná vlna diskuzí vyústila v uzákonění přísného potratového zákona v roce 1993 (Nowicka, 1997).

3.2.3 Německá demokratická republika

Reprodukční chování

Poválečný vývoj úrovně plodnosti v bývalém Východním Německu měl až na jisté výjimky spíše klesající tendenci. Po druhé světové válce došlo ke zvýšení počtu narozených dětí, které souviselo s kompenzací nenarozených dětí během války. Úhrnná plodnost se až do 70. let držela na vysoké úrovni, její hodnota se pohybovala mezi 2,1–2,4. Již na konci 60. let minulého století dochází ke snižování úrovně sňatečnosti a porodnosti. V roce 1972 byla v NDR zlegalizována interrupce, což vedlo k celkem rychlému poklesu úrovně plodnosti. V roce 1975 se dostala úhrnná plodnost na hodnotu 1,54. Propopulační opatření vyvolala na krátký čas zvýšení úrovně plodnosti, hodnota úhrnné plodnosti se dostala v letech 1975–1980 na hranici 2 dětí na jednu ženu. Tento efekt byl však pouze dočasný, na počátku 80. let docházelo k poklesu úrovně porodnosti a v roce 1989 byla její hodnota již opět na hranici hodnoty 1,5 (viz obr. 4).

Obr. 4 – Vývoj úhrnné plodnosti, Východní Německo, 1955–1989

Zdroj: Staatliche Zentralverwaltung für Statistik

V 50. letech minulého století byl věk matek při narození prvního dítěte relativně vysoký v porovnání s následujícím obdobím. Na počátku 50. let se věk matek při porodu pohyboval okolo 26 let, zatímco během 60. let se snížil až na hodnotu 23,3 let (Matějcová, 2005, s. 18). Od 70. let se věk matek začal opět nepatrně zvyšovat, což můžeme chápat jako důsledek propopulačních opatření.

Na počátku 70. let 20. století byla ve Východním Německu zpřístupněna ženám možnost provedení umělého potratu. V této době bylo také dosaženo maximální počtu absolutních indukovaných potratů, 114 tisíc v roce 1972¹¹. Přestože byla v této zemi potratová politika relativně liberální, počet ročně provedených indukovaných potratů se od druhé poloviny 70. let mírně snížil. Zmírnění počtu potratů bylo do jisté míry způsobeno zpřístupněním antikoncepčních prostředků. Ustálení počtu indukovaných potratů na hladině přibližně 90 tis. potratů za rok naznačuje, že potrat byl do určité míry používán jako metoda, která měla zabránit narození dítěte. Vývoj úrovně potratovosti v závislosti na vývoji úrovně porodnosti představuje index potratovosti (viz tab. 7).

Tab. 7 – Vývoj ukazatele indexu potratovosti, Východní Německo, 1955–1989, vybrané roky

Rok	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1989
Index potratovosti	0,4	0,3	0,2	0,5	48,8	37,6	39,6	37,1

Zdroj: WHO, vlastní výpočty

Určitým fenoménem v bývalém Východním Německu byl ve sledované době velmi vysoký podíl nemanželsky narozených dětí. Na počátku 2. poloviny 20. století byl podíl dětí narozených mimo manželství 13 %, v roce 1989 tomu bylo již 34 % (Husák, 200X, s. 21). Tento jev byl pravděpodobně zapříčiněn vlivem výhod, které plynuly z populačních opatření zavedených německou vládou v 70. letech. Tato opatření podporovala především svobodné rodiče (Konietzka, Kreyenfeld, 2001. s. 5), resp. podněcovala ženy k tomu, aby zůstávaly

¹¹ <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/ab-eastgermany.html>

svobodné do té doby, než se jim narodí dítě. Druhým důvodem může být skutečnost, že takovéto rodiny nebyly již společností diskriminovány.

Rodinné chování

Po celé sledované období dochází k poklesu intenzity sňatečnosti, úroveň rozvodovosti zaznamenává mírně stoupající trend. Úhrnná sňatečnost svobodných měla klesající tendenci. Zatímco na počátku 50. let se pohybovala okolo hodnoty 1,0–1,1, tak v 80. letech se dostala na hodnotu 0,6 (viz tab. 8). Jedním z důvodů snižující se intenzity sňatečnosti byla již zmiňovaná opatření zavedená v 70. letech, z kterých plynuly výhody pro svobodné rodiče. Průměrný věk při sňatku byl jak u mužů, tak u žen po celé období relativně nízký. Neveliký nárůst je vidět na konci 80. let, kdy se jeho hodnota pohybovala okolo 29 let věku u muže a 26 let věku u ženy (Matějcová, E., 2005, s. 22). Věk svobodných žen při vstupu do manželství se po celé období pohyboval okolo roku 22–23 let.

Tab. 8 – Vybrané ukazatele sňatečnosti, Východní Německo, 1950–1990, vybrané roky

Rok	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1989
Počet sňatků (v tis.)	214,74	155,41	167,58	129,00	130,72	130,20	133,57	137,42	138,82
Průměrný věk svobodných žen při sňatku	24,0	23,2	22,5	22,9	21,9	21,3	21,3	22,2	23,7
Úhrnná sňatečnost svobodných	-	1,0	1,1	1,1	1,0	0,9	0,8	0,7	0,6

Zdroj: FFS, standard tables

Vývoj úrovně rozvodovosti měl od 60. let 20. století stoupající tendenci. Do 60. let byla její úroveň relativně neměnná a nízká. Důsledky změn v legislativě v 70. letech byly evidentní v následujícím období. Liberálnější zákony znamenaly zvýšení úrovně rozvodovosti. Zatímco na konci 60. let se pohyboval absolutní počet rozvodů okolo hodnoty 27 tisíc, tak v roce 1975 byla již registrována hodnota 41 tisíc rozvodů a na konci sledovaného období, tedy v roce 1989 již hodnota 50 063. Pokud porovnáme podíl rozvedených manželství v roce 1960 a v roce 1989, tak vidíme celkem znatelný rozdíl. V roce 1950 bylo rozvedeno 21 ze 100 manželství a v roce 1989 již více než třetina manželství (viz tab. 9). Procento rozvádějících se manželství z původních sňatků bylo na konci 80. let taktéž výrazné. Rozvedlo se více než 35% manželství, zatímco v roce 1960 jen 16 % z původního počtu sňatků¹².

Tab. 9 – Vybrané ukazatele rozvodovosti, NDR, 1950–1989, vybrané roky

Rok	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1989
Počet rozvodů (v tis.)	49,9	25,7	24,5	26,6	27,4	41,6	44,8	51,2	50,1
Index rozvodovosti	21,0	16,6	14,6	20,6	21,0	29,3	33,4	39,0	38,2

Zdroj: Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik, FFS, standard tables

¹² Matějcová, E., 2005

Populační politika

Bývalá Německá demokratická republika náleží ke státům, které realizovaly propopulační politiku. Opatření populační politiky byla zaměřena především na plodnost, a to na zvýšení úrovně porodnosti. Dorbritz (1989) se zmiňuje o specifickém fenoménu, který byl mimo jiné vysledován i v jiných zemích (Francie, Rakousko): „As measures of this kind always affect the totality of familial reproduction conditions their effects are not readily limitable to the areas aimed at by the legislator.“¹³ Přestože prvořadým záměrem populační politiky byla oblast porodnosti, významnější vliv měla opatření na sňatkové chování populace. Vytvořila nový typ sňatkového chování. Od poloviny 70. let do poloviny 80. let minulého století je patrný nárůst trvale (never married) svobodných osob z necelých 893 tisíc na 1 milion osob. Podobný trend v německé populaci byl registrován u osob rozvedených. Naopak klesající trend byl zaznamenán u počtu absolutních sňatků. Je patrný pokles intenzity sňatečnosti. Dorbritz ve své práci zmiňuje dva druhy opatření z roku 1976, která podporovala především svobodné muže a ženy. Opatření se týkala finanční podpory svobodných rodičů nemocných dětí a preference dětí ve školkách svobodných rodičů. Dorbritz zdůrazňuje jednu důležitou věc, propopulační opatření byla spíše pohnutkou než příčinou k odlišnému sňatkovému chování a celkovému přístupu k instituci manželství. Podobně tuto situaci komentuje ve své studii Engelhart (2002). Bylo shledáno, že sociální politika v 60. letech působila kontraproduktivně na populační vývoj, především působila negativně na vývoj úrovně porodnosti. Hlavním důvodem tohoto trendu byla obzvláště vysoká zaměstnanost žen na plný pracovní úvazek. Z tohoto důvodu byla v 70. letech minulého století zavedena opatření, která se týkala především pracujících žen, konkrétně pracujících matek. Ženy měly dostupné státní jesle, školky, družiny, dále finanční podporu prostřednictvím různých příspěvků. Tyto příspěvky a podpory samozřejmě napomáhaly ženám být zaměstnány na plný úvazek. Kromě podpory pracujících matek nebylo zapomenuto na podporu mladých manželských párů (novomanželské půjčky), na podporu mladých svobodných žen a ani na podporu rodin s více dětmi. V roce 1976 byl představen „Babyjahr“ pro matky se dvěma a více dětmi (Kreyenfeld, 2004). Jednalo se o jednoroční placenou dovolenou. Obecně řečeno, populační politika byla zaměřena jen na ženu a nenechávala prostor k uplatnění muže v těchto záležitostech. Engelhart (2002) se domnívá, že cíle populační politiky (podporovat porodnost za pomoci snížení sňatkového věku a snížení věku při prvním porodu) zamýšlené vládou nebyly dosaženy. Spíše došlo k nezamýšlené destabilizaci manželství.

Propopulační politika bývalého Východního Německa je příkladem politiky, která ukazuje, že není zcela možné měnit reprodukční chování dané populace. Původní záměr zvýšit intenzitu plodnosti a navýšit průměrný počet dětí v rodině na tři nebo více dětí nebyl dosažen (Kreyenfeld, 2004, s. 277). Přestože byly podporovány rodiny s dětmi, tak bylo na druhé straně od východoněmeckých žen vyžadováno zaměstnání na plný úvazek. Tyto dvě antagonistické tendence nemohly přispět k dosažení cíle propopulační politiky státu.

Otázka „pracující ženy/matky“ se zdá být klíčovou pro pochopení širších souvislostí populačního vývoje, zejména plodnosti žen ve Východním Německu v druhé polovině 20.

¹³ Dorbritz, 1989

století. Emancipace žen ve Východním Německu vyplývala ze socialistických principů. Znamenalo to, že emancipace žen může být dosažena jen v případě, že jsou ženy zaměstnané na plný úvazek stejně tak jako muži (Kranz, 2005). Tím mělo být podle názorů komunistické vlády dosaženo genderové rovnováhy. Kranz ve své studii vyjadřuje nesouhlas s názory komunistické vlády a hodnotí „ženskou otázku“ v pojetí komunistické vlády ne jako otázku genderovou, ale třídní.

Kapitola 4

Konceptuální a teoretická východiska práce

V této kapitole je popsán teoretický základ problematiky konceptu životní dráhy. V úvodu je třeba nastínit spojitost s vědním oborem demografie. Demografie je věda, která se soustředí na studium tří základních složek populačního vývoje: porodnost, úmrtnost a migrace. Demografie se vyvíjela souběžně se statistikou a soustředí se tudíž na statistickou analýzu dat a na makro úrovnový popis událostí. V 60. letech 20. století přispěla svou koncepcí kohort (Ryan, 1980) k vytváření konceptu životní dráhy. Koncept životní dráhy je multidisciplinární paradigma studia života jednotlivců, strukturálního kontextu a sociální změny¹⁴. Tento koncept zahrnuje teorie a přístupy mnoha vědních oborů. Umožňuje flexibilnější a dynamický přístup při objasňování důvodů důležitých lidských rozhodnutí (Sunega, 2002), nahlíží na sociální jevy z jiného úhlu pohledu a vytváří tak holistický obraz sledovaného jevu.

4.1 Demografie a studium populací

Demografie je vědní disciplína, která se zaměřuje na studium lidských populací. Jelikož jsou lidské populace objektem studia více vědních oborů, odkrýváme specifikum studia demografie, kterým je proces reprodukce lidských populací a podmíněnosti tohoto procesu. Demografie zkoumá jak obecné zákonitosti demografické reprodukce, tak i specifické projevy u konkrétních populací.

S procesem reprodukce souvisí demografické události, důležité události lidského života (narození, úmrtí, potrat, sňatek, rozvod, apod.), které demografie studuje jako hromadné jevy. Objevením zákonitostí hromadných jevů a blízký vztah ke statistice určil do jisté míry následný vývoj demografie a její postavení mezi společenskými vědami. Jedná se o disciplínu popisnou se zaměřením na statistickou analýzu dat. Lze konstatovat, že na rozdíl od ostatních vědních disciplín, jako je např. sociologie, psychologie, sociální geografie nebo antropologie, demografie jednotlivé události eviduje, metodicky je upraví do procesů a analyzuje je především pomocí kvantitativních přístupů na makro úrovni. Víme, že v reálném prostředí se demografické jevy nevyskytují izolovaně, jsou propojeny s dalšími událostmi lidských životů.

---

¹⁴ Life Course Theory - Historical Development, Key Principles And Concepts, Selected Research Applications

Můžeme proto tvrdit, že tento demografický (kvantitativní a makro úrovnový) přístup má své přednosti, ale i své nevýhody. Samotný fakt sběru, evidence a analýzy hromadných dat je přínosem pro celou společnost. Nevýhodu můžeme spatřovat v nepříliš velkém zaměření demografie na potřebu vysvětlit výsledky analýzy, najít souvislosti mezi jednotlivými procesy, událostmi. Jinak řečeno najít vztah existence daných jevů a motivů jednání individuů v rámci společenského systému.

Demografii můžeme proto chápat jako interdisciplinární vědu. Z její podstaty vyplývá popisnost, ale chybí návaznost na vysvětlení jevů, na teoretický rámec, ke kterému jí napomáhají ostatní společenské vědní obory. Studium populace je jednou z oblastí, která si žádá mezioborové demografické zkoumání. Proč je tomu tak? Demografie v tomto případě nabízí hodnotnou empirickou znalost populačních změn. Cílem studia populací je zaprvé nalézt příčiny a následky populačních změn, ale i nalézt a porozumět mechanismům, které vládou těmto změnám (Wissen, Dykstra, 1999, s. 4). Studium populace si proto žádá konceptuální rámec, který by zahrnoval jak přístup makro úrovně (macro-level), tj. institucionální a kulturní vlivy, tak přístup mikro úrovně (micro-level), tj. chování jednotlivce. Byl vypracován přístup, který zastřešuje výše zmíněné požadavky. Jedná se o přístup „životní dráhy“, který je ve své podstatě mezioborový.

4.2 Koncept životní dráhy

Utváření konceptu životní dráhy

V období před druhou světovou válkou uplatňovali vědci společenských disciplín především dva základní přístupy v oblasti lidského chování. Jednalo se zaprvé o přístup strukturální a zadruhé o přístup dynamický. Problémem bylo sjednotit tyto dva přístupy, tzn. v jeden moment brát v úvahu jak různé úrovně sociální struktury společnosti, tak porozumět dynamice změn (Giele, Elder, 1998, s. 7).

Výzkum v oblasti společenských věd v období po druhé světové válce přinesl řadu objevů ve společenských vědách, které napomohly formovat konceptuální rámec „životní dráhy“.

Giele a Elder ve své knize (1998, s. 13) mapují počátky tohoto konceptu a popisují čtyři směry společenských věd, které dle jejich názoru přispěly svými výzkumy k ustanovení pojetí životní dráhy. Byly jím historická demografie, sociologie stáří, vývojová psychologie a panelové studie spolu s longitudinálními šetřeními.

Jedním z významných výsledků zkoumání bylo ustanovení čtyř základních prvků paradigmatu „životní dráha“. Tvůrci Giele a Elder spojili své individuální přístupy (individualistický x vztah člověka a prostředí) v jeden a předložili čtyři faktory, které utváří koncept „životní dráhy“. Jsou jimi:

1. Location in time and place - kulturní a historické prostředí
2. Linked lives - sociální vztahy a integrace
3. Human agency - rozvíjení jedince
4. Timing of lives – protnutí věku, kohorty a období

Životní cyklus, dřívější vykreslení fází lidského života, členil rozmezí jednoho lidského života nejčastěji na fáze dětství, dospívání, dospělost a stáří. Je zjevné, že životní cyklus je podmíněn a fixován zejména biologickým věkem, který se mění v čase, ale i v kulturním prostoru (Maříková, Petrusek, 1996, s. 152). Tímto je možné vysvětlit podobnosti a zároveň odlišnosti v životním cyklu lidí v různých společnostech. Faktem zůstává, že podstatou životního cyklu je víceméně schopnost uspořádat a charakterizovat data o obvyklých, průměrných životních zkušenostech kohort. Celospolečenské změny, moderní způsob života a narušení kontinuity chodu fází lidského života se musely pochopitelně promítnout do standardního tradičního vymezení jednotlivých životních fází člověka. Nejen Giele a Elder, ale i mnoho dalších odborníků se přiklonilo ke koncepci životní dráhy, která na rozdíl od původního konceptu životního cyklu předpokládá možnosti odchylek od průměru. Je to model, který zdůrazňuje socio-historickou proměnlivost a zaměřuje se více na přechody než etapy (White, 1994, s. 83).

Koncept životní dráhy

V průběhu života zažívají lidé události, které určitým způsobem zasahují do jejich života a mění jej. Tyto události můžeme rozdělit do dvou skupin. První skupina se týká událostí, které jsou výsledkem cílených, zamýšlených individuálních intencí a druhá skupina událostí se jednotlivcům přihodila jinými nezamýšlenými událostmi, které nastaly v rámci prostředí, kde se jedinec vyskytuje (Wissen, Dykstra, 1999, s. 5). První skupinu událostí reprezentuje například rozhodnutí jedince změnit zaměstnání. V druhém případě má zmiňovaný kontext mnohem širší rozpětí působení, které může vzniknout již na úrovni osobních vztahů, například v domácnosti jedince (mikro úroveň), ale také na opačném konci škály, kde mají nesporně velký vliv sociální, institucionální a v neposlední řadě i politické události (makro úroveň).

Dle teorie životní dráhy se tyto události, „přechody“ (transition) nevyskytují náhodně, ale naopak mají nějakou danou strukturu. Zdůrazňována je především struktura v čase (Šťastná, 2005, s. 15). Teorie životní dráhy vyzdvihuje především tři koncepce času, je to čas:

1. biografický (události, které se nám přihodily v minulosti, mají vliv na naše rozhodování v současnosti a budoucnosti. Je nutné podotknout, že naše biografie není jednodimenzionální, ale je složena z více okruhů, které na sebe mohou navzájem působit (rodina, zaměstnání, apod.).
2. historický (historické události, vnější události mohou mít vliv na jedince).
3. sociální (institucionální rámec společenství může ovlivňovat jedince, např. hodnoty a normy).¹⁵

Wissen, Dykstra (1999, s. 6), kromě koncepce času a působení času na individuum v přístupu „životní dráhy“, zdůrazňují základní vliv lidské interakce, tj. vliv druhých lidí na události jedince, viz výše zmíněné „linked lives“. Tímto kladou důraz na uvědomění si

---

¹⁵ Převzato z knihy Wissen, Dykstra, 1999, s. 6

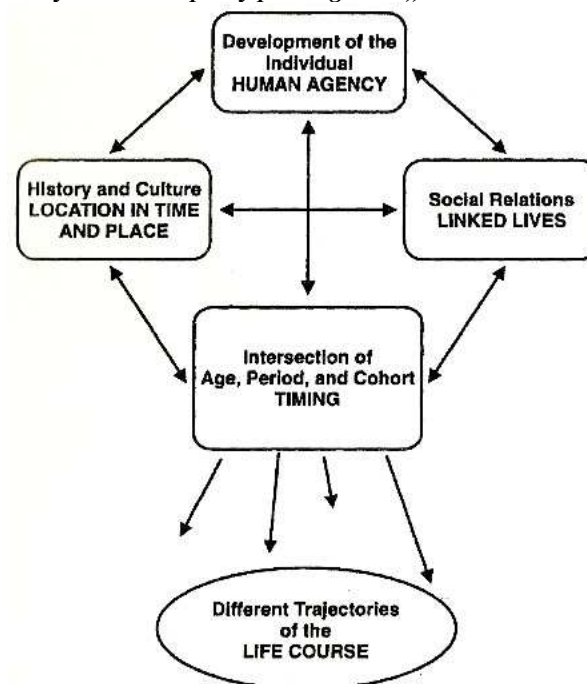
základní koncepce životní dráhy, tzn., že se nachází v interakci mezi časem biografickým, historickým a sociálním.

V neposlední řadě je nutné zmínit ústřední koncepci životní dráhy, kterou jsou „přechody“ (transition) a „dráhy“ (trajectories). Tento koncept je v různých literaturách odlišně pojmenován, v této práci je použita zavedená terminologie. Přechody znamenají události, okamžiky, které značí významnou změnu v lidském životě. Dráhami jsou míněny fáze lidského života, které jsou společensky podmíněné a jsou mezi sebou propojeny. Dykstra, Wissen mimo jiné definují pojem dráhy a přechodu takto: „Trajectories are constituted by transitions, while transitions are embedded in trajectories“.¹⁶

Giele a Elder ve své publikaci (1998, s. 22) vyzdvihují ideu životní dráhy. Podtrhují zejména její flexibilitu a schopnost zahrnout mnoho různých typů kulturních, sociálních a individuálních vlivů. Koncept životní dráhy nevyjadřuje normativní očekávání konkrétní kultury nebo kohorty, ale bere v úvahu to, že události nemusely nutně nastat v dané posloupnosti, nýbrž vytváří souhrn zkušeností jednotlivce v průběhu času.

Obrázek (viz obr. 5) vyjadřuje výsledný koncept životní dráhy, který nabízí užitečný rámec pro studium populace. Je jím zaprvé pojetí „doby“ jakožto dimenze období, kohorty, a věku a zadruhé časování.

Obr. 5 – Čtyři základní prvky paradigmatu „životní dráha“

Převzato: Giele, Elder, 1998, s. 11

Období vztahujeme k postavení v čase - „Location in time and place“; kohortu chápeme jako jedno z hledisek sociálních vztahů - „Linked lives“; a věkem rozumíme biologický věk neboli čas od narození jedince - „Human agency“. Z toho vyplývá čtvrtá dimenze konceptu životní dráhy „časování“, předpokládající současně propojenou podstatu jak životních událostí

¹⁶ Převzato z knihy, Wissen, Dykstra, 1999s. 6

(zkušeností), které determinoval jedinec, tak i společensky určených událostí. Tento čtyřdimenzionální koncept zahrnuje jak pojetí období, tak kohorty, i věku a zároveň je propojuje v dimenzi času (časování), což je jejich společný jmenovatel, který umožňuje prostřednictvím záznamu o věku a dataci událostí aplikovat mnohem flexibilnější a komplexnější analýzy.

4.3 Koncept procesu odchodu dětí z domova rodičů v rámci přechodu do dospělosti

Koncepce životního cyklu vysvětluje pojem dospělosti jako etapu mezi dětstvím a stářím. Přestože se tento přechod může jevit jako zcela jednoznačný, není možné ho přesně stanovit. Z právního hlediska lze v České republice za dospělého považovat člověka, který dosáhl věku 18 let, jelikož tímto věkem nabyt právní subjektivitu. Co ale především vymezuje období dospělosti, resp. vstoupení do období dospělosti? Jsou jimi biologické a socio-kulturní znaky, které determinují odlišné vnímání dospělosti lidí z hlediska společenského i historického. Jedna z definice dospělosti zní: „Za dospělého je považován člověk, který je schopen biologické a socio-kulturní reprodukce, vytváří hodnoty, které umožňují život jemu samotnému i osobám, které jsou na něm závislé.“¹⁷ V současné, moderní společnosti je přechod mezi dětstvím a dospělostí nezřetelný, mlhavý. Příčinou jsou s velkou pravděpodobností celospolečenské změny, které v Evropě nastaly v 2. polovině 20. století. Iacovou a Berthoud (2001, s. 1) zmiňují relativně nový fenomén „mládí“. V minulosti bylo období přechodu do dospělosti jasně vymezené, v současné době mezi etapou dětstvím a dospělostí dochází k procesu, který je dlouhodobý a nepředvídatelný.

Přechod k dospělosti je chápán jako jedna ze základních událostí koncepce životní dráhy. Často je označován jako konec společného bydlení s rodiči a vybudování si svého samostatného, nezávislého života (White, 1994, s. 84). Indikátory, určující přechod do dospělosti se ve vědeckých statích různí. Mezi základní indikátory přechodu do dospělosti je považován konec celodenního vzdělávání, získání prvního zaměstnání, odchod od rodičů, první soužití s partnerem (první sňatek) a narození prvního dítěte (White, Lacy, 1997, s. 982). Ne všichni vědci považují výše zmíněné indikátory za klíčové (Ibid.). Uvádí, že například proces odchodu dětí z domova rodičů byl z počátku demografického bádání přehlížen a často opomíjen v rámci zkoumání tohoto procesu. V současné době náleží s dalšími procesy k důležitým bodům moderního demografického zkoumání. Iacovou a Berthoud (2001, s. 1), Huinink (2000, s. 2) pojímají odchod dětí z domova rodičů jako jeden z hlavních ukazatelů přechodu do dospělosti. Přestože pojmy dospělost a mládí jsou vcelku jasně definovány (Ibid.), tak přechod z jedné do druhé životní fáze jedince nelze s takovou přesností stanovit. Billari (2001a, s. 4) uvádí, že ve všech společnostech není odchod z domova rodičů vnímán shodně.

Podstatnou úlohu v rámci životní dráhy jedince tvoří časování daných událostí. Nejen věk a časování událostí vypovídá o okolnostech odchodu z domova rodičů. Událost odchodu dětí z domova rodičů je bezesporu spojena s dalšími procesy přechodu do dospělosti, které mohou

¹⁷Maříková, Petrusek, Vodáková, (za kolektiv) 1996, s. 220

mít vliv na samotný proces odchodu z domova rodičů. The order of events in transition to adulthood is a key issue.“¹⁸ Při této příležitosti hovoří Billari (2001a, s. 3) o dalších možných metodách, které nám napomáhají nalézt souvislosti mezi procesy a přechody. Jsou jimi synchronizace a posloupnosti jednotlivých událostí. Jak bylo zmíněno výše, v různých společnostech dochází k odchodu dětí z domova rodičů odlišně. V některých společnostech je odchod z domova rodičů spjat bezprostředně se vstupem do manželství. Naopak v jiných společnostech je pravidlem, že děti odchází a budují svoji nezávislost před tím, než si založí svoji vlastní rodinu (Billari, 2001a, s. 6).

Neméně důležitou otázkou je, jaké procesy působí na přechod k dospělosti, resp. na proces odchodu dětí z domova rodičů. Časování událostí je výsledkem spolupůsobení mnoha faktorů v kontextu osobním i institucionálním (Corijn, 2001, s. xv). Juang (1991, s. 505) hovoří taktéž o společném působení faktorů a připojuje vysvětlující Bronfenbrennerovu vývojovou teorii ekologických systémů, která popisuje vliv faktorů na časování odchodu z domova rodičů: „An individual is embedded in multiple contexts, ranging from the most intimate (microsystem) to the most distal (the macrosystem and chronosystem)“. Mnoho studií se zaměřovalo a zaměřuje především na makro-úrovňové faktory. Aassve (2001, s. 2) je rozděluje na institucionální (socio-ekonomické) a dlouhodobé kulturní. První skupina faktorů se týká zejména utváření institucionální sféry pomocí vládních politik, např. fiskální, bytové, rodinné apod. Druhý soubor faktorů utvářel po dlouhou dobu současně základní rozdíly vzorců chování mezi společnostmi, které jsou v literatuře uváděny pod pojmem Hajnalova linie. Jedná se o imaginární linii, vedenou od Petrohradu v Rusku k Terstu v Itálii. Tato poněkud zjednodušující linie postihuje systém historických rodin v Evropě (Billari, 2004, s. 22). Základní rozdíl mezi západním a východním typem rodinného chování byl následující. Na západ od linie se ve větší míře vyskytoval nukleární typ rodiny, lidé uzavírali později sňatky a častěji odcházeli z domova rodičů. Na východ od linie byla za standardní způsob rodinného života považována velká rozvětvená rodina a k manželství docházelo zpravidla v nižším věku.

Zvyšující se zájem o studium přechodu do dospělosti, především v uplynulých 15–20 letech, má svoje opodstatnění. Přechod do dospělosti doznal velikých změn. Již se nejedná o jasně definovaný sled událostí, který znamenal odchod z rodiny orientační do rodiny prokreační, kde hrál centrální úlohu vstup do manželství. Corijn (2001, s. 5) použila k vysvětlení těchto změn základní principy, kterými van de Kaa definoval druhý demografický přechod v 60. letech 20. století v západní Evropě. Dle Corijn se jedná o socio-ekonomické změny ve struktuře společnosti, kulturní změny a technologický pokrok. Corijn dále zmiňuje faktory, které Liefbroer rozpracoval v závislosti na výše zmíněných principech druhého demografického přechodu. Jsou jimi zkvalitnění vzdělávacího systému, větší participace žen na pracovním trhu, ekonomický vývoj, vznik sociálního státu a změny ekonomické struktury. S nimi souvisí důležité kulturní změny, kterými jsou oslabení normativních předpisů chování, zvyšující se individualizace a opětovné posílení feminismu. Tyto socio-ekonomické, kulturní a technologické změny měly převratný vliv zejména na mladou generaci. Oblast přechodu do

---

¹⁸ Billari, 2001a, s. 3

dospělosti se stala velice diverzifikovanou, pro vědecké bádání velice zajímavou. Z toho důvodu, že se změny odehrály především v severozápadní Evropě, byl zájem vědců směřován do těchto zemí. Státům bývalého sovětského bloku byla pochopitelně věnována menší pozornost. Skutečností je, že výše zmíněné změny, které se udály v zemích západní Evropy, se v zemích východní Evropy projeví až po pádu komunistického režimu. Mladí lidé, kteří vstoupili do dospělosti v 90. letech 20. století, budou zajímaví z hlediska pozměněného rodinného a reprodukčního chování. Poskytnou tak badatelům prostor pro zajímavá zjištění.

Odchod dětí z domova rodičů se na rozdíl od některých dalších procesů přechodu do dospělosti, stává událostí nejednoznačně definovatelnou. Není vyloučeno, že se tato událost nemůže opakovat. Záznam o narození dítěte nebo ukončení školní docházky je možno přesně evidovat, odchod z domova se může stát opakovatelným nebo postupným procesem (Škop, 2005, s. 118). Tento metodologický problém se ve výzkumech řeší uvedením dalších indikátorů, které přesně stanoví, kdy událost nastala nebo je určení data, kde se událost stala, ponecháno na respondentovi. Jedná se o deklaratorní údaj.

4.4 Přehled studií s tematikou odchodu dětí z domova rodičů

Níže uvedený přehled uvádí studie, které se zabývají tematikou odchodu z domova rodičů. Jsou zde uvedeny studie, které mají souvislost s předloženou prací z hlediska tematického.

Aassve, Billari, Mazzuco, Ongaro (2001)

Leaving Home Ain't Easy: A comparative longitudinal analysis of ECHP data

Aassve ve své studii zkoumá vliv ekonomických aspektů na rozhodování mladých lidí o odchodu z domova rodičů v 10 vybraných zemích Evropské Unie. Konkrétně šetřil důležitost vybraných ekonomických aspektů, které rozdělil do čtyř oblastí podle známé Esping-Andersonovy klasifikace sociálních států. K analýze použil data sebraná European Community Household Panel (ECHP) v evropských zemích od roku 1994 do roku 1996. Kromě stěžejního cíle sledovat vliv ekonomických aspektů zjišťoval mimo jiné sociální a demografické charakteristiky jedinců i domácností.

Billari, Philipov, Baizán (2001)

Leaving home in Europe: The experience of cohorts born around 1960

Tato studie je zaměřena na časování odchodu dětí z domova rodičů. Mimo jiné porovnává synchronizaci a posloupnost tohoto procesu s dalšími dvěma procesy přechodu do dospělosti, kterými jsou ukončení vzdělávání a začátek společného bydlení s partnerem/partnerkou. Billari a kolektiv zkoumali tyto události na souboru 16 evropských zemích, do kterého zařadili nejen vyspělé západní státy té doby, ale i Českou republiku, Maďarsko, Polsko, Slovinsko, Litvu, Lotyšsko a Východní Německo. K výzkumu použili data z Fertility and Family Surveys (FFS), který probíhal v 90. letech 20. století.

Huinink, Konietzka (2000)

Leaving Parental Home in the Federal Republic of Germany and the German democratic Republic

Huinink a Konietzka analyzovali proces odchodu dětí z domova rodičů v bývalém Východním a Západním Německu před tím, než došlo v roce 1990 k re-unifikaci. Detailněji analyzovali vzájemnou závislost procesu odchodu dětí z domova rodičů na jedné straně se vstupem do zaměstnání a na druhé straně se vstupem do partnerství nebo manželství. Důraz samozřejmě kladli na porovnání vzorců odchodu od rodičů u jednotlivých kohort mezi těmito státy, jelikož po II. světové válce došlo mezi Východním a Západním Německem k odlišnému společenskému vývoji. Ke své práci použili data z German Life History Project (GLHP), který byl zorganizován v letech 1991–92.

Mulder, Clark, Wagner (2002)

A comparative analysis of leaving home in the United States, the Netherlands and West Germany

Cílem této studie bylo porovnat proces odchodu dětí z domova rodičů ve Spojených státech amerických, bývalém Západním Německu a Nizozemsku. Hlavním cílem bylo sledovat, jestli mladí lidé odchází z domova, protože začali žít se svým partnerem/partnerkou nebo ne. Tyto tři země nabýzely odlišnosti v pojetí sociálního státu, bytové politice a geografického hlediska státu. Pro analýzu byla použita data z Panel Study of Income Dynamics (PSID), které proběhlo ve Spojených státech amerických a data z retrospektivního šetření Life History Study pro Nizozemsko a Německo.

Rychtaříková, Pikálková, Hamplová (2001)

Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích

Tato studie se jako jedna z mála ve své době zabývala odchodem od rodičů v České republice. Celá studie je zaměřena na diferenciaci reprodukčního a rodinného chování v zemích Evropy. První část této práce se věnuje diferenciaci reprodukce v Evropě, druhá část popisuje obecné charakteristiky výběrového šetření FFS a konečně ve třetí části jsou shrnuty výsledky tohoto šetření za Českou republiku i za ostatní země Evropy. Výsledné ukazatele se netýkají jen odchodu od rodičů, ale i partnerství a reprodukčního chování.

Sienkiewicz (2003)

Leaving Parental Home in Poland

Sienkiewicz analyzoval proces odchodu dětí z domova rodičů v Polsku. Hlavním cílem analýzy bylo najít základní principy, vzorce odchodu od rodičů v této zemi, jelikož podobné studie v Polsku doposud chyběly. Sienkiewicz použil data z Fertility and Family Survey (FFS), který se v Polsku konal v roce 1991.

Škop (2005)

Statistická analýza přežívání s aplikací na proces odchodu od rodičů v České republice

Škop ve své dizertační práci propojil dva hlavní cíle svého zkoumání. Prvním úkolem bylo shrnout a popsat moderní přístupy modelování v demografii, přesněji řečeno, vytvořit popis modelů od základních technik analýzy přežívání po komplexnější model spadající do oblasti

Event History Analysis. Výsledky tohoto úkolu byly aplikovány na příkladu odchodu od rodičů v České republice, což byl druhý hlavní cíl této práce. Přínos této práce je především v tom, že se věnuje analýze odchodu od rodičů v České republice, kde dosud chyběla podrobnější analýza. Přínosem je také fakt, že práce byla napsaná v českém jazyce a obsahuje podrobný popis statistických přístupů v rámci analýzy přežívání.

Šťastná (2005)

Harmonizace rodiny a zaměstnání - Mikrosociální individuální souvislosti rodičovství

Tato studie je jednou ze čtyř částí výzkumné zprávy projektu „Harmonizace rodiny a zaměstnání – součastné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace“. Šťastná se ve své části soustředí na generační odlišnosti v průběhu jednotlivých životních etap a na časování vybraných životních událostí u českých žen. Hlavním úkolem bylo sledovat události, které mohou předcházet a tedy významně ovlivnit vstup do rodičovské fáze. Šťastná se této problematice věnovala již ve své diplomové práci, kde studovala vliv rozvodu rodičů na partnerské vztahy dětí v České republice. Použila data z Fertility and Family Survey (FFS).

Kapitola 5

Analýza časování odchodu dětí z domova rodičů v Polsku, Východním Německu a České republice

Analýza odchodu dětí z domova rodičů byla provedena nejprve pro jednotlivé země zvlášť. Výsledky jednotlivých analýz jsou uvedeny v podkapitole 5.1 V následující části, podkapitole 5.2, je popsána analýza odchodu dětí od rodičů, v níž byly sledované země spojeny do jednoho modelu.

Cílem první části analýzy bylo popsat událost odchodu dětí z domova rodičů odděleně za každou zemi a postihnout základní charakteristiky a souvislosti tohoto procesu v dané zemi. Cílem druhé části analýzy bylo zaprvé porovnat časování studované události mezi vybranými zeměmi a zadruhé porovnat časování a posloupnost vybraných událostí procesu přechodu do dospělosti mezi jednotlivými zeměmi. Metodicky se první část analýzy odlišuje od druhé. Analyzovaná vstupní data první části nejsou metodicky sjednocena. Naopak data druhé části byla metodicky upravena (viz podkapitola 5.2.1) tak, aby mohly být výsledky za jednotlivé země porovnatelné. Veškeré výpočty byly provedeny v programu SPSS 10.1 a SAS 9.1.3. Výsledky jednotlivých analýz jsou vyjádřeny pomocí odhadnuté funkce přežití. Ta znázorňuje kumulativní zastoupení žen, které v čase t (na konci intervalu t) ještě nepodstoupily studovanou událost. Dále je použita odhadnutá funkce podmíněného rizika vyjadřující pravděpodobnost odchodu z domova.

5.1 Analýza časování odchodu dětí z domova rodičů za jednotlivé země

5.1.1 Charakteristiky výběrových souborů jednotlivých zemí

Šetření reprodukce a rodiny „Family and Fertility Survey“ (dále jen FFS) mělo za cíl shromáždit srovnatelná data za muže a ženy ve fertilním věku v daných zemích. Z důvodu vysvětleného v metodologické části nebyli do analýzy zařazeni muži.

Ve všech třech státech byly z územního hlediska regiony reprezentativně zastoupeny. Z hlediska porovnání věkové struktury výsledků výběrového šetření s censy konanými v daných zemích lze konstatovat, že ve Východním Německu nebyly podhodnoceny, ani nadhodnoceny žádné věkové intervaly. V Polsku a České republice došlo pravděpodobně z důvodu nedokonalé participace žen na výzkumu k mírným odchylkám v jejich procentuálním zastoupení ve

věkových skupinách oproti údajům z censu. V České republice byly mírně podhodnoceny nejmladší a nejstarší kategorie (méně než 19 let a více jak 35 let), naopak v Polsku byla mírně podhodnocena věková kategorie 25–34 let. Jelikož se u všech kategorií jednalo o chybu menší než 5 %, lze považovat tuto nesrovnalost za méně závažnou a je možné říci, že data z výběrového šetření FFS odpovídají stavu reálné populace České republiky, Východního Německa a Polska.

Níže uvedené grafy a tabulky znázorňují podrobnější rozložení vzorku žen dle jednotlivých charakteristik struktury obyvatelstva. Ukazatele zde uvedené mají souvislost s následnou analýzou přežití. Byly zkoumány jako indikátory odchodu dětí z domova rodičů. Údaje za Českou republiku a Východní Německo uvedené v této kapitole se vztahují k první části analýzy (viz kapitola 5.1.2), kde byla zkoumána událost odchodu dětí z domova rodičů odděleně pro každou zemi. Ve druhé části analýzy, kde byl odchod dětí od rodičů zkoumán společně za všechny tři země, byl vzorek za Českou republiku a Východní Německo upraven (podrobněji viz kapitola 5.2.1). Údaje za Polsko jsou pro první i druhou část analýzy shodné. Popisné charakteristiky vzorku uvedené v této kapitole jsou tedy vztaženy jen k první části analýzy. Znamená to, že níže uvedené charakteristiky výběrových vzorků nelze mezi zeměmi bezprostředně porovnávat. Úpravy vzorku žen, které byly analyzovány ve druhé části, jsou popsány v kapitole 5.2.1.

Analyzovaný soubor České republiky se skládá z 1731 respondentek, do polského souboru vstoupilo 2774 respondentek a do souboru Východního Německa 2736 respondentek. Období, ve kterém se výběrové šetření konalo, se mezi jednotlivými zeměmi lišilo (viz tab. 10).

Tab. 10 – Analyzované soubory žen, vybrané kohorty, Česká republika, Polsko, Východní Německo, datum šetření

Stát	Kohorty	Datum šetření	Analyzovaný soubor žen
Česká republika	1952–1982	12/1997	1731
Polsko	1952–1972	12/1991	2774
Východní Německo	1952–1972	07/1992	2736

Zdroj: FFS

Zastoupení žen výběrových souborů se dále liší podle jednotlivých kohort. Podíl žen narozených v daných obdobích je zobrazen níže (viz tab. 11).

Tab. 11 – Procentuální zastoupení žen, vybrané kohorty, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace 1952–1982, k datu šetření

Kohorty	Česká republika	Polsko	Východní Německo
1952–1962	33,56	56,81	51,31
1963–1972	37,26	43,19	48,69
1973–1982	29,17	-	-

Zdroj: FFS

Struktura souboru žen podle vzdělání odpovídá struktuře žen v populaci jednotlivých zemí. V České republice byla v době šetření nejvíce zastoupena skupina žen se základním vzděláním (52,9 %), o něco menší počet žen (39,9 %) mělo nejvýše dosažené středoškolské nebo vyšší odborné vzdělání (viz tab. 12). Necelá desetina žen ze vzorku měla vysokoškolské vzdělání. Vysoký podíl žen s nejvyšším dosaženým základním vzděláním v českém vzorku žen vyplývá

ze zastoupení žen v jednotlivých věkových kategoriích v šetření (viz příloha, tab. A2a-c).

U respondentek věkové kategorie 15–19 let (tj. 12,9 % žen celého vzorku) nebyly pochopitelně zaznamenány podíly vysokoškolsky vzdělaných žen. Více než čtyři pětiny z těchto žen dosáhly prozatím základního vzdělání. Na základě dat ze šetření je sledován pozitivní vývoj úrovně vzdělanosti vzorku žen ve sledovaném období. Došlo ke zvýšení počtu osob s dokončeným středním a vysokoškolským vzděláním. Zatímco ženy narozené v letech 1952–1957 (věková skupina 40–45) měly z více než 55% nejvýše dosažené základní vzdělání a 9 % vysokoškolské vzdělání, tak ženy narozené v letech 1963–1967 měly v 46% základní vzdělání a 12,3 % dosáhlo vysokoškolského vzdělání. Proměnná vzdělání byla v rámci analýzy odchodu dětí z domova rodičů chápána také jako proměnná měnící se v čase, tedy také jako proměnná fixní vztažená k datu interview. Bylo proto zjištěno, jaké procentuální zastoupení žen v době odchodu od rodičů studovalo a jaké mělo již ukončené vzdělání. V době, kdy respondentky uvedly, že u nich došlo ke studované události, mělo 85 % ze všech tázaných českých žen dokončené vzdělání (viz příloha, tab. A3).

Tab. 12 – Nejvyšší dosažené vzdělání v %, ženy, vybrané země, k datu šetření

Vzdělání	Česká republika	Polsko	Východní Německo
ZV	52,9	46,6	15,3
SV	39,9	46,4	65,3
VV	7,3	7,0	19,0

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

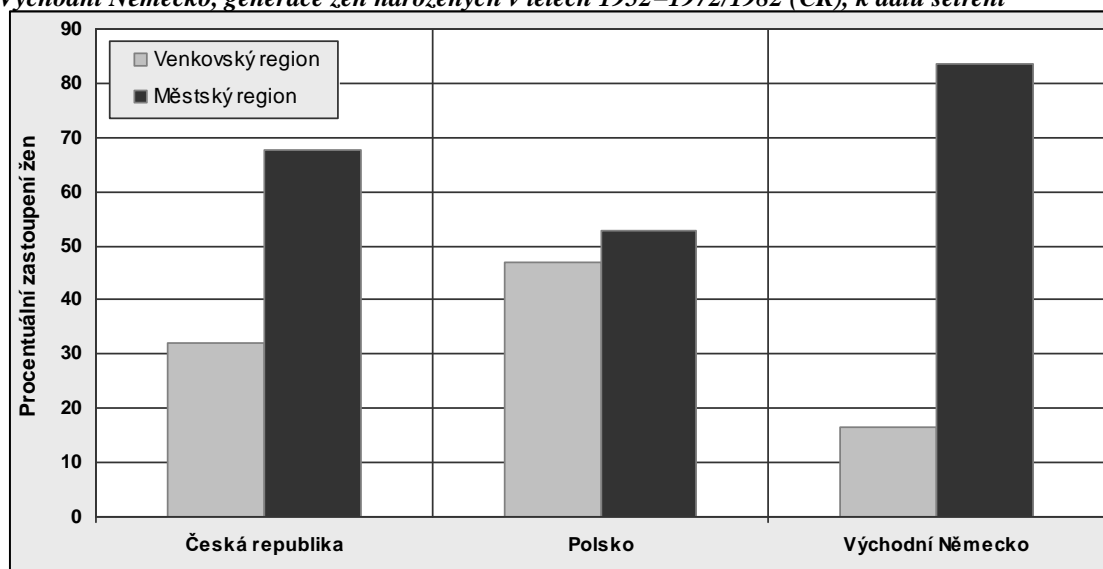
Podobné zastoupení žen dle vzdělání bylo zaznamenáno v Polsku. Přibližně 46,6 % žen dosáhlo nejvýše základního vzdělání, 46,4 % středoškolského vzdělání a 7 % vysokoškolského vzdělání. Východní Německo se z hlediska struktury vzdělanosti žen výrazněji odlišuje. Téměř pětina žen dosáhla vysokoškolského vzdělání. Oproti ženám v České republice a Polsku vzorek východoněmeckých žen obsahuje 65% zastoupení žen se středoškolským vzděláním. Nízký podíl vysokoškolsky vzdělaných žen v nejmladších věkových kategoriích (19–24 let) je stejně jako v České republice způsoben vstupem mladších ročníků do analýzy. Mladé ženy, které vstoupily do analýzy, nemohly mít v době šetření ukončená vysokoškolská studia. U polského vzorku žen nebyly zaznamenány výrazné tendence zlepšení úrovně vzdělání, podíly žen v jednotlivých věkových kategoriích mají taktéž podobné hodnoty ve srovnání v čase. Údaje východoněmeckého vzorku žen o vzdělání naznačují plynulé zvyšování stupně vzdělání obyvatel. Podíly žen vysokoškolsky vzdělaných se drží trvale na vysoké úrovni¹⁹. V době kdy polské ženy odcházely z domova rodičů, mělo necelých 85% z nich již ukončené vzdělávání. V České republice bylo 17,5 % žen, které neměly dokončená studia v době odchodu od rodičů. Na rozdíl od žen těchto dvou zemí, téměř třetina východoněmeckých žen v době odchodu od rodičů stále studovala (viz příloha, tab. A3).

V jednotlivých zemích se různí zastoupení žen v závislosti na velikosti bydliště, kde ženy vyrůstaly do věku 15 let (viz obr. 6). Nejmarkantnější odlišnost lze pozorovat u polských žen. Polská společnost byla v meziválečném období převážně venkovská, tradiční. V poválečné době

¹⁹ Údaje o struktuře vzdělanosti žen dle věku ve sledovaných zemích jsou uvedeny v příloze v tabulce tab. A2.

došlo k velkým změnám v uspořádání struktury společnosti. V letech 1946–1960 opustilo přibližně 2,5 milionu obyvatel venkovské oblasti, z důvodu přestěhování do měst (Ziolkowski, 1974, s. 453). Pozůstatky rurální polské společnosti byly přesto znatelné i v době šetření FFS.

Obr. 6 – Procentuální zastoupení žen dle místa bydliště v době dospívání, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972/1982 (ČR), k datu šetření

Zdroj: FFS

Podstatně odlišný podíl žen vyrůstajících v prostředí venkovském či městském je možno zaznamenat u východoněmeckých žen. Zajímavé zjištění nabízí kombinace kategorie regionu a vzdělání u všech daných zemí. Lze hovořit o určité závislosti nejvyššího dokončeného vzdělání a regionu, kde žena vyrůstala. V bývalém Východním Německu nalezneme relativně rovnoměrné rozložení žen dle vzdělání v obou velikostních skupinách regionů, přesto bylo evidováno, že větší podíl žen se základním vzděláním je z venkova a naopak větší podíl žen vysokoškolsky vzdělaných byl zaznamenán ve městech (viz příloha, tab. A4). V České republice bylo zaznamenáno podobné rozložení žen dle vzdělání v regionech. V Polsku zaznamenáváme signifikantní závislost. Podíly žen dle vzdělání nejsou rozloženy v kategoriích regionů rovnoměrně. Polské ženy, které vyrůstaly na venkově, byly z téměř z 60% ženy se základním vzděláním. Naopak žen se základním vzděláním vyrůstajících ve městech bylo 35,3 %. Přestože ženy s vysokoškolským vzděláním tvoří početnou skupinu, byl zde zaznamenán rozdíl v rozložení podle oblasti, kde ženy vyrůstaly. Tázané ženy, které uvedly, že vyrůstaly na venkově, byly jen z 3% vysokoškolačky, zatímco ženy, které vyrůstaly ve městě, byly z jedné desetiny vysokoškolsky vzdělané. V České republice registrujeme signifikantní rozdíl u žen s vysokoškolským vzděláním, kde vyšší procento takto vzdělaných žen bylo z městských oblastí.

Dalšími důležitými ukazateli pro zjištění souvislostí předložené práce jsou podíly žen v závislosti na tom, zda vyrůstaly v rozvedených nebo úplných rodinách. Důsledky rozvodové legislativy se odrážejí na souboru žen z FFS. Východní Německo a Česká republika měla po celé sledované období liberálnější postoj k rozvodům, na rozdíl od Polska. Podíl žen, jejichž

rodiče se rozvedli se ve Východním Německu a České republice pohyboval okolo 18% (v ČR 17,7 % a v NDR 17,9 %), zatímco v Polsku se ženám z FFS rozvedli rodiče v necelých 5% (viz tab. 13).

Tab. 13 – Rozvod rodičů, rozvod rodičů dle věku dítěte (v %), Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972/1982 (ČR), k datu šetření

Rozvod rodičů	Česká republika	Polsko	Východní Německo
Ano, rozvedli se	17,7	4,8	17,9
Ne, nerozvedli se	82,3	95,2	80,2
0–14	63,7	65,9	62,8
15–18	19,6	17,4	15,6
19–24	7,5	12,1	6,1
25 +	3,6	4,6	3,6
Neuvedeno	5,6	-	11,9

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Fakt odlišné rozvodové legislativy nerozhoduje o délce manželství, resp. o tom v jakém věku dětí se rodiče rozvádí. Dlouhodobé sledování statistiky vypovídá o tom, že manželství se v největší míře rozvádí do 5, resp. 10 let od uzavření sňatku. Tento interval je zahrnut v kategorii rozvod rodičů do 14 let věku dítěte, která výrazně procentuálně převyšuje ostatní kategorie, a to shodně u všech států.

V neposlední řadě je nutné uvést důležité informace o podílu věřících žen a podílu žen podle počtu sourozenců. V České republice je počet obyvatel hlásících se k náboženskému vyznání velice nízký, podobně tomu je ve Východním Německu. Obě dvě vlády v době komunismu podporovaly ateistický pohled na svět, proto je v těchto zemích velice nízký počet věřících. Více než 70 % žen ve výběrovém šetření uvedlo, že se nehlásí k žádnému náboženskému vyznání. Zajímavé je, že více než 15 % žen v obou dvou zemích, ve Východním Německu více než 20 %, proklamovalo, že se nehlásí k žádné církvi, ale že „věří v něco“ (viz tab. 14).

Tab. 14 – Zastoupení věřících žen (v %), Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972/1982 (ČR), k datu šetření

Víra	Česká republika	Polsko	Východní Německo
Věřící	12,6	97,5	4,0
Věřící v "něco"	15,3	1,7	20,3
Nevěřící	72,2	0,8	75,8

Zdroj: FFS, http://www.unece.org/pau/ffs/f_h_151b.htm

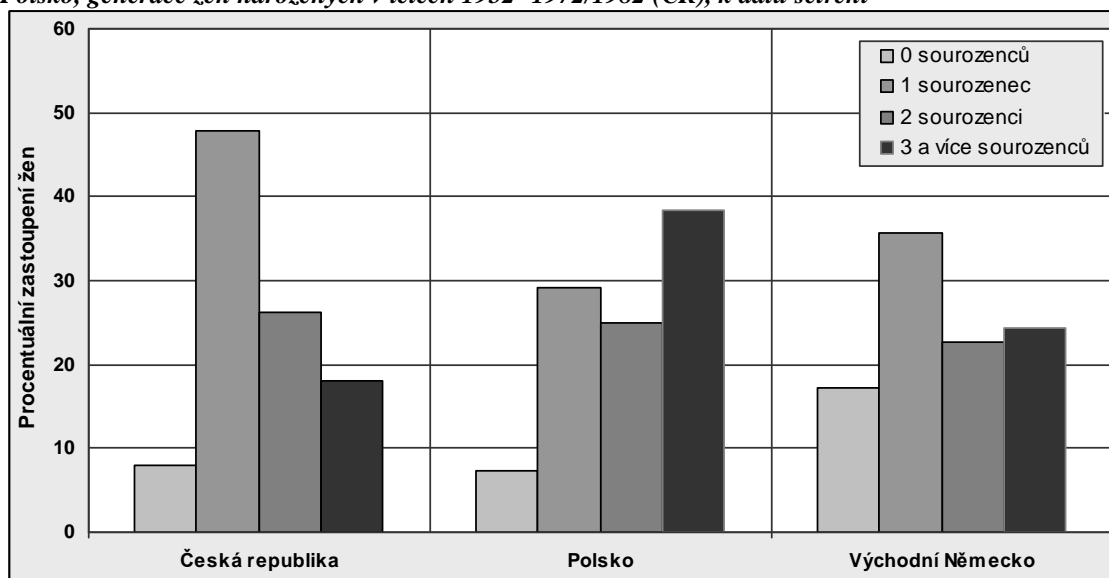
Situace v Polsku je naprosto odlišná, přestože panoval v této zemi shodný politický systém jako ve Východním Německu a České republice. Ateismus zde nebyl natolik prosazován. K náboženskému vyznání se hlásilo 97,5 % žen výběrového šetření.

Ukazatel, nakolik je osoba praktikujícím věřícím, napomůže nahlédnout hlouběji do problematiky víry obyvatel. V Polsku se více než 85 % osob účastnilo pravidelně minimálně jednou do měsíce bohoslužby. Zatímco v České republice a Východním Německu tomu bylo přesně naopak. V České republice navštěvovalo pravidelně bohoslužby 16,3 % obyvatel a ve Východním Německu přibližně 8 %²⁰.

²⁰ Zdroj: FFS a vlastní výpočty

Zastoupení osob dle počtu sourozenců vykazuje shodný obraz jako základní populace. Údaje vzorku českých žen o počtu sourozenců znázorňují charakteristický model české rodiny v období do 80. let 20. století. Jedná se o typický dvoudětný model rodiny. Relativně vysoký podíl žen, přibližně čtvrtina, má dva sourozence (viz obr. 7).

Obr. 7 – Procentuální zastoupení podle počtu sourozenců, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace žen narozených v letech 1952–1972/1982 (ČR), k datu šetření

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Ve Východním Německu podobně jako v České republice mají respondentky nejčastěji jednoho sourozence. Německým specifikem je vysoký podíl jedináčků, v našem případě žen-jedináčků. Velkou úlohu tu může hrát již zmiňované úsilí rodinné politiky, které nepřímo podporovalo svobodné matky. Svobodné matky byly sice podporovány, ale na druhou stranu byla podporována i jejich účast na trhu práce. V této kombinaci bylo velice obtížné vychovávat více dětí. Tento fakt může souviset s vysokým podílem jedináčků. Polsko se opět vymyká z trojice vybraných států. Největší podíl žen má více jak 3 sourozence. Polsko, zemi silně katolicky zaměřené, s vysokým podílem osob žijících na venkově, odpovídá tento model vícečetné rodiny.

5.1.2 Analýza časování odchodu dětí z domova rodičů v jednotlivých zemích

5.1.2.1 Polsko

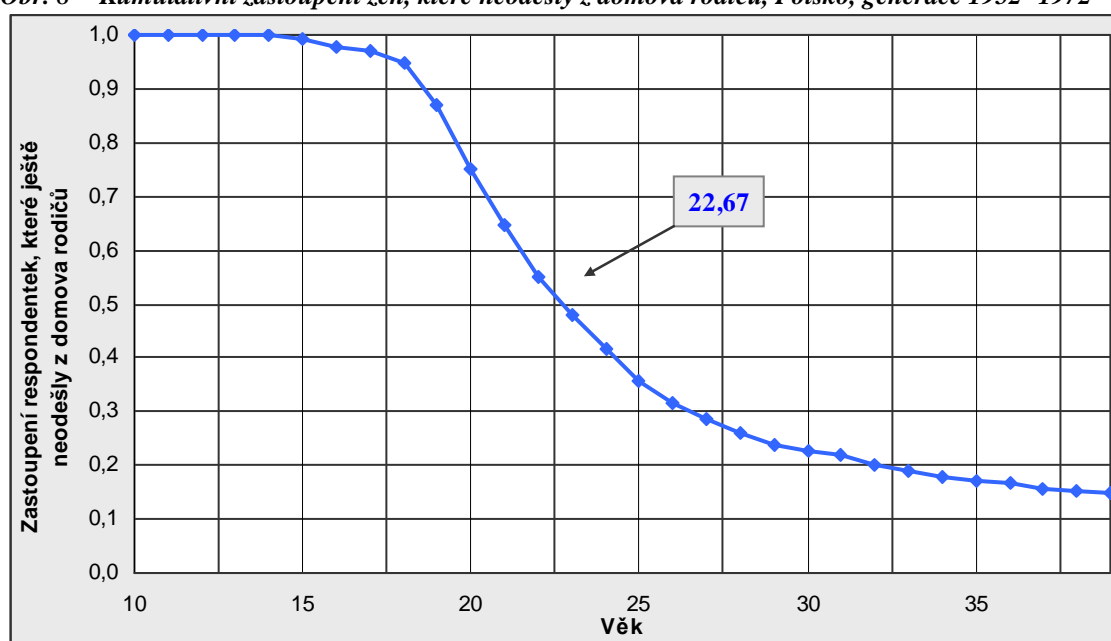
Události přechodu do dospělosti, konkrétně odchodu dětí od rodičů, se v Polsku ve své studii věnoval Sienkiewicz (2003). Billari (2001a) ve své studii analyzoval odchod dětí od rodičů v 18 státech Evropy, včetně Polska. Sienkiewicz ve svém modelu pracoval s několika vysvětlujícími proměnnými a zkoumal jejich vliv na intenzitu odchodu dětí od rodičů. Nejdůležitějším faktorem zvyšujícím intenzitu odchodu od rodičů bylo manželství. Další důležitá zjištění se týkala počtu sourozenců a kohort narozených žen. Větší počet sourozenců znamenal vyšší riziko odchodu a mladší kohorty nejmenší riziko odchodu, atd. Billari svou studii založil na poznacích o vzorcích chování mladých lidí v evropských státech. Jeho studie potvrdila, že událost odchodu

dětí z domova rodičů je v Evropě značně diferencovaná. Zajímavým zjištěním je, že Billari zařadil Polsko k jihoevropským státům z důvodu pozdějšího odchodu od rodičů. Pro tyto mladé lidi se používá označení „late-leavers“ (pozdě odcházející).

Do analýzy přežití byly zahrnuty ženy, které se narodily v období 1952–1972. Z celkového počtu 2797 žen byla téměř třetina údajů censorována (censorována zprava). Nejprve byla provedena základní analýza přežití, která byla následně rozšířena o Coxovu regresi proporcionálních rizik. Ta měla za úkol zjistit souvislost odchodu dětí z domova rodičů s vybranými vysvětlujícími proměnnými.

Níže (viz obr. 8) je zobrazena odhadnutá základní křivka přežití. Znázorňuje kumulativní zastoupení žen, které v daném čase t ještě neodešly z domova rodičů.

Obr. 8 – Kumulativní zastoupení žen, které neodešly z domova rodičů, Polsko, generace 1952–1972

Zdroj: FFS, odhad pomocí metody tabulek života, vlastní výpočty

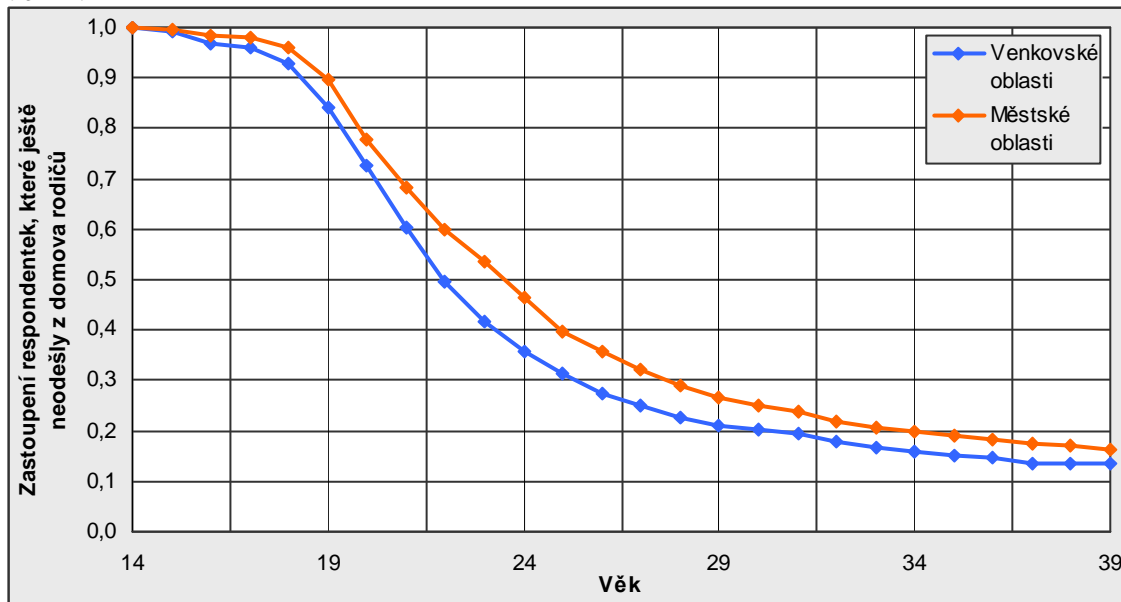
Odhadnutá funkce přežívání nabízí detailnější pohled na odchod dětí z domova rodičů v Polsku. V období po 18 roku věku křivka prudce klesá, teprve okolo 27 roku začíná mít mírnější sklon. V následující kapitole (kapitole 5.2.4) je uvedeno časování odchodu dětí z domova rodičů v Polsku v porovnání s dalšími vybranými zeměmi. Lze vyzorovat, že odhadnutá křivka přežití má na rozdíl od křivky odhadnuté pro Českou Republiku a Východní Německo stále klesající tendenci. Důvodem může být fakt, že k časování odchodu od rodičů dochází v Polsku později a pozvolněji než v dalších sledovaných státech. Proto má křivka stále klesající tendenci. Věkový medián odchodu byl vypočten pro věk 22,7 let věku. Znamená to, že polovina žen nikdy neodešla od rodičů do věku 22,7 let. Procentuální zastoupení žen, které nikdy neodešly z domova rodičů v posledním sledovaném roce, tj. ve 39 roce věku, bylo 14,9 %.

V návaznosti na výpočet odhadnuté základní křivky přežití byla provedena podrobnější analýza podle jednotlivých vysvětlujících proměnných. Test homogenity potvrdil na jednoprocenní hladině významnosti statisticky významné rozdíly téměř u všech sledovaných

proměnných. Statisticky nevýznamnými se v případě Polska projeví proměnné „víra“ a „rozvod rodičů“. Důvodem proč nebyly tyto dvě proměnné statisticky významné, může být samotné zastoupení žen, které uvedly, že jsou nevěřící, resp. z rozvedených rodin. Podíly těchto dvou kategorií se pohybují okolo 5%. S tím může souviset skutečnost životních hodnot a kulturních vzorců polských žen. Přestože tyto ženy uvedly, že jsou nevěřící, resp. z rozvedených rodin, mají stejné hodnotové normy jako ženy věřící, resp. z nerozvedených rodin. Rozdíly mezi výsledky jednotlivých kategorií vycházejí proto jako statisticky neprůkazné.

Test rozdílnosti průběhu křivek funkce přežití je statisticky významný jak pro Wilcoxonův test ($p < 0,0001$), tak pro Log-Rank test ($p < 0,0001$) pro proměnné počet sourozenců, kohorty, vzdělání a proměnnou region (místo bydliště, kde žena vyrůstala do svých 15 let). Pro názornost je zobrazena odhadnutá křivka přežití pro ženy podle místa bydliště v době dospívání (viz obr. 9).

Obr. 9 – Vliv místa bydliště, kde ženy vyrůstaly, na odchod žen z domova rodičů, Polsko, generace 1952–1972

Zdroj: FFS, odhad pomocí metody tabulek života, vlastní výpočty

Dalším krokem bylo vysvětlit důkladněji, za pomoci Coxovy regrese proporcionálních rizik, vliv proměnných na pravděpodobnost odchodu dětí z domova rodičů. Nejprve byly vypočteny hodnoty pouze pro jednu vysvětlující proměnnou (viz tab. 15).

Tab. 15 – Model odchodu žen z domova rodičů pomocí jedné vysvětlující proměnné, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972

Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
Počet sourozenců	***	1,146
Region	***	0,800
Kohorty	*	0,865
Vzdělání (pr. mění se v čase)	***	1,141
Vzdělání (v době stud. události)	**	0,491

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Výsledky ukázaly, že na odchod dětí od rodičů mají vliv kohorty. Mladší kohorty, tj. ženy narozené v letech 1963–1972, měly o 13,5 % nižší riziko odchodu než ženy narozené v letech (1952–1962). Ženy vyrůstající v městských oblastech měly o pětinu nižší riziko odchodu z domova rodičů oproti referenční kategorii. Další proměnnou, která byla testována, byl počet sourozenců. Podle očekávání byly rozdíly mezi kategoriemi proměnné statisticky signifikantní. Hlubší analýza prokázala vyšší pravděpodobnost odchodu pro ženy, které mají více sourozenců oproti ženám z referenční kategorie jeden sourozenec. Tři a více sourozenců znamenalo navýšení rizika o 26,4 %, ženy se dvěma sourozenci měly riziko odchodu o 12,4 % vyšší, hodnoty nebyly ale pro podskupinu „dva sourozenci“ statisticky významné. Ženy, které uvedly, že jsou jedináčci, měly naopak o více jak 22,3 % nižší pravděpodobnost odchodu od rodičů než ženy s jedním sourozencem²¹.

Neméně důležitým indikátorem odchodu od rodičů je vzdělání žen. Hodnoty výsledků v tabulce (viz tab. 15) naznačují, že v předložené práci nebylo vzdělání sledováno jen dle jednoho specifického konceptu, ale jsou zde zohledněny dva koncepty proměnné vzdělání. První pohled považuje vzdělání jako proměnnou fixní v čase. Druhý pohled zohledňuje perspektivu životní dráhy, přesněji řečeno zohledňuje v analýze období, ve kterém žena studovala a poté období, kdy již dokončila svá studia. Výsledné hodnoty prvního přístupu ukazují, že ženy s nižším vzděláním měly vyšší riziko odchodu od rodičů, než ženy, které dosáhly v době odchodu od rodičů vyššího stupně vzdělání. Vysoké riziko odchodu z domova rodičů pro ženy se základním vzděláním je pravděpodobně způsobeno tím, že tyto ženy studovaly nejkratší dobu, a tudíž měly největší riziko odchodu. Zatímco ženy s vysokoškolským vzděláním dosahovaly v rámci tohoto přístupu nejmenšího rizika, jelikož pobývaly nejdelší dobu ve vzdělávacím procesu. Druhý přístup již ale zohledňuje délku studia, tedy období, kdy žena studovala a když již dokončila svá studia. Tyto výsledky jasně prezentují, že ženy, které studovaly, měly menší pravděpodobnost odchodu od rodičů než ženy, které již absolvovaly.

Jelikož se událost odchodu z domova rodičů neodehrává izolovaně, ale v širších souvislostech přechodu do dospělosti, kde působí více faktorů, byl vytvořen model, do kterého vstoupily všechny výše zmíněné vysvětlující proměnné (region, kohorty, vzdělání a počet sourozenců). Tento model měl za cíl zjistit, zda spolupůsobení proměnných zvyšuje nebo snižuje pravděpodobnost odchodu dětí z domova rodičů. Přesněji řečeno, model, do kterého vstupuje pouze jedna proměnná, vypovídá o míře vlivu této jedné proměnné na studovanou událost. Nelze ale z takového modelu určit, do jaké míry na studovanou událost latentně spolupůsobí další proměnné. Hodnotíme-li vliv jedné vybrané vysvětlující proměnné z modelu, do kterého vstoupilo více vysvětlujících proměnných, vliv sledované proměnné je očištěn od vlivu ostatních proměnných.

Do modelu byly postupně přidávány všechny výše zmiňované proměnné (kohorty, region, počet sourozenců a vzdělání). Model je vyobrazen níže (viz tab. 16). Lze pozorovat, že kohorty jsou statisticky průkazné jen v prvním a druhém kroku. V dalších krocích se v důsledku přidání ostatních proměnných stávají nevýznamnými. Přesto lze vypořádat, že ženy, které se narodily

²¹ Podrobnější zobrazení hodnot je uvedeno v tabulkách (tab. A5a–c) v příloze této práce.

později, tj. v letech 1963–1972 měly menší šanci na odchod z domova rodičů než referenční kategorie (ženy narozené v letech 1952–1963). Výrazným faktorem je v rámci tohoto modelu místo bydliště v době dospívání, tj. proměnná region. Ženy pocházející z města měly nižší pravděpodobnost odchodu z domova rodičů než ženy z venkovských oblastí, tato pravděpodobnost byla o necelých 20 % nižší. Tento fakt byl již zmíněn výše. Podobně jako v modelu jedné vysvětlující proměnné je i v tomto konkrétním případě silným faktorem ovlivňujícím odchod dětí z domova rodičů počet sourozenců. Statisticky signifikantní hodnoty byly zjištěny u kategorie žádný nebo 3 a více sourozenců. Pokud žena uvedla, že je jedináček, její šance na odchod z domova rodičů se snížila oproti referenční skupině. Tyto ženy měly přibližně o čtvrtinu menší šanci na odchod. Naopak ženy, které uvedly, že mají 3 a více sourozenců, měly riziko odchodu téměř o 20 % vyšší než ženy s jedním sourozencem. Vstoupili do tohoto modelu proměnná vzdělání, rizika odchodu žen z domova rodičů se zcela změnila. Všechny proměnné se staly mnohem méně významnými (viz tab. 16). Referenční kategorií jsou ženy, které v šetření uvedly, že měly základní vzdělání. Oproti nim měly ženy se středoškolským a vysokoškolským vzděláním nižší pravděpodobnost odchodu od rodičů, ženy se středoškolským vzděláním téměř o polovinu a ženy s vysokoškolským vzděláním o více jak dvě třetiny. Vysoké riziko odchodu žen z domova rodičů se základním vzděláním bylo již diskutováno výše. Po přidání proměnné vzdělání do modelu se stávají ostatní proměnné méně významnými. Statisticky signifikantní zůstala proměnná region a kategorie žádný sourozenec.

Tab. 16 – Model odchodu žen z domova rodičů pomocí více vysvětlujících proměnných, Polsko, generace žen narozených v letech 1952–1972

Proměnná	Model							
	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.
Kohorty								
1952–1962	ref.		ref.		ref.		ref.	
1963–1972	0,865	*	0,871	*	0,886		0,901	
Region								
venkovský			ref.		ref.		ref.	
městský			0,803	***	0,846	***	0,850	*
Sourozenci								
0 sourozenců					0,763	*	0,803	*
1 sourozenec					ref.		ref.	
2 sourozenci					1,108		1,019	
3 a více sourozenců					1,204	**	1,014	
Vzdělání								
základní							ref.	
středoškolské							0,602	***
vysokoškolské							0,378	***
Log-likelihood	-13740,31		-13728,93		-13717,81		-13597,12	

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Je nutné uvést, že vzdělání je silným faktorem ovlivňujícím odchod žen od rodičů. Tento fakt také naznačuje zlepšující se hodnota kritéria kvality modelu (Log-Likelihood), tedy

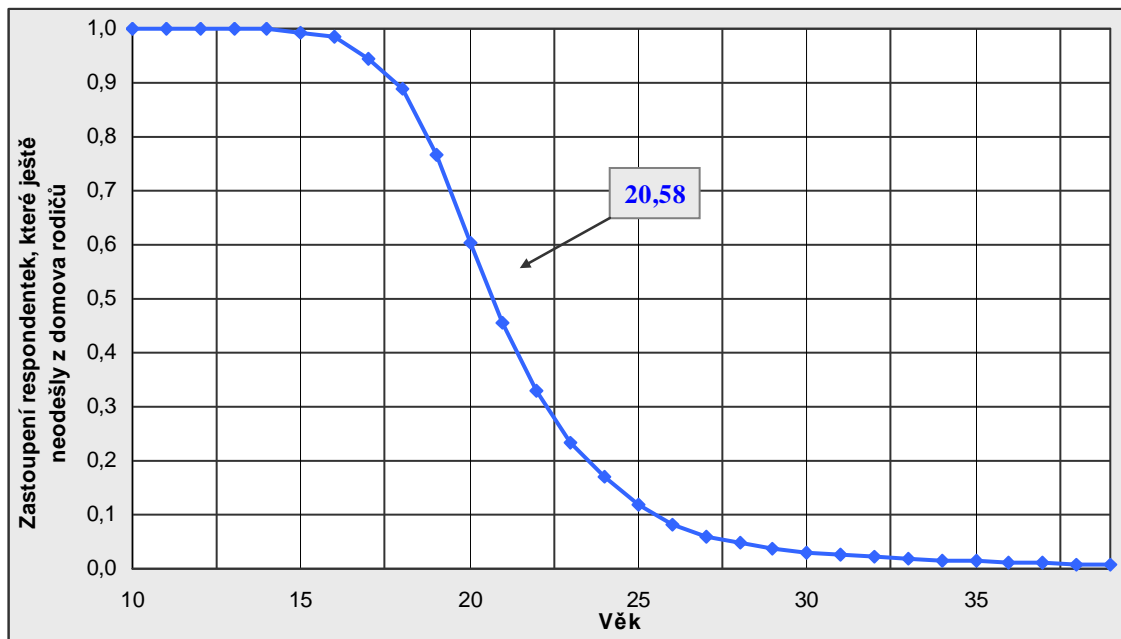
věrohodnost modelu s veličinami. V posledním kroku modelu s vysvětlující proměnnou vzdělání se změnila z hodnoty -13 740,3 na hodnotu -13 597,1.

5.1.2.2 Východní Německo

Studie, které popisují událost odchodu dětí z domova rodičů, se po dlouhou dobu víceméně soustředily na oblast západoevropských zemí. I z tohoto hlediska není Východní Německo v rámci studií odchodu z domova rodičů tolik diskutováno, jako kupříkladu oblast Západního Německa. Například Juang (1999) a Huinik, Konietzka (2000) ve svých pracích porovnávají proces odchodu od rodičů mezi výše zmíněným bývalým Východním a Západním Německem. Cílem první studie bylo zjistit, zda se liší situace v zemích z hlediska časování odchodu od rodičů mezi roky 1991 a 1996 a zda se liší ve faktorech, které ovlivňují tuto událost. Výsledky studie ukázaly, že se Východní a Západní Německo v časování odchodu od rodičů výrazně neliší. Mediánový věk odchodu ukázal mezi zeměmi rozdíl jednoho roku. Dalším zjištěním byl vliv počtu sourozenců na odchod žen ve Východním Německu, který se neprokázal v Západním Německu. Studie založená na datech z roku 1991 vypovídá o větších nesrovnalostech mezi regiony než v období po 5 letech. Druhá zmíněná studie se zabývá především porovnáním časování jednotlivých kohort mezi zeměmi a porovnáním s dalšími procesy přechodu do dospělosti. Podobně jako v předchozí studii, i zde hovoří autoři o rozdílnostech, ale také o podobnostech mezi zeměmi. Zmiňují podobný mediánový věk odchodu od rodičů. Dále se vyjadřují ke vztahu odchodu od rodičů a o dalších událostech. Ve Východním Německu existuje blízkost odchodu od rodičů s institucionálními událostmi, jako je sňatek nebo narození prvního dítěte, které napomáhají jedinci se osamostatnit. V Západním Německu není tento blízký vztah vyzorován. Rovněž Billari (2001a) ve své komparativní studii evropských států nadnáší téma Východního Německa, jakožto země, která na základě určitých ukazatelů odchodu dětí z domova rodičů vybočuje ze skupiny států střední a východní Evropy a přibližuje se státům Skandinávie a západní Evropy.

Pro analýzu byla použita data žen narozených v období 1952–1972. Z celkového počtu 2736 žen bylo 9,85 % censorováno. Jedná se o případy, u kterých ještě nedošlo v době šetření ke studované události. Pro analýzu odchodu východoněmeckých žen byl použit stejný postup jako v předchozím případě Polska. Níže zobrazená odhadnutá křivka přežití (viz obr. 10) popisuje procentuální zastoupení žen, které neodešly v daném roce života z domova rodičů. Podobně jako u předchozí analýzy Polska, lze dobře pozorovat pokles křivky po 18. roku věku. V případě Východního Německa je tento pokles velice strmý. Strmý pokles zaznamenáváme do 25. roku, v kterém ale již necelých 90 % žen odešlo z domova rodičů. Tento fakt posouvá Východní Německo z hlediska vzorců časování odchodu dětí z domova rodičů ke skandinávským státům a západní Evropě. Billari (2001a) uvádí, že téměř všechny mladé ženy v západní a severní Evropě opustí do 30. roku věku domov rodičů. V případě Východního Německa lze pozorovat podobný jev.

Obr. 10 – Kumulativní zastoupení žen, které neodešly z domova rodičů, Východní Německo, generace 1952–1972

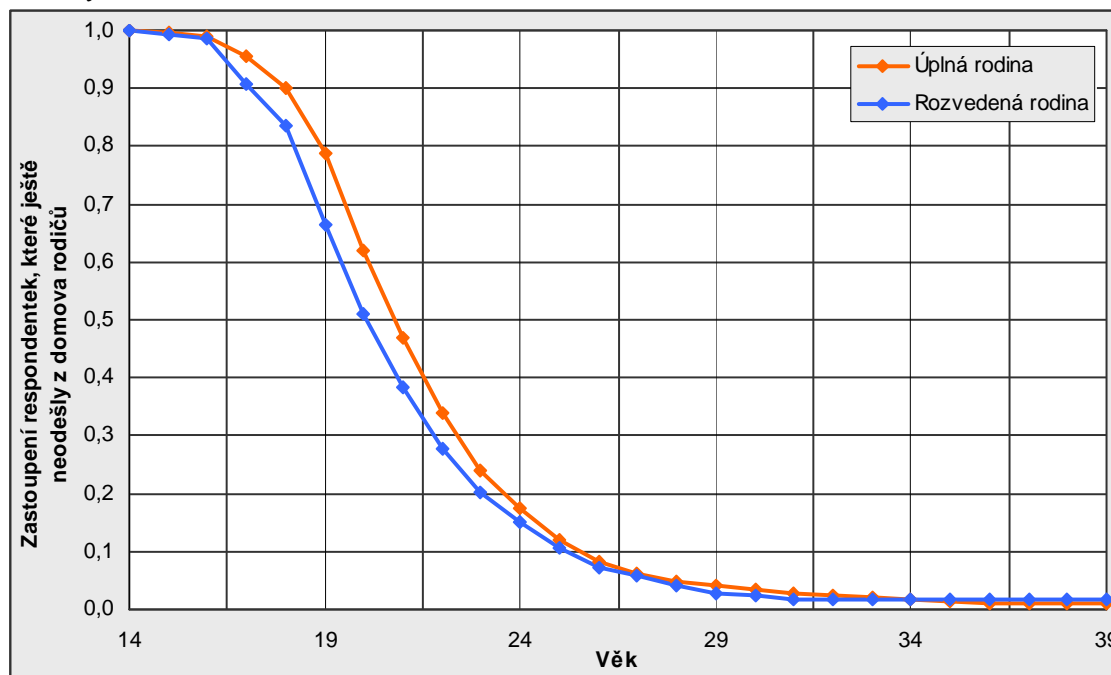
Zdroj: FFS, odhad pomocí metody tabulek života, vlastní výpočty

Mediánový věk je z tohoto důvodu velice nízký, pro zde sledované kohorty byl vypočten medián odchodu ve 20,58 roku věku (viz obr. 10).

Analýzy vlivu vybraných vysvětlujících proměnných a test homogenity prokázal statisticky významné odlišnosti u všech proměnných kromě kohorty a regionu. Proměnné, které v testu rozdílnosti křivek funkce přežití byly statisticky významné, jak pro Wilcoxonův test, tak i pro Log-Rank test, byly zařazeny do další analýzy. Jedná se o rozvod rodičů, počet sourozenců, víru a vzdělání dosažené v době odchodu dětí od rodičů. Pro názornost jsou níže (viz obr. 11) zobrazeny odhadnuté křivky přežití pro ženy z úplných a rozvedených rodin. Z obrázku vidíme, že jsou křivky paralelní. Podobný průběh křivek byl zaznamenán u tří dalších proměnných (víra, počet sourozenců, vzdělání v době odchodu dětí od rodičů), které vstoupily později do modelu. Ženy, které v interview vypověděly, že nejsou věřící, měly větší riziko odchodu z domova rodičů než ženy věřící. Počet sourozenců znamenal to, že ženy z početnější rodiny měly větší riziko odchodu od rodičů než ženy s menším počtem sourozenců. Pokud porovnááme odhadnuté křivky funkce přežití pro proměnnou vzdělání v době odchodu od rodičů, registrujeme, že ženy, které měly nejvyšší dokončené všeobecné základní vzdělávání²², měly větší pravděpodobnost odchodu z domova rodičů než ženy s vyšším stupněm vzdělání. Ženy se základním všeobecným vzděláním odcházely z domova rodičů dříve než ženy ostatní. Proměnné region a kohorty se projeví jako statisticky nevýznamné.

²² Ekvivalentem pro základní a střední školu ve Východním Německu byly Polytechnické školy, které děti navštěvovaly od 6 do 16 let věku.

Obr. 11 – Vliv rozvodu rodičů na odchod žen z domova rodičů, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

V další části byla provedena Coxova regrese proporcionálních rizik. V prvním kroku do modelu vstoupily jednotlivé proměnné odděleně. Znamená to, že testujeme pouze jednu proměnnou, u které předpokládáme, že měla vliv na odchod dětí od rodičů.

Výsledky analýzy ukázaly, že ženy, které vyrůstaly v neúplné rodině, měly oproti ženám z referenční kategorie, ženy vyrůstající v úplné rodině, o 27,9 % vyšší riziko odchodu. Rozvod rodičů se v této analýze projevil jako proměnná statisticky významná. Juang (1999) ve své studii popisuje, že se rozvod v případě Východního Německa nejeví jako proměnná se silným efektem. Tuto skutečnost si obecně vysvětluje problematikou rozvodu ve Východním Německu, kde se rozvod nejeví jako zcela závažný sociální problém. Dle Juang lze konstatovat, že rozvod nebyl ve Východním Německu chápán jako čistě negativní jev s negativními důsledky na společnost, ale jako jistá alternativa způsobu života. Jak bylo zmíněno výše, v rámci tohoto zkoumání se vliv rozvodu rodičů projevil statisticky signifikantní, proto byl zařazen do další analýzy.

Tab. 17 – Model odchodu žen z domova rodičů pomocí jedné vysvětlující proměnné, Východní Německo, generace narozené v letech 1952–1972

Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
Rozvod	***	1,279
Víra	***	1,220
Počet sourozenců	***	1,114
Vzdělání (pr. měnící se v čase)	***	1,265
Vzdělání (v době stud. události)	***	0,450

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Statisticky významné na jednocentní hladině významnosti bylo také rozložení žen podle deklarovaného postoje k víře. Oproti ženám, které uvedly, že jsou věřící, měly ženy nevěřící (referenční kategorie) o 22 % vyšší pravděpodobnost odchodu z domova rodičů. Přestože je Východní Německo zemí ateistickou, nepatrná část žen deklarovala v šetření svůj kladný postoj k víře. Lze se domnívat, že podíl žen, které byly věřící, tzn. pravděpodobně vyznávající křesťanské hodnoty, měly silnější, pevnější vztah k rodině, který se ve výzkumu prokázal nižším rizikem odchodu z domova rodičů. Na pravděpodobnost odchodu z domova rodičů měl podle výsledků analýz vliv počet dětí v rodině. Se zvyšujícím se počtem sourozenců přibývá riziko odchodu. Ženy, které byly jedináčky, měly o 16, 8 % nižší pravděpodobnost odchodu než referenční kategorie, ženy s jedním sourozencem. Naopak u žen, které měly dva a více sourozenců, se zvýšila pravděpodobnost odchodu o více jak 15, 4 %. Rozdíl mezi ženami se dvěma a třemi sourozenci tvoří 2,8 procenta bodu. I v tomto konkrétním případě bylo analyzováno vzdělání pomocí dvou přístupů. Odhad vzdělání v době odchodu od rodičů naznačil, že ženy, které měly nejvyšší dosažený nejnižší stupeň vzdělání, měly větší riziko odchodu z domova rodičů než ženy, které dosáhly vyššího stupně vzdělání. Naopak, je-li zohledněno vzdělání jako proměnná měnící se v čase, výsledky napovídají, že po dobu studia měly ženy nižší riziko odchodu od rodičů než po ukončení studia (viz tab. 17).

Všechny proměnné následně vstoupily do modelu, kde bylo testováno, jak spolupůsobí na časování odchodu dětí z domova rodičů. Lze konstatovat, že výsledky pokusu o hlubší kvantifikaci pravděpodobnosti se částečně liší od prvního kroku analýzy, tj. testování jedné vysvětlující proměnné. Vstupem všech proměnných (rozvod, víra, počet sourozenců a vzdělání v době odchodu od rodičů) do modelu se proměnné a jednotlivé kategorie staly méně či více významné (viz tab. 18).

Tab. 18 – Model odchodu žen z domova rodičů pomocí více vysvětlujících proměnných, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Proměnná	Model							
	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.
Rozvod rodičů								
rozvedli se	1,279	***	1,258	**	1,273	***	1,21	**
nerozvedli se	ref.		ref.		ref.		ref.	
Víra								
věřící			0,653	***	0,638	***	0,587	***
nevěřící			ref.		ref.		ref.	
Sourozenci								
0 sourozenců					0,822	**	0,804	***
1 sourozenec					ref.		ref.	
2 sourozenci					1,179	**	1,117	
3 a více sourozenců					1,132	**	1,021	
Vzdělání								
Polyt. vzdělání							ref.	
Vyšší vzdělání							0,540	***
Log-likelihood	-17127,1		-17113,7		-17095,1		-16853,1	

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Na pravděpodobnost odchodu dětí z domova rodičů měl vliv rozvodu rodičů. Rozvedli-li se rodiče respondentky, měla tato žena o více než 20 % vyšší šanci na odchod od rodičů než žena nerozvedených rodičů. V posledním kroku modelu byla dále posílena proměnná víra. Věřící žena měla o 42,3 % menší pravděpodobnost odchodu z domova rodičů než žena nevěřící. Faktor počtu dětí v rodině měl taktéž vliv na studovanou událost. V tomto konkrétním případě byla ale prokázána statistická významnost pouze v případě žen jedináček. Vyplyvá z toho, že pokud měla žena více sourozenců, nehrál počet sourozenců významnou roli v jejím rozhodování o odchodu z domova rodičů. Bez ohledu na počet sourozenců měla žena víceméně shodné riziko odchodu z domova rodičů. Naopak svou roli hrálo to, že žena vyrůstala v domově rodičů sama. Tyto ženy měly o pětinu nižší pravděpodobnost odchodu od rodičů oproti referenční kategorii.

Proměnná vzdělání se ukázala signifikantní. Měla-li žena v době odchodu od rodičů nejméně dokončené základní všeobecné vzdělání (Die polytechnische Oberschule), zvýšila se její pravděpodobnost odchodu od rodičů. V důsledku přidání proměnné vzdělání do modelu došlo ke zkvalitnění modelu, jelikož se snížila hodnota log-likelihood (viz tab. 18).

5.1.2.3 Česká republika

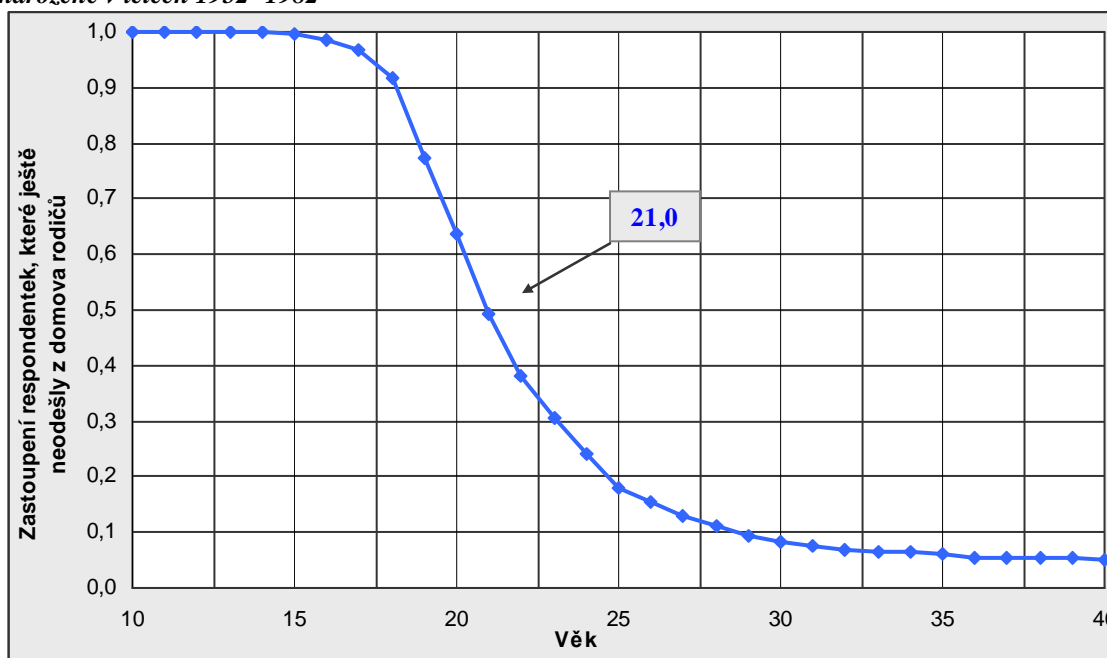
Jak již bylo naznačeno v kapitole 4, prostor s tematikou odchodu dětí z domova rodičů v České republice byl po dlouho dobu nezaplněn, přinejmenším nebyl podrobněji popsán. Billari (2001a) ve své studii zmiňuje Českou republiku, jako zástupce zemí střední Evropy. O České republice hovoří jako o zemi, kde dochází ve srovnání se státy západní a severní Evropy k odchodu dětí od rodičů později. Detailnější pohled na problematiku přechodu do dospělosti ve své studii přinesla Šťastná (2004). Konkrétně se zaměřila na studium vlivu rozvodu rodičů na životní dráhu dítěte a časování některých důležitých životních událostí v dospělosti. Jedny ze základních výsledků týkající se odchodu dětí z domova rodičů potvrdily předpoklad, že dívky rozvedených rodičů odcházejí z domova rodičů v nižším věku ve srovnání s dívkami žijícími v úplné rodině. Velice podrobně analyzoval proces odchodu od rodičů Škop (2005). Jeho studie ukázala, že existuje silné pouto mezi odchodem od rodičů a partnerstvím, resp. manželstvím. Škop zkoumal klasické vysvětlující proměnné (počet sourozenců, rozvod rodičů, rozdíl venkova a městských částí apod.) a dále ve své studii rozpracoval například vliv prvního sexuálního styku na odchod od rodičů, který se jevil jako velice výrazný. Namísto ukazatele narození prvního dítěte použil lépe vypovídající událost první koncepce, která poodhalila, že první koncepce obecně uspíšila odchod od rodičů u žen, které do té doby ještě neodešly od rodičů.

Do analýzy odchodu dětí z domova rodičů v České republice vstoupilo 1731 případů, z nichž bylo 24,2 % cenzurováno, tzn., že u těchto případů nedošlo v době šetření k odchodu dětí od rodičů. Tak jako v předešlých případech Polska a Východního Německa byly v analýze provedeny shodné kroky. Studie vzorku České republiky v sobě ale zahrnuje jistou odlišnost, vstoupily do ní mimo jiné ženy narozené v letech 1952–1982. Znamená to, že se studie navíc zabývá i mladšími ženami narozenými v letech 1973–1982. Zadruhé, všechny ženy (narozené v období 1952–1982) byly vystavovány „riziku“ po delší dobu, jelikož se v České republice šetření konalo na konci roku 1997. Období, ve kterém byly ženy sledovány, v sobě zahrnuje výrazný historický milník, a to pád komunistického režimu v roce 1989. Tento fakt je nutno vzít

v potaz, výklad této skutečnosti z hlediska vlivu na proces přechodu do dospělosti je ambivalentní. Na jedné straně se předpokládá, že socioekonomické změny, které nastaly v období let 1989–1997, mohly mít vliv na rodinné a reprodukční vzorce žen, které byly v té době ve fertlním věku. Na druhé straně, sledované generace vyrůstaly, dospívaly v době existence komunistického režimu, a proto se předpokládá, že velké změny v demografickém chování obyvatelstva se ještě nestačily projevit.

Nejprve byla provedena analýza přežití na celém vzorku žen, bez přispění vysvětlujících proměnných. Na následujícím obrázku (viz obr. 12) je znázorněna odhadnutá funkce přežití. Znázorňuje zastoupení žen, které ještě v daném věku života neodešly z domova rodičů. Lze konstatovat, že shodně jako u předchozích zemí, dochází po 18. roce věku k výraznému poklesu křivky.

Obr. 12 – Kumulativní zastoupení žen, které neodešly z domova rodičů, Česká republika, generace narozené v letech 1952–1982

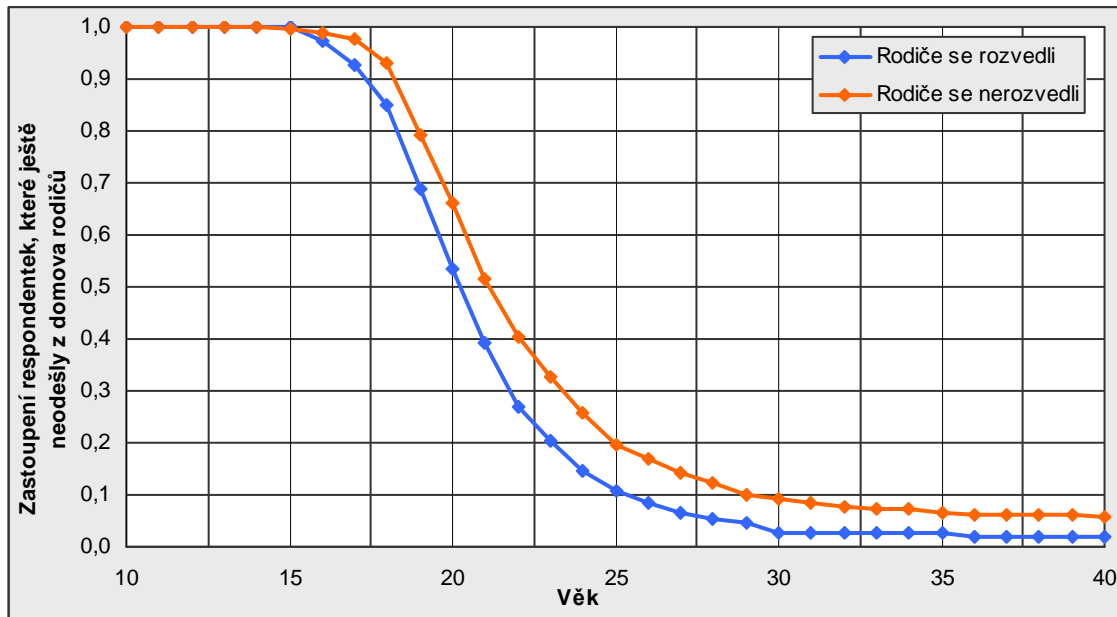
Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Strmost křivky se podobá východoněmeckému modelu, s tím rozdílem, že okolo 22. a 23. roku věku začíná mít křivka pozvolnější tempo poklesu. Do věku 25 let odešlo okolo 80% žen od rodičů, o pět let později to bylo více než 90 % žen. Hodnota mediánového věku byla z údajů, které ženy o odchodu od rodičů uvedly, vypočtena na 21,0 roku věku. Znamená to, že ve 21 letech odešla z domova rodičů přesně polovina žen ze zkoumaného souboru.

Na základě vypočtené základní odhadnuté křivky přežití byla provedena další analýza, analýza vlivu vysvětlujících proměnných na odchod dětí z domova rodičů. Následné testy rozdílnosti průběhu křivek funkce přežití prokázaly existenci statisticky významných odlišností na jednoprocenní hladině jak pro Wilcoxonův test, tak pro Log-Rank test u proměnné počet sourozenců a rozvod rodičů. Proměnná místo bydliště, kde ženy vyrůstaly do 15 let věku, se projeví jako statisticky nevýznamné. Kohorty byly statisticky významné, ale ne na jednoprocenní hladině významnosti, přesto byly zahrnuty do modelu. Předpokládá se, že ve

zkoumaném souboru žen se může projevit odlišnost demografického chování u mladších generací narozených po roce 1972. Podobné výsledky byly vypočteny pro proměnnou vzdělání, taktéž nebyly statisticky signifikantní na jednoprocenní hladině významnosti. Pro proměnnou víra byla zaznamenána hodnota na hranici statistické signifikance, přesto byla také do modelu zahrnuta. Pro názornost jsou níže znázorněny (viz obr. 13) odhadnuté křivky přežití pro ženy, kterým se ne/rozvedli rodiče.

Obr. 13 – Vliv rozvodu rodičů na odchod žen z domova rodičů, Česká republika, generace narozené v letech 1952–1982

Zdroj: FFS

Odhadnuté křivky přežití dokládají, že ženy z rozvedených rodin měly v každém věku větší pravděpodobnost odchodu od rodičů než ženy z rodin, kterým se rodiče nerozvedli. Podobně vycházejí podle předpokladů hodnoty pro výše zmíněné proměnné (kohorty, počet sourozenců a nejvyššího dosaženého vzdělání), u kterých vyšel kladný test homogenity. Ženy narozené v prvních dvou sledovaných obdobích měly identické průběhy křivek přežití. Zato u třetího sledovaného souboru žen (ženy narozené v letech 1973–1982) byl znatelný posun v časování, resp. v oddálených odchodech dětí z domova rodičů do pozdějšího věku. Odhadnuté křivky přežití proměnné počet sourozenců poukazují na to, že ženy, které měly tři a více sourozenců měly nejmenší riziko zůstat v domově rodičů. Naopak ženy, které byly jedináčky, měly tuto pravděpodobnost nejvyšší. Poslední uvedenou proměnnou je proměnná nejvýše dokončené vzdělání v době odchodu dětí od rodičů. Odhadnuté křivky přežití pro ženy s nejvýše dosaženým vysokoškolským vzděláním ukazují, že tyto ženy měly největší pravděpodobnost zůstat v domově rodičů. Zatímco žen se základním a středoškolským vzděláním, které odešly z domova rodičů do věku 25 let, bylo více jak 80 %, tak žen, které dosáhly vysokoškolského vzdělání v době odchodu od rodičů, odešlo do věku 25 let z domova rodičů necelých 60 %.

Výše uvedený krok analýzy zprostředkoval jednoduchý základní vztah mezi jednotlivými podskupinami proměnných. Coxova regrese proporcionálních rizik nabízí možnost prohloubit spojitost mezi vysvětlujícími proměnnými a studovanou událostí.

Tab. 19 – Model odchodu žen z domova rodičů pomocí jedné vysvětlující proměnné, Česká republika, generace narozené v letech 1952–1982

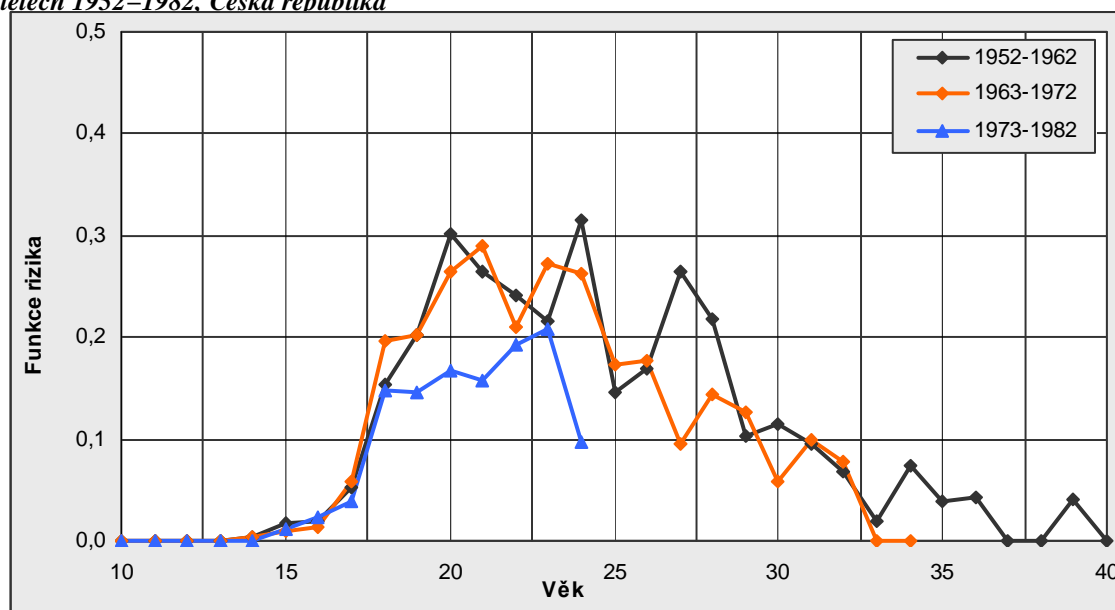
Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
Kohorty	**	0,881
Počet sourozenců	***	1,214
Rozvod	***	0,693
Víra	-	1,083
Vzdělání (měnící se v čase)	***	1,260
Vzdělání (v době stud. události)	***	0,651

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Z výsledků podle očekávání vyplynulo, že existuje vliv kohorty na odchod od rodičů, a dále, že byl statisticky významný jen pro nejmladší kohorty, tj. ženy narozené v letech 1973–1982 (podrobněji viz příloha, tab. A5). Nejmladší ženy ze souboru měly oproti ženám narozeným v letech 1952–1962 o 27,5 % menší riziko odchodu. Statisticky významné rozdíly mezi ženami narozenými v letech 1952–1962 a 1963–1972 nebyly registrovány. Lze konstatovat, že rodinné chování žen z generací narozených v období 1973–1982 doznávalo změn, odlišovalo se od chování žen dříve narozených. Ženy narozené před rokem 1973 dospívaly v době existence socialistického režimu, a proto jejich chování odpovídá uniformnímu modelu rodiny typické pro období do 80. let 20. století. Riziko odchodu dětí z domova rodičů je zobrazena níže (viz obr. 14). Z obrázku jsou patrné výše zmíněné rozdíly mezi jednotlivými kohortami, resp. rozdíly mezi nejmladšími ženami a ženami narozenými v předchozích generacích.

Obr. 14 – Odhadnuté funkce podmíněného rizika odchodu od rodičů, generace žen narozených v letech 1952–1982, Česká republika

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Obecně lze konstatovat, že ženy narozené nejpozději měly odlišný vývoj rizika odchodu než ostatní ženy. Změny byly zřejmě především v období okolo věku 20 let, kdy nejmladší ženy měly nižší riziko odchodu než ženy starší. Z důvodu ukončení pozorování v roce 1997 nelze stanovit, jaký byl další vývoj u kohorty nejmladších žen. S vysokou pravděpodobností lze prohlásit, že u těchto žen docházelo k prodlužování pobytu u rodičů a odchodu z orientační rodiny až v pozdějším věku.

Další vysvětlující proměnnou byl počet dětí v rodině. Statisticky významnou se projevila jen podskupina „tři sourozenci“. Měla-li žena tři nebo více sourozenců znamenalo to, že měla mnohem větší riziko (o 53,3 %) odchodu od rodičů než žena, která měla jednoho sourozence. Velice významným indikátorem odchodu byl rozvod rodičů. Ženy z úplných rodin měly o třetinu menší pravděpodobnost odchodu z domova rodičů než ženy z rozvedených rodin. Dalším důležitým faktorem ovlivňujícím odchod dětí od rodičů bylo vzdělání. Proměnná vzdělání zde byla uvedena dvojím způsobem, zaprvé jako proměnná stálá v čase a zadruhé jako proměnná měnící se v čase. Výsledky Coxovy regrese naznačují, že větší riziko odchodu od rodičů měly ženy s nižším vzděláním než ženy s nejvyšším dosaženým vzděláním. Je-li ale přihlíženo k možnosti analyzovat odchod žen od rodičů v době studia a po ukončení studia, byly získány odlišné výsledné hodnoty. Studující ženy měly nižší riziko odchodu než ženy, které odešly od rodičů již jako absolventky. Je nutno podotknout, že odlišné výsledky týkající se proměnné vzdělání, jsou založeny na odlišném konceptu studia vzdělání. V prvním případě není zohledněna doba, po kterou žena studovala. Ženy s nejvýše dosaženým základním vzděláním odcházely z domova nejdříve, jelikož studovaly po nejkratší dobu. Naopak ženy vysokoškolačky zůstávaly ve vzdělávacím procesu mnohem delší dobu, proto měly v rámci analýzy takto koncipované proměnné nižší riziko odchodu od rodičů než ženy s nižším stupněm vzdělání. Důležitým prvkem, který může ovlivňovat takové výsledky je pravděpodobně délka studia, která je v druhém modelu již zohledněna (viz tab. 19).

Zahrneme-li postupně do modelu všechny výše zmíněné proměnné, dostáváme poněkud odlišné informace oproti modelu o jedné vysvětlující proměnné (viz tab. 20). Rozvod rodičů a počet sourozenců se stále jeví jako velice důležitý faktor ovlivňující odchod dětí z domova rodičů. Proměnná počet sourozenců je nadále stále významným ukazatelem. Ženy se třemi a více sourozenci měly stále vyšší pravděpodobnost odchodu od rodičů než referenční skupina (ženy s jedním sourozencem), ale již jen o 41,3 %, zatímco v modelu o jedné vysvětlující proměnné měly větší šanci o 53,3 %. Proměnná rozvod se taktéž stala významná. Ženy, kterým se rozvedli rodiče, měly o více než třetinu vyšší pravděpodobnost odejít z domova rodičů než ženy z úplných rodin. Proměnná víra byla zahrnuta do modelu, avšak ani v tomto modelu nebyla posílena její významnost a lze tedy konstatovat, že nebylo možné vysledovat žádné signifikantní rozdílnosti mezi ženami věřícími a nevěřícími. Odhadnutá proměnná vzdělání v době odchodu dětí z domova rodičů byla statisticky signifikantní. Výsledky ukázaly podobné hodnoty jako v modelu o jedné vysvětlující proměnné. Ženy se základním vzděláním měly v tomto souboru žen nejvyšší riziko odchodu od rodičů. Přidáním proměnné do modelu však ostatní proměnné získaly nižší efekt, zůstaly přesto stále významné. Samotné vzdělání mělo větší hodnoty rizika odchodu dětí od rodičů než v modelu o jedné vysvětlující proměnné.

Tab. 20 – Model odchodu žen z domova rodičů pomocí více vysvětlujících proměnných, Česká republika, generace narozené v letech 1952–1982

Proměnná	Model									
	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.
Kohorty										
1952-1962	ref.		ref.		ref.		ref.		ref.	
1963-1972	0,973		0,957		0,960		0,974		0,981	
1973-1982	0,723	**	0,715	**	0,712	**	0,735	**	0,715	***
Víra										
ano			0,952		0,956		0,865		0,872	
Ne			ref.		ref.		ref.		ref.	
Rozvod rodičů										
ano					1,428	***	1,425	***	1,356	***
Ne					ref.		ref.		ref.	
Sourozenci										
0 sourozenců							0,854		0,889	
1 sourozenec							ref.		ref.	
2 sourozenci							1,187		1,119	
3 a více sour.							1,413	***	1,413	***
Vzdělání										
základní									1,354	***
středoškolské									ref.	
vysokoškolské									0,671	***
Log-likelihood	-8562,5		-8553,9		-8542,4		-8522,6		-8484,6	

Poznámky: * p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Na závěr je uvedena proměnná kohorty. V tomto konkrétním případě nacházíme shodné výsledky jako v předchozím modelu o jedné vysvětlující proměnné. Žádné statistické rozdíly v časování odchodu dětí z domova rodičů nebyly registrovány u žen narozených do roku 1972. U žen narozených v období po roce 1972 do roku 1982 bylo možné zaznamenat rozdílnosti v časování oproti ženám narozeným dříve. Tyto ženy měly oproti referenční kategorii o téměř třetinu menší naději na odchod od rodičů.

5.2 Analýza časování odchodu dětí z domova rodičů společně ve vybraných zemích

Tato část kapitoly je zaměřena na komparativní analýzu odchodu dětí z domova rodičů ve vybraných státech. Pro tuto druhou část kapitoly byla data jednotlivých vzorků metodicky upravena tak, aby mohlo být provedeno mezinárodní porovnání.

5.2.1 Charakteristika analyzovaného souboru žen

Do analyzovaného souboru vstoupilo 1225 žen z českého vzorku a shodně jako v minulé analýze 2774 žen z polského a 2736 žen z východoněmeckého vzorku. Rozdílné je oproti předchozí analýze období, po které byly ženy vystaveny riziku. Sledování bylo u všech pozorování zastaveno k prosinci roku 1991. Do analýzy vstoupily za všechny země ženy narozené ve stejných kohortách 1952–1972. Znamená to, že soubor polských žen se naprosto

shoduje s předešlým analyzovaným souborem. Analyzovaný soubor východoněmeckých žen obsahuje stejný počet respondentek, ale období, po které byly vystaveny riziku, se o 7 měsíců zkrátilo (z 7/1992 k datu 12/1991). Analyzovanému souboru českých žen byla odejmuta část respondentek narozených v letech 1973–1982 a pozorování bylo zkráceno o šest let (z 12/1997 k datu 12/1991). Z tohoto důvodu bylo z celkového počtu žen z Východního Německa 11,9 % případů censorováno zprava, v českém souboru žen pak bylo 16,4 % případů censorováno zprava.

Porovnáme-li podíly žen v jednotlivých kategoriích vybraných proměnných v tomto a předchozím českém souboru žen, nenacházíme podstatné změny. Téměř všechny podíly žen v kategoriích se shodují, odlišují se jen o několik desetin procentních bodů, v jednom případě o 2 procentní body (kategorie tři sourozenci). Lze konstatovat, že demografické charakteristiky sledovaných souborů žen se výrazně nezměnily. Vysledované hodnoty charakteristik u obou souborů žen vypovídají o víceméně neměnných demografických vzorcích chování typických pro českou populaci v době do počátku 90. let 20. století. Výrazné změny byly samozřejmě registrovány v procentuálním zastoupení žen, které deklarovaly v době šetření své nejvyšší dosažené vzdělání. Analýza (viz kapitola 5.1.2) obsahuje ženy narozené v letech 1973–1982, které v době šetření měly ve velké míře nedokončené středoškolské vzdělání. Analýza této části práce nezahrnuje tuto část vzorku českých žen, z toho důvodu podíl žen s nejvyšším dosaženým základním vzděláním byl mnohem nižší. Pomocný ukazatel vzdělání v době odchodu od rodičů vykazuje téměř shodné hodnoty jako v předchozí analýze. Charakteristiky tohoto analyzovaného souboru žen České republiky jsou uvedeny v příloze práce (viz příloha, tab. A6).

5.2.2 Synchronizace a sekvence vybraných událostí v rámci přechodu do dospělosti

V předchozích kapitolách byla podrobněji popsána problematika procesu přechodu do dospělosti. Z výše uvedeného je zřejmé, že o přechodu do dospělosti je vhodnější hovořit spíše jako o procesu, který je složen z více událostí, než jako o jedné konkrétní události, která posune jedince do fáze dospělosti. Mladí lidé opouštějí svoji rodinu z různých důvodů. Nejen časování vypovídá o tomto procesu, ale i další události zajisté ovlivňují rozhodnutí odejít z rodiny orientační s cílem začít žít nezávisle. Šetření FFS nám díky svému podrobnému zjišťování údajů napomáhá zjistit nejen věk odchodu dětí z domova rodičů, ale i vztah tohoto procesu k ostatním událostem.

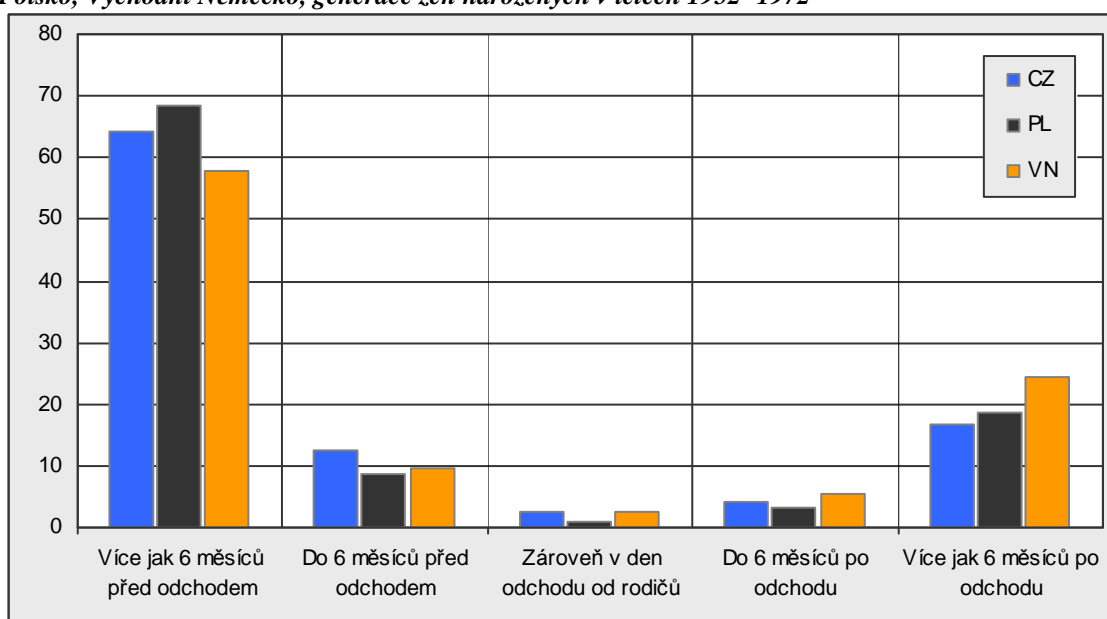
Tato část kapitoly je zaměřena na synchronizaci, resp. na posloupnost vybraných událostí procesu přechodu do dospělosti. Výběrové šetření nám nabízí měsíc jako hlavní jednotku, na základě které lze analyzovat sled událostí. Stěžejní událostí je odchod dětí z domova rodičů, který je dán do souvislosti se čtyřmi dalšími procesy. Jsou jimi ukončení studií, začátek společného soužití s partnerem, vstup do manželství a narození prvního dítěte. Každá nová proměnná, která charakterizuje posloupnost dvou událostí procesu přechodu do dospělosti, je vytvořena porovnáním časování odchodu od rodičů s časováním jedné ze čtyř výše uvedených proměnných. Výše zmíněné nové proměnné jsou vždy určeny pěti kategoriemi, které vypovídají o zastoupení žen, u kterých nastala jiná událost přechodu do dospělosti před, zároveň, nebo po

odchodu z domova rodičů. Je nutné vzít v úvahu, že výsledek neodpovídá reálné posloupnosti událostí, jelikož odpovědi na dané otázky dotazníku byly deklarativní. Z tohoto důvodu je nutno brát v potaz možné odchylky, které pramení z retrospektivního přístupu zjišťování údajů a subjektivního hodnocení situace. Například mohla nastat okolnost, kdy respondentka měla uvést datum odchodu od rodičů a datum začátku společného soužití s partnerem. Tato žena bude uvádět stejné datum obou dvou událostí. Pamatuje si sice, že události nastaly v odlišnou dobu, ale ví, že spolu souvisely. Z tohoto důvodu uvede shodné datum.

Cílem této analýzy je zjistit, jestli vybrané události přechodu do dospělosti měly vliv na rozhodnutí odejít z domova rodičů, resp. jestli přispěly k odchodu dětí od rodičů. Dle studie Rusconi (2005, s. 96) bylo zvoleno období šestí měsíců před odchodem a po odchodu od rodičů. V případě narození dítěte to bylo období 9 měsíců před tím, než došlo k odchodu z domova rodičů. Doba půl roku je vybrána záměrně. Lidé dopředu uvažují o své budoucnosti, tzn., konkrétní událost mohla být ovlivněna jinou událostí, která nastala v blízké minulosti. Kupříkladu žena ví, že se bude vdávat, tzn., bude přemýšlet o odstěhování z orientační rodiny. V jiném případě žena ví, že čeká své první dítě, proto se chce osamostatnit a začít žít se svým partnerem nebo sama ve své vlastní domácnosti. Pořadí mezi událostmi přechodu do dospělosti jsou vyobrazeny níže.

Níže je znázorněn vztah mezi ukončením vzdělávání a odchodem dětí z domova rodičů (viz obr. 15). Billari (2001a) ve své studii uvádí hlavní trendy odchodu dětí z domova rodičů ve vztahu s ukončením vzdělávání. Zmiňuje se především o procentuálním zastoupení osob, které odešly z domova rodičů ještě před ukončením vzdělávání. Větší podíl osob, které odcházejí od rodičů před ukončením školní docházky, je blízký podílu osob studujících na vysoké škole.

Obr. 15 – Posloupnost události „ukončení vzdělávání“ s „odchodem od rodičů“, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

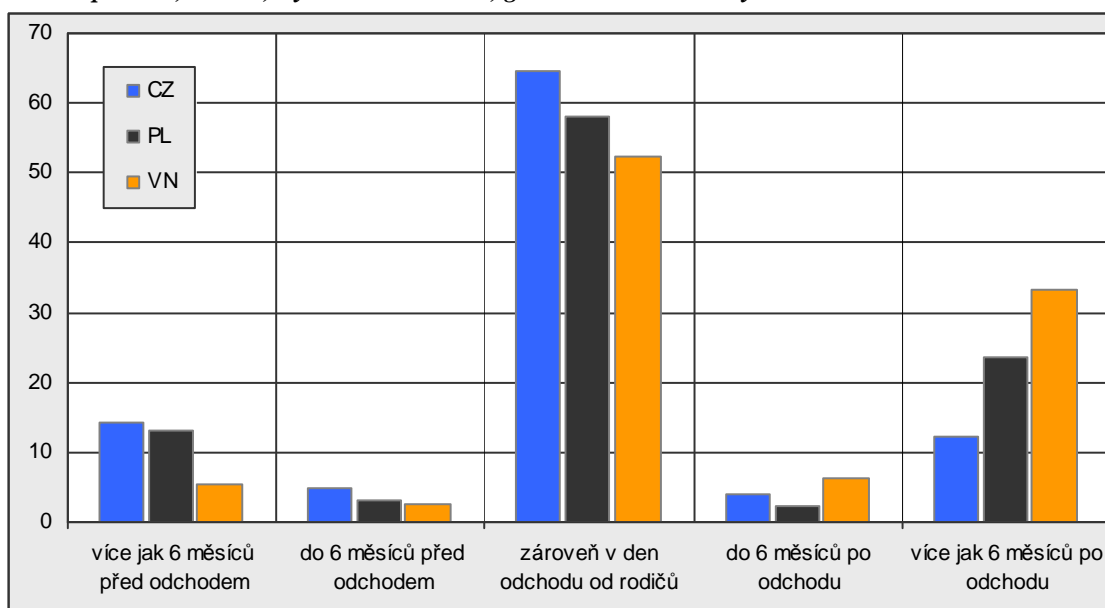
Poznámky: Výpočty byly provedeny na základě údajů žen, které odešly z domova rodičů

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Tento fakt souvisí s tím, že lidé studující vysokou školu se obvykle stěhují od svých rodičů a začínají žít samostatně. Na druhou stranu je nutné upozornit, že v rámci analýzy odchodu dětí z domova rodičů jsou odpovědi získané v šetření od lidí studující vysokou školu diskutabilní. Jejich odpovědi mohou být zkreslené tím, že studenti mají možnost žít v univerzitním městě, a přesto se zatím nepovažují za ty, kteří odešli z domova rodičů. Posloupnost těchto dvou událostí ve sledovaných zemích má víceméně jasné rozložení. Většina osob ve všech třech zemích odešla až po dokončení svých studií. V České republice a Polsku ukončilo vzdělávání necelých 80 % žen před odchodem z domova rodičů. Ve Východním Německu to bylo necelých 70 % žen. Čtvrtina respondentek z Východního Německa uvedla, že ukončila svá studia až po odchodu od rodičů, podíl těchto žen v Polsku a České republice není příliš rozdílný, dosahuje hodnot okolo 18%. Výše zmíněné souvislosti (Billari 2001a) vyššího podílu osob odcházejících z domova rodičů před ukončením vzdělávání a vyššího podílu osob studujících vysokou školu lze potvrdit i v tomto případě. Na rozdíl od necelé desetiny vysokoškolsky vzdělaných českých a polských žen, které byly zaznamenány ve vzorku, v německém FFS byla zaznamenána necelá pětina žen. Jistě stojí za to zmínit, že okolo 10% žen ve všech souborech odcházelo z domova rodičů v období do půl roku od ukončení studií. Lze tedy konstatovat, že vzdělání nemá výrazný přímý vliv na studovanou událost. Ve sledovaném období bylo obvyklé ukončit svá studia a poté se osamostatnit.

Druhým souborem událostí je odchod od rodičů a začátek společného soužití s partnerem (viz obr. 16). Zastoupení žen z hlediska pěti vybraných kategorií má v porovnání mezi státy podobné rozložení. Na základě odpovědí žen ze šetření lze konstatovat, že většina z nich odešla z domova rodičů ve stejnou dobu, kdy začala společně žít s partnerem.

Obr. 16 – Posloupnost události „začátek společného soužití s partnerem“ s „odchodem od rodičů“, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Poznámky: Výpočty byly provedeny na základě údajů žen, které odešly z domova rodičů

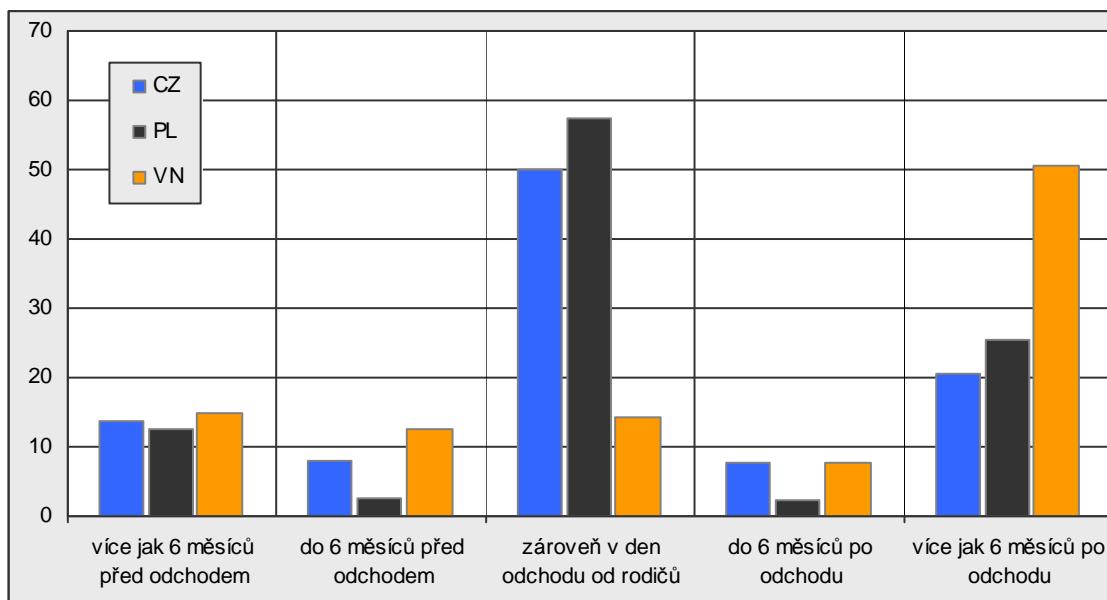
Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Vzájemný vztah těchto dvou událostí je velice těsný a nastává ve většině případů společně. Nepatrné rozdíly přesto nacházíme v tom, jak se rozhodovaly o společném soužití s partnerem ostatní ženy. V České republice dominoval trend synchronizace těchto událostí, zato v Polsku a ještě markantněji ve Východním Německu, začal nemalý podíl žen žít se svým partnerem mnohem později po odchodu od svých rodičů, ve srovnání se ženami z České republiky. Z výše uvedeného lze usuzovat, že tyto ženy odešly od svých rodičů, aby se osamostatnily a žily samy.

Pokud je sledován vztah společného soužití s partnerem u žen, které neodešly z domova, nacházíme zajímavé zjištění. Z celkového počtu polských žen, necelých 13 % nikdy neodešlo z domova rodičů, ale v šetření uvedlo, že začalo žít s partnerem. Již nižší hodnoty zaznamenal český vzorek žen, z celého vzorku žen neodešlo z domova rodičů, ale začalo žít s partnerem necelých 6 % z nich. Tato skutečnost byla u východoněmeckých žen zjištěna jen u 2 % z celkového počtu žen²³. Na základě těchto výsledků se lze domnívat, že nejčastěji zůstávaly ženy v domově rodičů a zároveň žily se svým partnerem v Polsku, v menší míře v České republice a dále ve Východním Německu. Lze soudit, že odlišnou situaci v těchto zemích mohla způsobit odlišná bytová situace nebo rodinné zvyklosti související se soužitím více generací pospolu.

Otázka vstupu do manželství vykazuje rozdílnější rozložení mezi zeměmi než v předchozím případě (viz obr. 17). Lze shledat, že v České republice a Polsku má odchod od rodičů ve spojení se vstupem do manželství podobné rozložení jako vztah odchodu od rodičů ve spojení s počátkem společného soužití. Jinak řečeno, v bývalých socialistických zemích souvisel odchod od rodičů především se sňatkem.

Obr. 17 – Posloupnost událostí „vstup do manželství“ s „odchodem od rodičů“, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Poznámky: Výpočty byly provedeny na základě údajů žen, které odešly z domova rodičů

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

²³ Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Zatímco se „mládí“ v západoevropských zemích po období 60. let 20. století stalo novým fenoménem, s těžko odhadnutelným vývojem, v zemích bývalého socialistického bloku se jednalo o velice krátké období, během něhož mladí lidé prožili všechny důležité události procesu přechodu do dospělosti.

Sňatek ve spojitosti s počátkem společného soužití s partnerem znamenal často první samostatný krok do fáze dospělosti. Východní Německo se v určitých hlediscích od České republiky a Polska odlišuje, polovina žen vstoupila do manželství až po více než 6 měsících od odchodu od rodičů. Je možné konstatovat, že Východní Německo v této otázce částečně vybočuje z bývalého socialistického bloku. Od 70. let minulého století je v této zemi možné pozorovat podobné vzorce demografického chování (viz kapitola 3) jako v Západním Německu. Tento fakt může být zapříčiněn dlouhodobým společným vývojem těchto zemí před jejich rozdělením.

Podobně jako v předchozím případě (počátek soužití s partnerem), byly sledovány i ženy, které neodešly z domova rodičů. Výsledky vycházejí velice podobně jako u předešlého sledování. Téměř 12 % žen z Polska uvedlo, že uzavřelo sňatek, ale neodešlo z domova rodičů. Za to ve Východním Německu téměř všechny ženy v souboru, které uzavřely sňatek, odešly z orientační rodiny, podobně je tomu v České republice, kdy takto neodešly z domova rodičů 4 % žen. Jelikož událost soužití s partnerem a sňatku je v Polsku a České republice ve velice těsném vztahu, je možno hledat vysvětlení pro takový typ chování ve společném činiteli, kterým může být již zmíněná bytová situace, nastavení celospolečenských podmínek nebo rodinné zvyklosti.

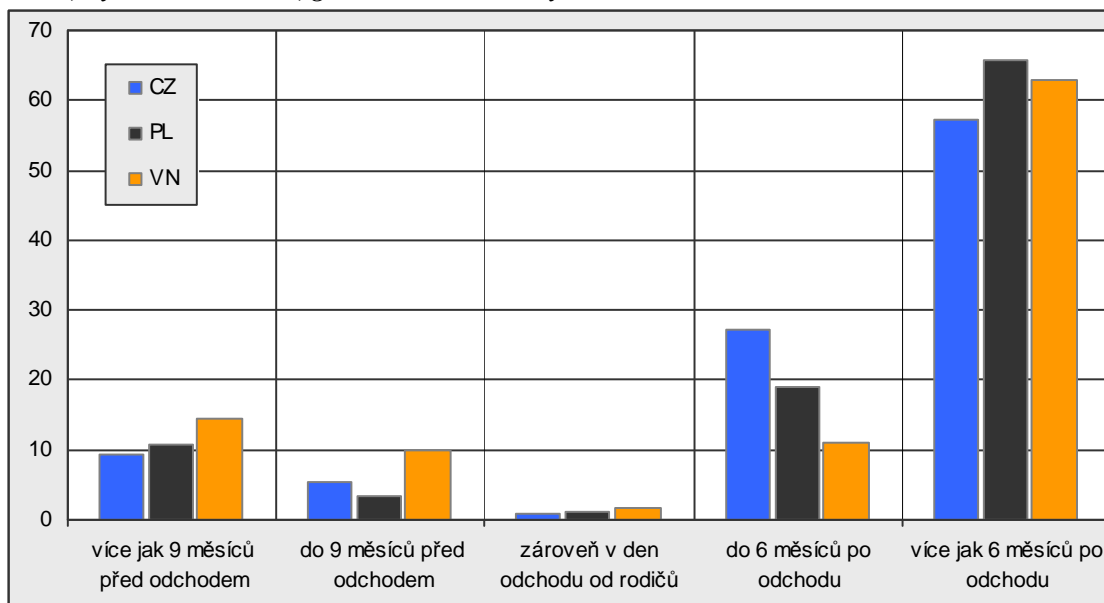
Výsledky srovnání posloupnosti narození prvního dítěte a odchodu od rodičů jsou očekávané. Zatímco předchozí události přechodu do dospělosti se vyznačují těsným vztahem, resp. synchronizací událostí, narození dítěte přichází pochopitelně až v pozdějším stádiu (viz obr. 18). Výsledky šetření přesto napovídají, že téměř třetině českých žen a téměř pětině polských žen se první dítě narodilo do půl roku po odchodu od rodičů. Znamená to, že narození dítěte můžeme brát jako podnět k osamostatnění. Podobná situace je vyobrazena ve Východním Německu, kde desetina žen v blízké době před a po odchodu z domova rodičů porodila své první dítě.

Relativně zajímavé porovnání mezi zeměmi nabízí zastoupení žen z celého souboru, které neodešly z domova, ale narodilo se jim první dítě. V Polsku hovoříme o necelých 12% žen, zatímco v České republice o 5% a ve Východním Německu o necelých 2 % žen²⁴. Podobně lze interpretovat situaci, kterou popisuje první kategorie grafu, která naznačuje zastoupení žen, které žilo se svým dítětem nejprve u svých rodičů, než se osamostatnilo. Necelých 15 % východoněmeckých žen a okolo 10 % českých a polských žen žilo se svým dítětem u rodičů, než se osamostatnily. Nedostatek možností a nadměra zábran, které se skrývaly například v nedostatku bytů, ovlivnily rozhodování mladých v těchto zemích.

---

²⁴ Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Obr. 18 – Posloupnost události „narození prvního dítěte“ s „odchodem od rodičů“, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Poznámky: Výpočty byly provedeny na základě údajů žen, které odešly z domova rodičů

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Výše zmíněné výsledky naznačují, že nezanedbatelný podíl žen vychovával své děti ve společné domácnosti s rodiči, tedy ne ve vlastní domácnosti. Je zřejmé, že mnoho mladých párů žilo v domácnosti jednoho z rodičů, po dobu, než si mohly dovolit, resp. než jim bylo umožněno získat, své vlastní bydlení.

5.2.3 Časování vybraných událostí přechodu do dospělosti

Následující část kapitoly je zaměřena na zachycení rozdílnosti časování jednotlivých událostí přechodu do dospělosti ve vybraných zemích. K výpočtům byla použita metoda analýzy přežití, konkrétně neparametrický model. Pro porovnání časování jednotlivých událostí byly užity odhadnuté hodnoty funkce přežití, přesněji řečeno její hodnoty vždy ve vybraném věku: 16, 18, 20, 25, 30 a 35 let.

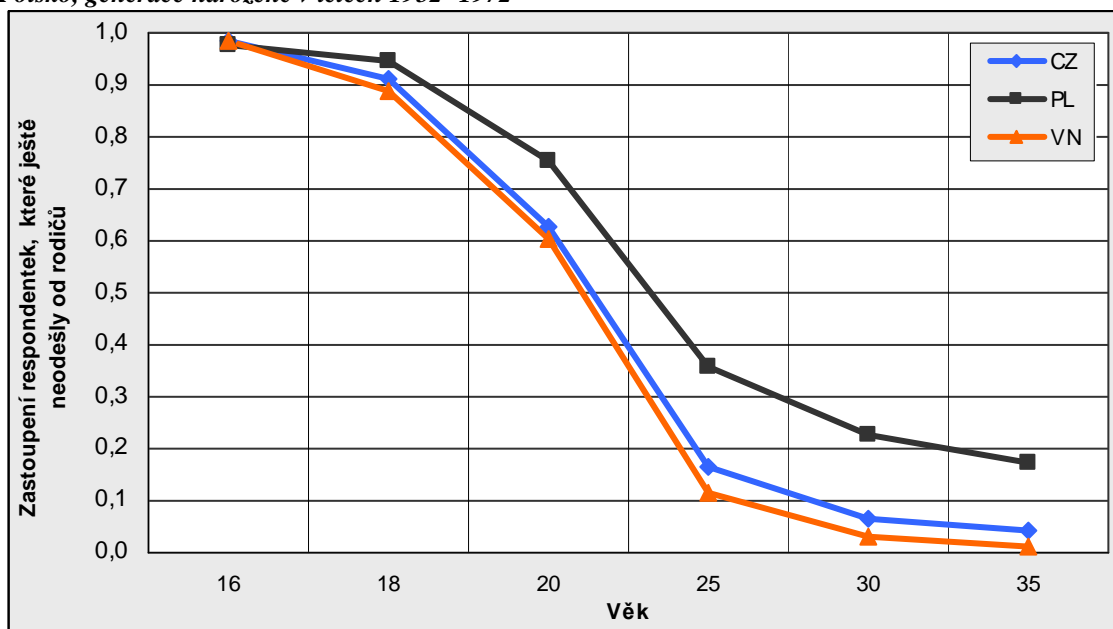
Jelikož je hlavním tématem předložené práce odchod dětí z domova rodičů, je na následujícím obrázku uveden nejprve pohled na tuto událost. Jedná se o výše zmíněné odhadnuté hodnoty funkce přežití, které znázorňují kumulativní zastoupení žen, které v čase t (tedy na konci intervalu t) ještě nepodstoupily studovanou událost.

Hodnoty v obrázku (viz obr. 19) dobře vykreslují vývoj události v jednotlivých rocích věku ženy. Ženy v Polsku mají téměř v každém věku menší pravděpodobnost odejít z domova rodičů, na rozdíl od žen z Východního Německa, které mají v každém věku, ze všech sledovaných největší pravděpodobnost odchodu od rodičů. Jednotlivé země se relativně výrazně liší téměř v každém uvedeném věku. Odhadnuté hodnoty funkce přežití ve věku 18 let nejsou natolik odlišné mezi jednotlivými zeměmi. Ve věku 35 let, tj., v konečném stavu sledované události, se přiblížily hodnoty českých a východoněmeckých žen, které z 5 a méně procent nikdy neodešly z domova rodičů. Na rozdíl od těchto žen, polské ženy zůstávají v tomto věku z velké části u

rodičů, jedná se o necelých 15 % žen. Tento fakt ovlivňuje zajisté hodnoty mediánového věku. Jeho hodnoty jsou zobrazeny v níže uvedené tabulce (viz tab. 21).

Obr. 19 – Zastoupení žen, které ještě neodešly z domova rodičů, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Hodnota mediánového věku odchodu z domova rodičů ve Východním Německu je nejnižší. Hodnoty dále naznačují, že dle určení střední hodnoty výskytu ostatních událostí přechodu do dospělosti se již neřadí Východní Německo na první místo. Vzorek českých žen vykazuje v ostatních událostech nejnižší hodnoty mediánového věku. Polsko má naopak ve všech sledovaných událostech hodnoty nejvyšší.

Tab. 21 – Mediánové věky událostí přechodu do dospělosti, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace žen narozených v letech 1952–1972

Stát	Ukončení vzdělávání	Odchod od rodičů	Začátek společného soužití	Sňatek	Narození prvního dítěte
Česká republika	18,8	21,1	21,0	20,9	22,0
Polsko	19,4	22,6	22,8	22,8	23,7
Východní Německo	19,0	20,5	21,4	21,8	22,1

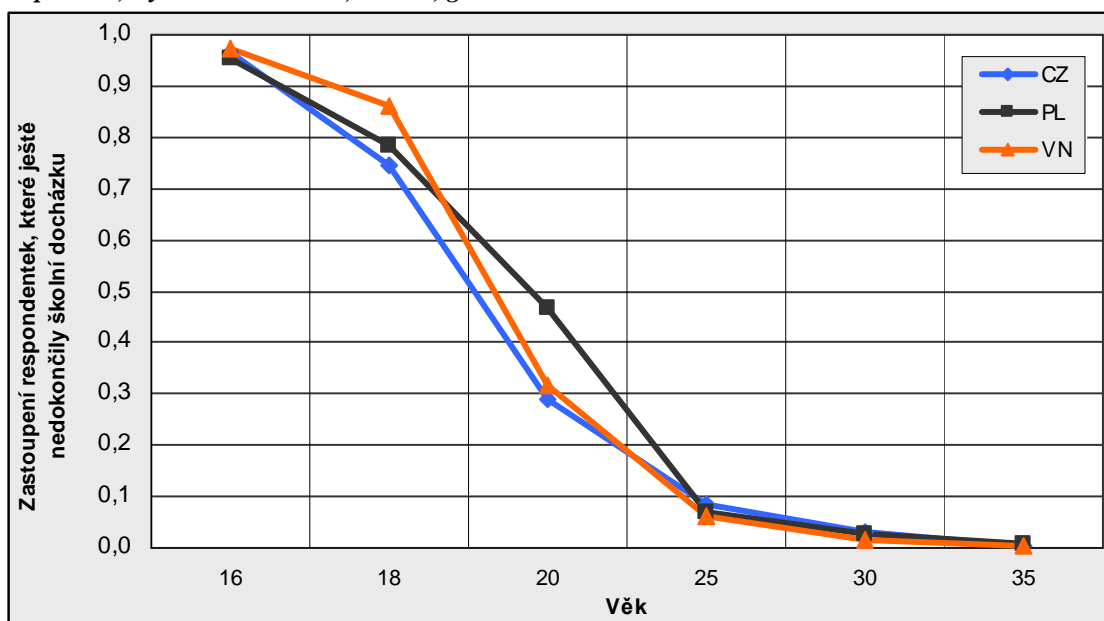
Zdroj: FFS, vlastní výpočty, Kaplan-Meierův odhad

Další část je věnována čtyřem ostatním událostem procesu přechodu do dospělosti, jejich časování a porovnání mezi sledovanými zeměmi.

Procentuální zastoupení žen, které v daném věku ještě neukončily školní docházku/studium je z hlediska porovnání mezi zeměmi odlišná od ostatních událostí procesu přechodu do dospělosti. Zatímco v ostatních případech měly většinou polské ženy nejmenší pravděpodobnost podstoupení studované události (viz obr. 20, 21, 22, 23), tak v případě ukončení vzdělávání (viz obr. 20) riziko odchodu od rodičů neměly v každém věku nejnižší. Ve věku 25 let jsou

odhadnuté hodnoty funkce přežití bezmála shodné pro všechny země. V tomto věku měly téměř všechny ženy ukončenou školní docházku. Otázka mezinárodní komparace vzdělání v sobě obnáší jisté problémy. Zaprvé jím je variující věk, v kterém školáci/studenti končí povinnou školní docházku. Další spornou otázkou je, zda získaná kvalifikace v daném věku v dané zemi odpovídá získané kvalifikaci v jiných zemích. V případě Východního Německa, Polska a České republiky byla shodně ve sledovaném období stanovena povinná školní docházka do 15,5 roku věku dítěte.²⁵

Obr. 20 – Zastoupení žen, které ve vybraných letech věku nedokončily vzdělávání, vybrané věky, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972

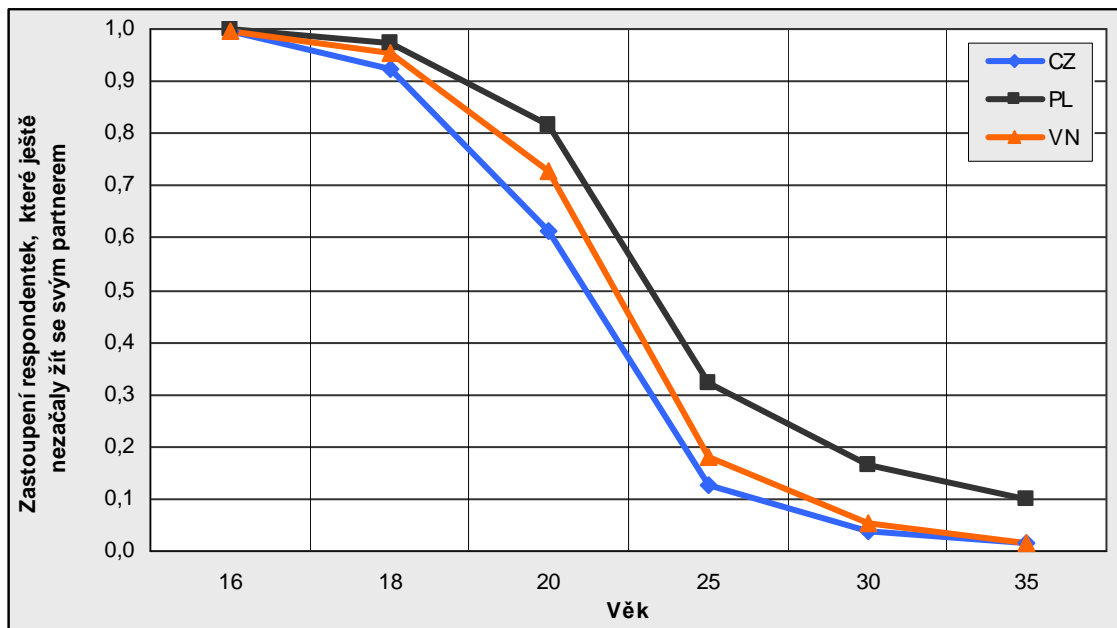

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Procentuální zastoupení žen, které v daném věku nezačaly žít společně se svým partnerem, se jeví odlišně oproti rozložení jevu u předchozí události. Největší pravděpodobnost nezačít žít společně s partnerem měly opět polské ženy (viz obr. 21). Rozdílné je zastoupení těch, co měly největší pravděpodobnost začít žít společně s partnerem, nejsou to východoněmecké, ale české ženy. Po 25. roce života se podíl východoněmeckých a českých žen srovnal. V tomto věku, již žilo s partnerem podobně téměř 90 % žen, v Polsku přibližně 70 % žen. Těsnější poměr mezi státy byl zaznamenán i ve věku 35 let.

²⁵ <http://www.uiv.cz/clanek/508/1025>, [http://www.oecd.org/olis/2006doc.nsf/linkto/ECO-WKP\(2006\)23](http://www.oecd.org/olis/2006doc.nsf/linkto/ECO-WKP(2006)23), http://de.wikipedia.org/wiki/Bildungssystem_der_DDR

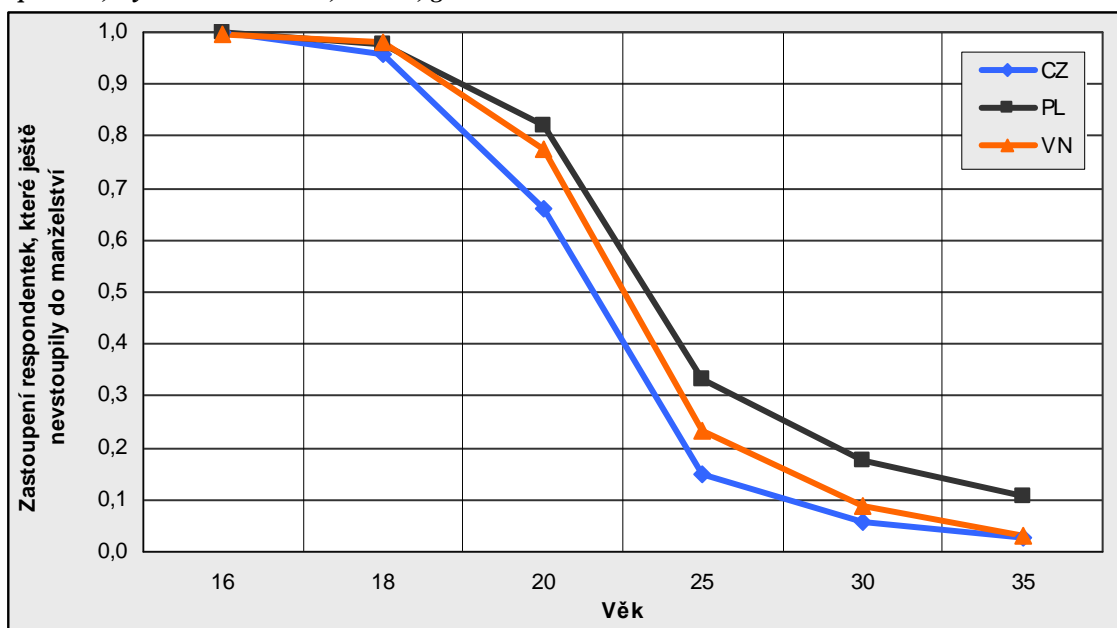
Obr. 21 – Zastoupení žen, které v daném věku nezačaly žít společně se svým partnerem, vybrané věky, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Níže uvedené výsledné hodnoty se mohou jevit podobně jako hodnoty výše uvedené. Je zřejmé, že rozložení mezi státy je shodné (viz obr. 22). České ženy shodně jako v předešlém případě mají největší pravděpodobnost vdát se, zatímco polské ženy mají nejmenší pravděpodobnost v každém věku života vstoupit do manželství.

Obr. 22 – Zastoupení žen, které ve vybraném věku nevstoupily do manželství, vybrané věky, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972

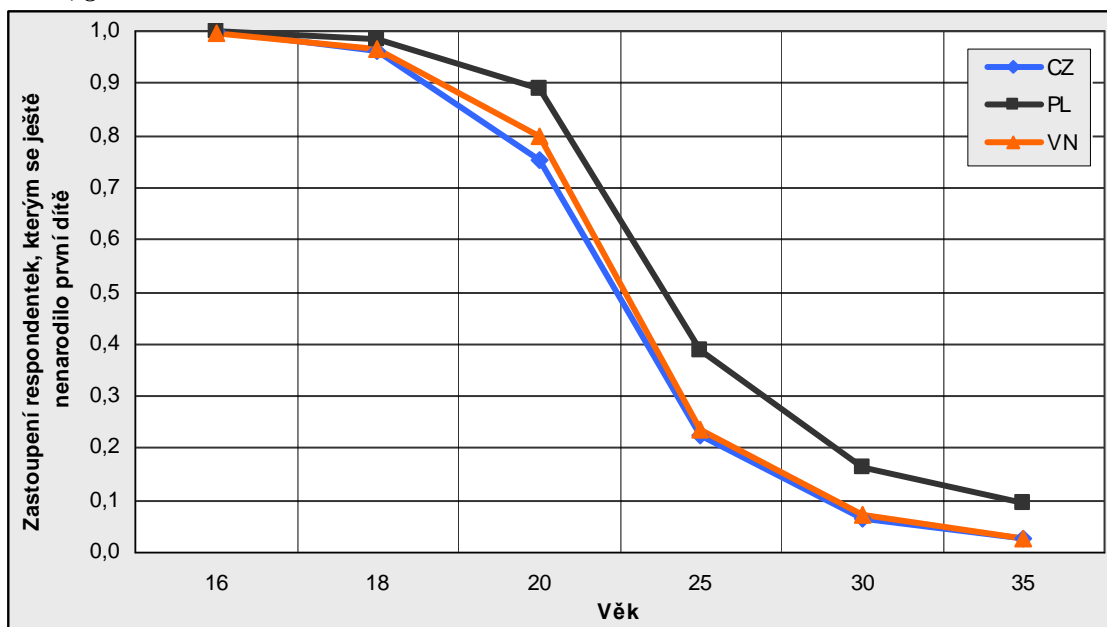

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Přesto je možné zaznamenat rozdílnosti. Jedná se především o podíly východoněmeckých žen, které se v daném věku nevdaly. Oproti předešlému znázornění, není na tomto konkrétním případě patrný tak prudký pokles, resp. registrujeme zde fakt, že východoněmecké ženy vstupují do sňatku v pozdější době, než vstupují do soužití s partnerem.

Podíly žen, kterým se v daném roce života ještě dítě nenarodilo, jsou pochopitelně vyšší než u předchozích událostí přechodu do dospělosti. V mladším věku (18 a 20 let) mají všechny ženy menší pravděpodobnost, že dojde ke studované události, než například u události sňatku. Ve věku 30 let a 35 let byly podíly žen, kterým se nikdy nenarodilo dítě velice podobné hodnotám podílů u události sňatku a společného soužití. V České republice a ve Východním Německu se tato hodnota pohybovala okolo 2–3 %, zatímco v Polsku okolo 9 % (viz obr. 23).

Obr. 23 – Podíly žen, kterým se v daném věku nenarodilo dítě, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

5.2.4 Analýza časování odchodu dětí z domova rodičů

Baizán ve své studii (2001a) srovnává 18 zemí Evropy z hlediska odchodu od rodičů, Výsledky jeho studie napomáhají nahlédnout na situaci odchodu dětí z domova rodičů vybraných zemí v evropském kontextu. Pokud porovnáme jednotlivé země s dalšími státy, zařadíme Českou republiku a Východní Německo ke státům s nevelkým rozptylem hodnot. Polsko naopak vykazuje extrémnější hodnoty, jelikož zde dochází k pozdějším odchodům z domova rodičů. Porovnáním hodnot mezikvartilového rozpětí²⁶ mezi jednotlivými zeměmi lze konstatovat, že odchod od rodičů v České republice ($Q_{0,75} - Q_{0,25} = 4,3$) a Východním Německu ($Q_{0,75} - Q_{0,25} = 3,8$) je více homogenní, Naopak v Polsku ($Q_{0,75} - Q_{0,25} = 8,4$) je odchod od rodičů více heterogenní (viz tab. 22). Billari (2001a) řadí Polsko z hlediska časování odchodu dětí od rodičů

²⁶ Mezikvartilové rozpětí je jedním z ukazatelů variability, které definujeme jako hodnotu $Q_{0,75} - Q_{0,25}$. Mezikvartilové rozpětí ukazuje rozptýlení 50 % prostředních hodnot výběru

k zemím jižní Evropy a nazývá je „late-leaver“, tedy k zemím, kde mladí lidé odchází později z domova.

Tab. 22 – Vybrané ukazatele porovnání věku odchodu od rodičů, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace žen narozených v letech 1952–1972

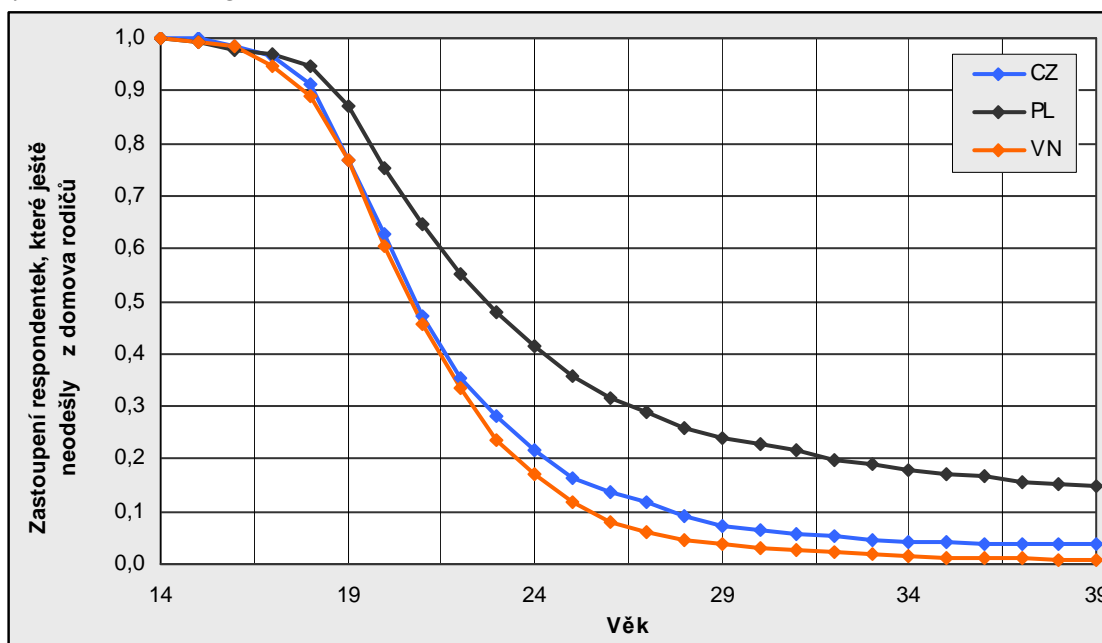
Sledované země	Dolní kvartil	Medián	Horní kvartil
Česká republika	19,1	20,8	23,4
Polsko	20,0	22,7	28,4
Východní Německo	19,1	20,6	22,8

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Detailnější pohled na problematiku můžeme vidět v níže uvedených obrázcích. Odhadnuté křivky dobře vykreslují vývoj události v každém věku života (viz obr. 24). Všechny tři křivky mají téměř identický průběh. Přestože se svým průběhem navzájem podobají, lze spatřovat jisté rozdíly. Z obrázku je evidentní, že v Polsku je po celé sledované období kumulativní pravděpodobnost zůstat s rodiči, resp. neodejít z domova ve srovnání s ostatními zeměmi největší. Ve Východním Německu je naopak kumulativní pravděpodobnost neodejít od rodičů nejnižší ze všech sledovaných. Na křivkách je dobře patrný prudký pokles po 18. roce života, který trvá přibližně do 25–30 let věku. Relativně prudký pokles po 18. roce věku je zaznamenán ve všech zemích, zatímco jeho trvání a strmost není ve všech zemích shodná.

Obr. 24 – Kumulativní zastoupení žen, které ještě neodešly z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace narozené v letech 1952–1972

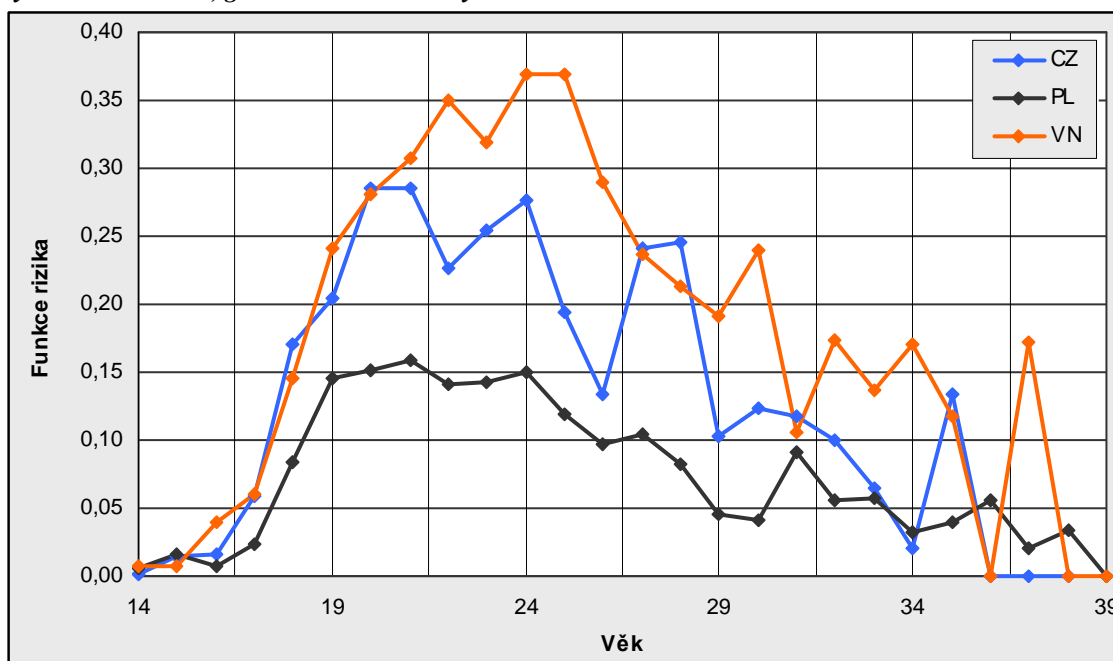
Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Odlisný průběh křivky a její strmost vyjadřuje v daných věcích procentuální zastoupení žen, které ještě neodešly, resp. odešly z domova rodičů. Zatímco okolo 18. roku věku v České republice a Východním Německu odešlo okolo 10 % žen a v Polsku méně než 10 % žen, tak ve věku 25 let zaznamenáváme v porovnání mezi zeměmi výrazné odlišnosti. Ve věku 25 let

odešlo z domova rodičů asi 88 % žen Východního Německa, v České republice podobně okolo 83% žen a v Polsku „jen“ přibližně 64 % žen. Tato rozličnost ve věku 25 let naznačuje, jaký byl stav odchodu dětí od rodičů ve věku 39 let, což můžeme chápat jako věk, kdy již žena nikdy neodejde od rodičů. Podíl žen, které nikdy neopustily domov rodičů, se velice různí. Jedná se o více než 14 % žen v Polsku, 4 % žen v České republice a necelá 2 % žen ve Východním Německu.

Níže vyobrazené odhadnuté křivky podmíněného rizika odchodu z domova rodičů (viz obr. 25) mají podobné rozložení dle zemí jako v předchozím vyjádření. Funkce nejvíce roste od 18. roku věku ve všech třech zemích. Znamená to, že riziko, že žena odejde z domova rodičů, bylo v tomto období života, od 18. roku věku, velice vysoké. U východoněmeckých žen byla nejvyšší přibližně ve 24. a 25. roku života. Lze konstatovat, že u vzorku českých žen docházelo k dvojitmu maximu, ve věku přibližně 20 a 21 let a poté ve věku 24 let. U polských žen také docházelo po 18. roku věku k nárůstu šance odejít z domova rodičů, až do jejího maxima ve věku 22 let. Mezi věkem 20 až 25 let zůstávalo riziko odchodu nejvyšší, poté pomalu klesá. Lze říci, že křivka polského vzorku žen má stabilní charakter, bez kolísavých hodnot. Shodně, v případě České republiky a Polska, začíná po 30. roce života klesat naděje žen na odchod od rodičů. Hodnoty východoněmeckého vzorku žen po 30. roku věku nabývaly kolísavých hodnot, tato skutečnost byla pravděpodobně způsobena nízkým počtem pozorování v tomto věku.

Obr. 25 – Odhadnuté křivky podmíněného rizika odchodu z domova, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

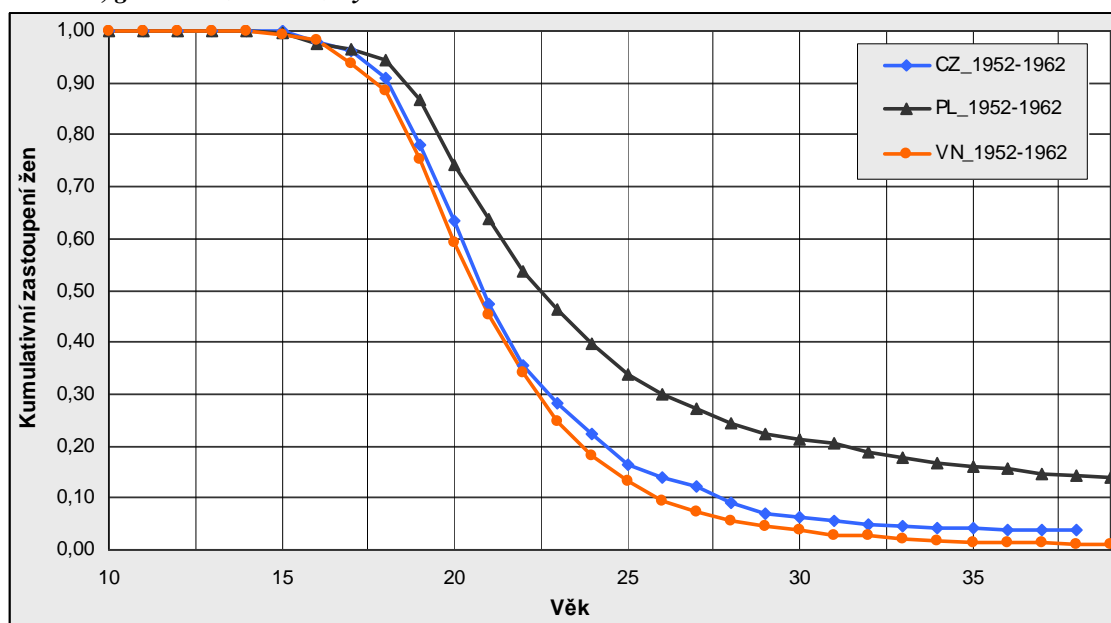
Výše uvedené ukazatele nasvědčují tomu, že období, kdy jedinec nabývá plnoletosti, obnáší mnoho nových podnětů a změn v jeho životní dráze. V tomto období hrají důležitou roli především normativní očekávání vymezující dané chování jednotlivců ve společnosti.

Překročení prahu dospělosti v sobě zahrnuje především samostatnost v rozhodování, nesení odpovědnosti sama za sebe a za svá jednání a dále do jisté míry nastolení možných právních restrikcí, které souvisejí s nabytím plnoletosti. Vysoká pravděpodobnost odchodu od rodičů v době po 18. roku života je proto logickým krokem ve vývoji jedince, který vede k osamostatnění.

V druhém kroku analýzy byla provedena podrobnější analýza dle jednotlivých vysvětlujících proměnných, která měla za cíl zachytit rozdílnosti vlivu jednotlivých faktorů na událost odchodu dětí z domova rodičů mezi vybranými zeměmi. Test homogenity potvrdil na jednocentní hladině významnosti statisticky významné rozdíly u všech sledovaných proměnných: region, kohorty, počet sourozenců, rozvod rodičů a víra, jak pro Wilcoxonův test, tak pro Log-Rank test. Výsledky této analýzy ukázaly signifikantní rozdíly mezi zeměmi, především mezi Polskem na jedné straně a Východním Německem a Českou republikou na druhé straně. Dále bylo v rámci této části analýzy zjišťováno hlubší vyjádření rizika odchodu dětí z domova rodičů za pomoci Coxovy regrese proporcionálních rizik. Jelikož jsou data za všechny tři země metodicky upravena, je možno je mezi sebou porovnávat a hledat v rámci těchto tří zemí souvislosti, podobnosti a odlišnosti na základě vybraných vysvětlujících proměnných. Cílem bylo zjistit, jaké jsou pravděpodobnosti odchodu od rodičů pro jednotlivé podskupiny proměnných, které jsou zahrnuty v modelu.

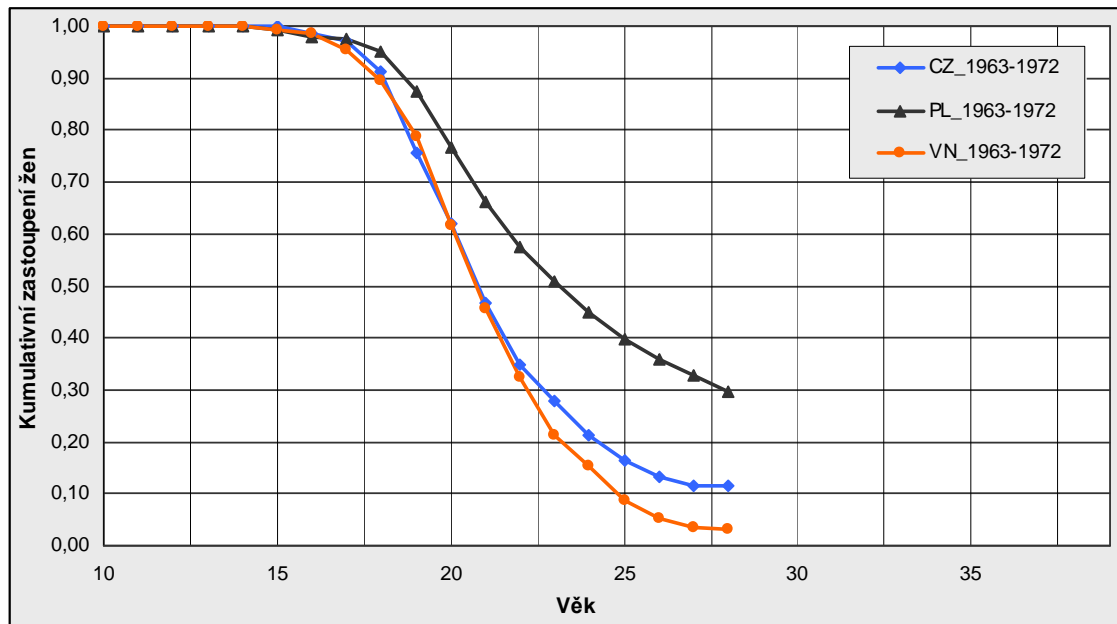
Níže uvedené obrázky vyjadřují kumulativní zastoupení respondentek, které ještě neodešly z domova rodičů, vyjádřené v závislosti na jednotlivých vybraných vysvětlujících proměnných. První dva obrázky (viz obr. 26a–b) znázorňují porovnání pravděpodobnosti neodejít z domova rodičů pro ženy narozené v letech 1952–1962 a dále pro ženy narozené v období mezi roky 1963–1972.

Obr. 26a – Generační vliv na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Obr. 26b– Generační vliv na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Odlišnosti generačního vlivu na odchod dětí od rodičů mezi jednotlivými zeměmi jsou zřejmé a očekávané na základě výše popsané základní analýzy. Polské ženy (bez rozdílu období, v kterém se narodily) mají v každém věku nižší pravděpodobnost odejít z domova rodičů než ženy z ostatních zemí. Porovnáme-li kumulativní zastoupení žen mezi jednotlivými obdobími, tak shledáváme, že křivky mají v obou případech téměř identický průběh, přesto lze konstatovat, že ženy narozené v období 1963–1972, mají tendenci odcházet od rodičů později než ženy narozené v předchozích letech. Tento fakt dokládá například hodnota mediánového věku odchodu u polských žen. U starších žen byl mediánový věk odchodu 22,5 roku, zatímco u druhé kategorie žen byl již přibližně 23 let (viz obr. 26a–b). Určité odlišení, přesněji pozdější časování odchodu od rodičů, je také patrné u českého souboru žen. Zatímco v prvním případě se kumulativní pravděpodobnost zůstat s rodiči po 27. roce věku stále snižuje, tak v druhém případě již pravděpodobně nebude klesat. Křivky přežití nejsou úplně z důvodu ukončení pozorování, lze ale předpokládat, že časování odchodu žen z domova rodičů, které nebylo možno dále vysledovat, se bude opožďovat. Obecně lze tvrdit, že nejsou shledány zásadní rozdíly mezi zeměmi, v rozložení časování odchodu od rodičů v období let 1952–1962 a 1963–1972.

Dále byla proměnná kohorty analyzována pomocí Coxovy regrese proporcionálních rizik. Referenční skupinu tvořily české ženy narozené v letech 1952–1962. Dle předpokladů nebyl u druhé české podskupiny (ženy narozené v letech 1963–1972) potvrzen vliv na odchod od rodičů, tato podskupina je statisticky nevýznamná. Naopak kategorie polských žen byly pro obě dvě podskupiny statisticky významné na jednocentní hladině významnosti (viz tab. 23). Znamená to, že existují statisticky významné odlišnosti v odchodu dětí z domova rodičů oproti referenční kategorii.

Tab. 23 – Generační vliv na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

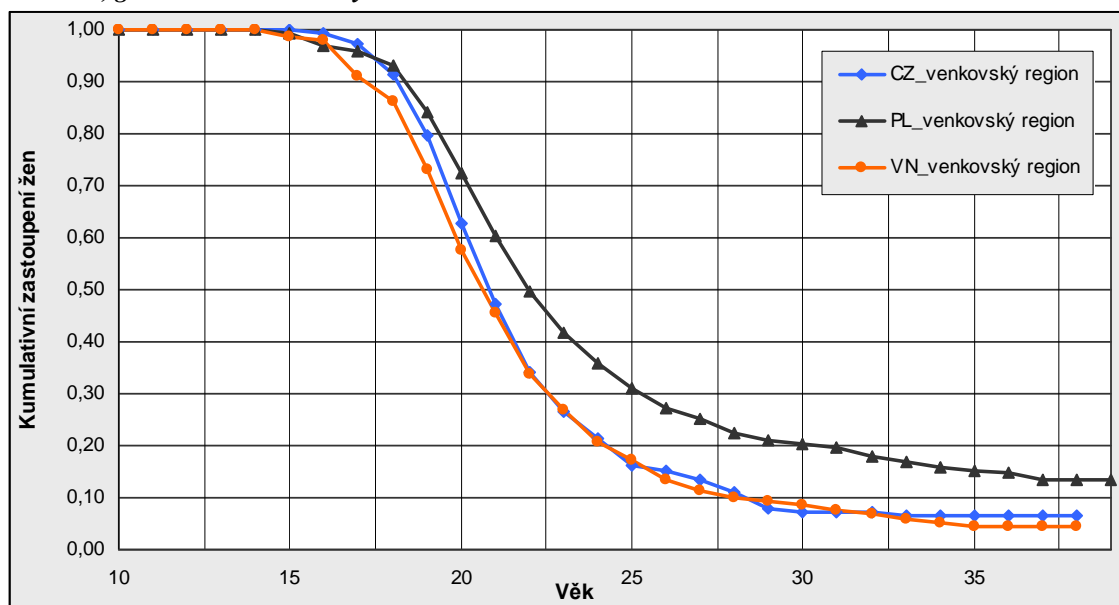
Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
CZ_kohorty_1963–1972		1,023
PL_kohorty_1952–1962	***	0,591
PL_kohorty_1963–1972	***	0,530
VN_kohorty_1952–1962		1,149
VN_kohorty_1963–1972	*	1,164

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Zajímavým zjištěním je, že polské ženy, bez ohledu na to, z jaké generace žen pocházejí, mají oproti referenční skupině mnohem nižší riziko odchodu z domova rodičů. U žen narozených v letech 1952–1962 hovoříme o pravděpodobnosti nižší o necelých 41 %, a u žen narozených v letech 1963–1972 o riziku nižším dokonce o 47 %. Východoněmecké ženy mají opačně v obou dvou případech vyšší riziko odchodu od rodičů než české ženy narozené v generaci před rokem 1963. Mladší ženy z Východního Německa mají riziko vyšší o 16,4 % než ženy z referenční kategorie. Pro ženy narozené v letech 1952–1962 nejsou však výsledky statisticky průkazné.

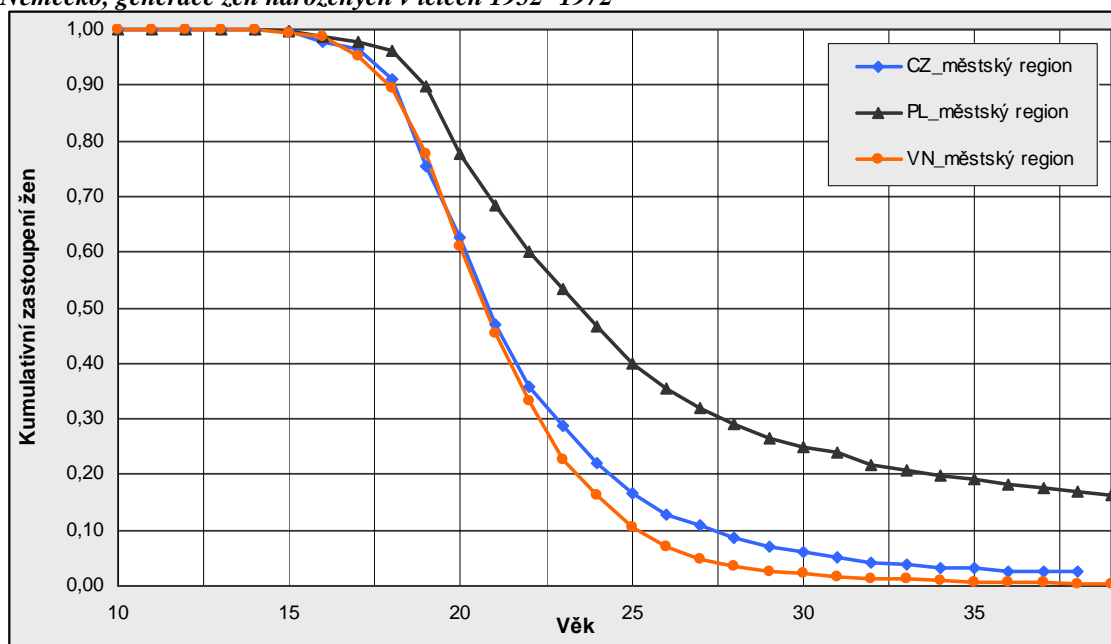
Další proměnnou, která byla sledována, bylo místo bydliště, kde žena vyrůstala do 15 let svého věku. Vypočtené níže zobrazené výsledky (viz obr. 27a–b) prokázaly opět očekávané předpoklady. Nejvyšší kumulativní riziko nepodstoupit studovanou událost mají v obou případech ženy z Polska. Odhadnuté křivky funkce přežití České republiky a Východního Německa jsou identické a v některých místech se dokonce překrývají. Přesto lze stanovit jisté závěry.

Obr. 27a – Vliv místa bydliště na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Zatímco v případě žen z Východního Německa a České republiky, které vyrůstaly na venkově nelze zpozorovat žádné rozdílnosti v časování odchodu od rodičů, tak u východoněmeckých žen z městských oblastí lze oproti ženám z České republiky od 22 roku věku pozorovat mírně nižší pravděpodobnost setrvat v domově rodičů. Obecně se lze domnívat, že rozdíly v časování odchodu dětí z domova rodičů jsou vyšší mezi jednotlivými státy v porovnání žen z městských regionů (viz obr. 27b).

Obr. 27b – Vliv místa bydliště na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Coxova regrese popisující pravděpodobnost odchodu od rodičů pro jednotlivé kategorie odpovídá výše uvedeným grafům (viz tab. 24).

Tab. 24 – Vliv místa bydliště na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
CZ_městská oblast		1,038
PL_venkovská oblast	***	0,653
PL_městská oblast	***	0,519
VN_venkovská oblast		1,059
VN_městská oblast	**	1,198

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

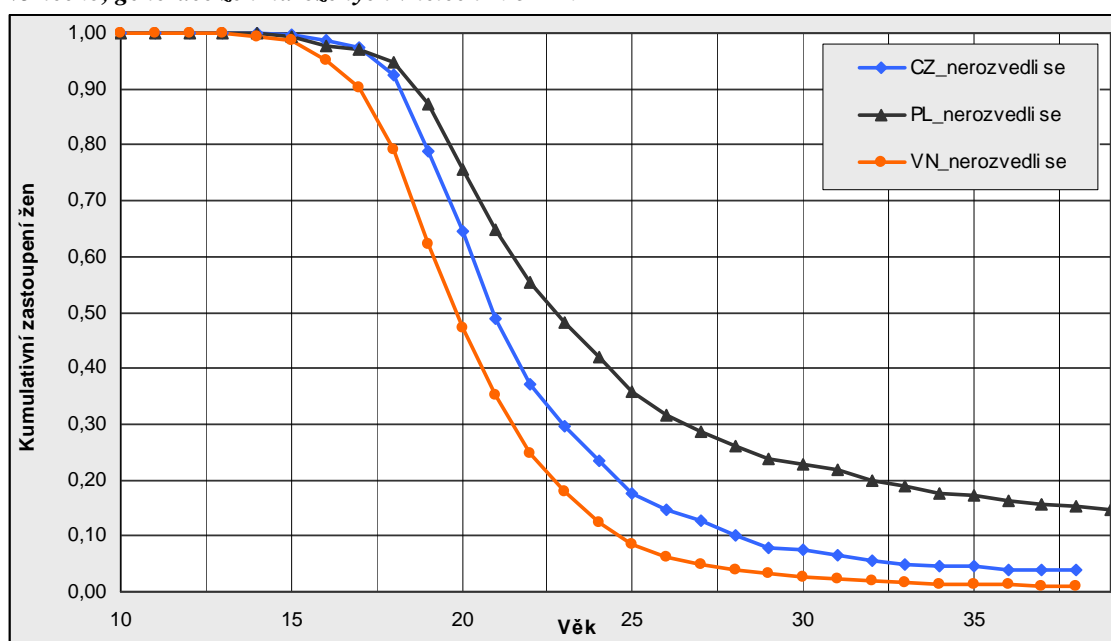
Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Jako referenční kategorie byly opět zvoleny české ženy, konkrétně ženy z venkovských oblastí. Ve dvou případech nebyly podskupiny této proměnné v rámci celého modelu statisticky signifikantní (viz tab. 24). Obecně vzato, statisticky významné výsledky lze spatřovat především pro polský soubor žen, který má oproti referenční skupině (české ženy z venkovských oblastí) mnohem nižší riziko odchodu od rodičů. Polské ženy z venkova mají pravděpodobnost odchodu o více než třetinu nižší a polské ženy z města dokonce o téměř

polovinu nižší. To, že ženy z Východního Německa z městských regionů mají o necelých 20 % vyšší šanci na odchod od rodičů, než české ženy dokládá obrázek (viz obr. 27b).

Následující analyzované proměnné se týkají rodinného zázemí jedinců. První z nich je proměnná rozvod rodičů. Na základě předpokladů vyslovených v úvodu práce je očekáván vysoký vliv tohoto faktoru na odchod dětí z domova rodičů v analyzovaném souboru žen ze všech zemí. Níže (viz obr. 28a–b) jsou vyobrazeny odhadnuté křivky funkce přežití za jednotlivé země dle toho, zda se jedná o ženy, které pochází z rozvedených nebo nerozvedených rodin. V tomto konkrétním případě lze sledovat výrazný vliv na odchod dětí z domova rodičů. Všechny křivky znázorňující pravděpodobnost neodejít z domova rodičů mají pozvolný a téměř identický průběh s rozdílným časováním v závislosti na vybraném státu. Znárodné křivky mají rovnoměrné rozložení mezi jednotlivými zeměmi. Obecně lze konstatovat, že ženy nerozvedených rodičů z Východního Německa odcházejí z domova v nižším věku než ženy z České republiky, a ty zase v nižším věku než ženy z Polska. Zatímco ve věku 20 let neodešla od rodičů polovina východoněmeckých žen, v Polsku zůstávaly s rodiči v tomto samém věku ještě přibližně tři čtvrtiny žen.

Obr. 28a – Vliv rozvodu rodičů na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

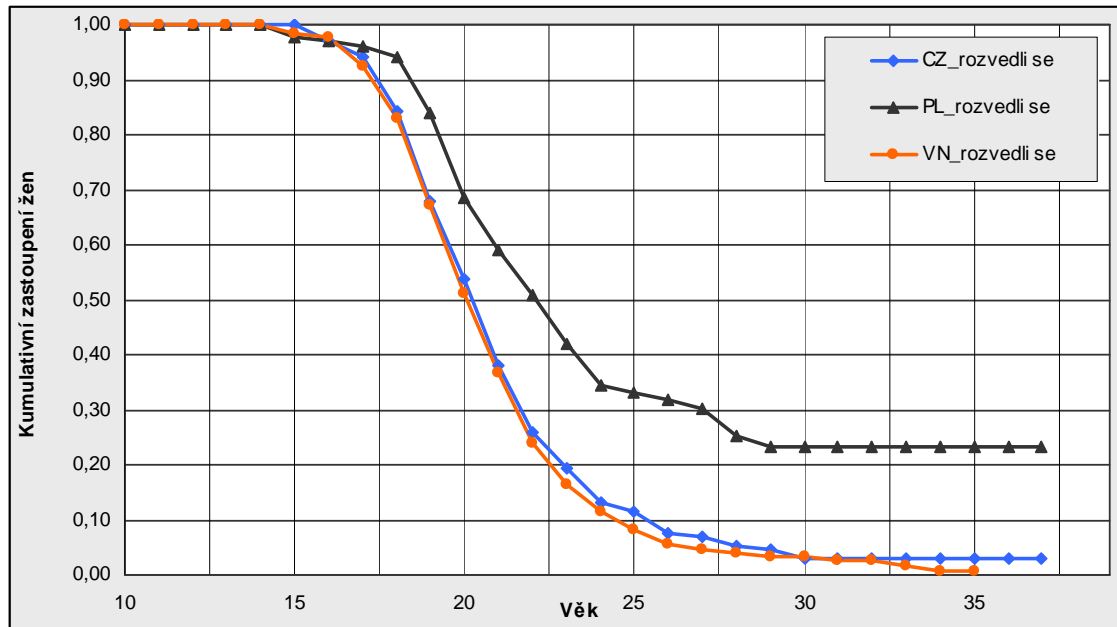

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Poněkud odlišný pohled nabízí druhé rozložení mezi zeměmi. Tentokrát jsou sledovány ženy z rozvedených rodin. Na první pohled je evidentní totožný průběh křivek zemí Východního Německa a České republiky. Tuto shodu je možné interpretovat tak, že pokud se rodiče těchto žen obou zemí rozvedli, tak měly ženy shodnou pravděpodobnost zůstat v domově rodičů. Polská křivka má poněkud atypický tvar. Z počátku je její průběh relativně pravidelný a v porovnání s předchozím grafem je z těchto kumulativních zastoupení žen v daných kategoriích vysledovat, že polské ženy rozvedených rodičů mají vyšší pravděpodobnost odchodu od rodičů než ženy z nerozvedených rodin. Přibližně od 25 roku věku má křivka

nestálý průběh, který je možno vysvětlit velice nízkým počtem žen rozvedených rodičů, které odešly v období po 25 roku života.

Obr. 28b – Vliv rozvodu rodičů na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Z výsledků Coxovy regrese vyplynulo, že oproti referenční kategorii, tj. ženy z nerozvedených českých rodin, mají obecně Polky menší pravděpodobnost odchodu od rodičů a ženy z Východního Německa větší pravděpodobnost odejít z domova rodičů. Je zajímavé podotknout, že polské ženy, kterým se rodiče rozvedli, mají o více než třetinu nižší pravděpodobnost odejít od rodičů, zatímco ty samé ženy z Východního Německa mají šanci na odchod naopak téměř o polovinu vyšší. V tabulce (viz tab. 25) jsou zaznamenány přesné hodnoty vlivu rozvodu rodičů na odchod žen z domova rodičů,

Tab. 25 – Vliv rozvodu rodičů na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

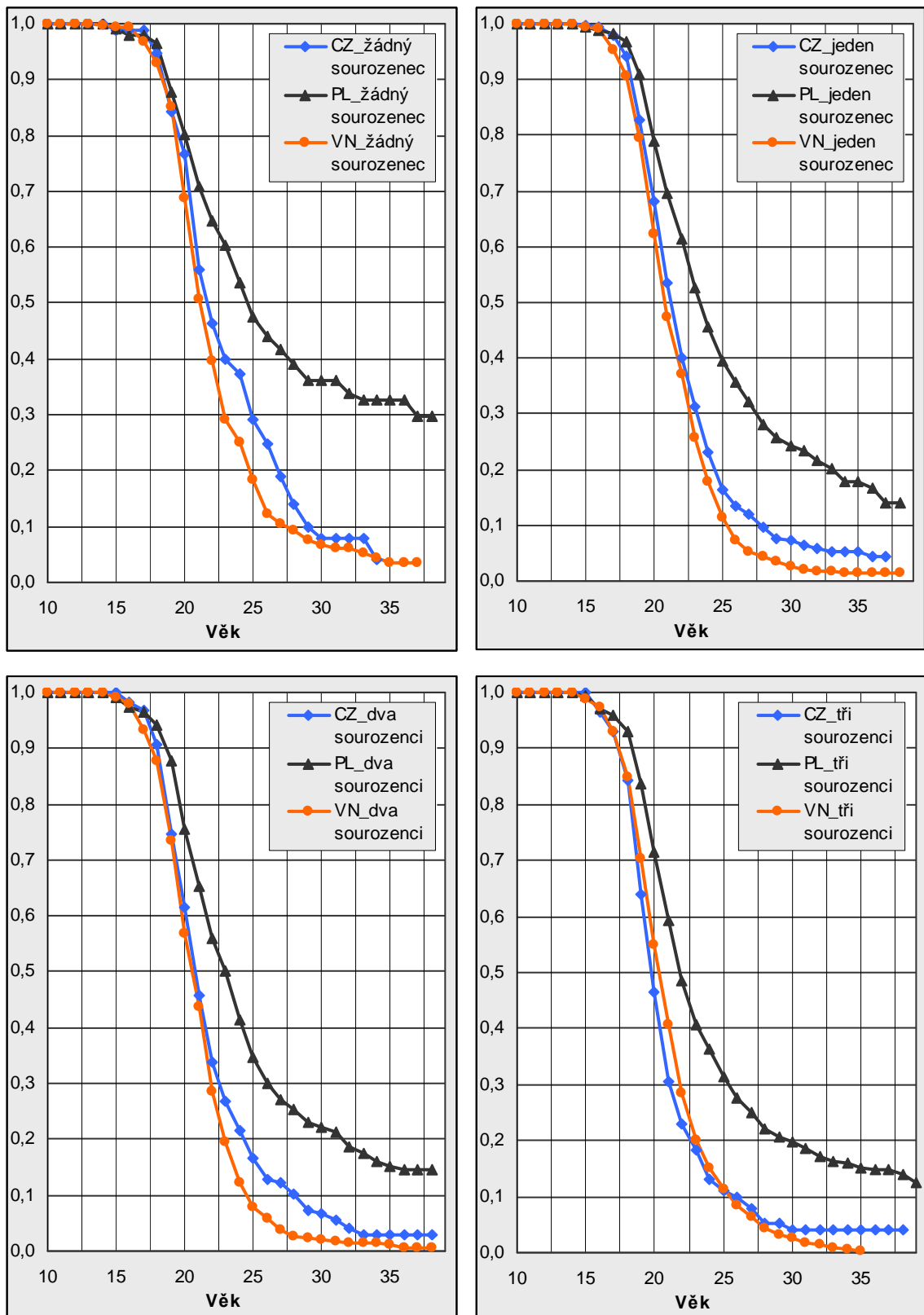
Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
CZ_ano, rozvedli se	***	1,348
PL_ne, nerozvedli se	***	0,588
PL_ano, rozvedli se	***	0,639
VN_ne, nerozvedli se	***	1,152
VN_ano, rozvedli se	***	1,484

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Následnou vybranou proměnnou je počet sourozenců, který žena uvedla v době šetření (viz obr. 29a–d). Již z výše zmíněného se předpokládá, že faktor počtu dětí v rodině je velice silný. Tento předpoklad byl i v tomto konkrétním případě potvrzen.

Obr. 29a–d– Vliv počtu sourozenců na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Opětovně ve všech případech mají polské ženy největší pravděpodobnost zůstat u rodičů. Na základě analýz, které byly vypočteny pro jednotlivé země (viz kapitola 5.1.2) je očekávané, že nejvýraznější rozdíly budou pozorovány v extrémních případech, tzn. v kategorii žen, které nemají žádného anebo tři a více sourozenců. Obrázek (viz obr. 29a) zachycuje rozdíly mezi ženami-jedináčky. Rozdíl kumulativního zastoupení žen jedináček, které neodešly z domova rodičů v Polsku, je mnohem větší než v ostatních zemích. Podíl žen, které nikdy neodešly z domova ve věku 34 let, je v Polsku více než 30%. V tomto samém věku v České republice a Východní Německu odešlo již více než 90 % žen. Méně zjevný rozdíl mezi zeměmi je zaznamenán u žen s jedním a dvěma sourozenci. Pokud srovnáváme poslední uvedenou kategorii, docházíme ke zjištění, že polské ženy s největším počtem sourozenců odcházejí z domova rodičů opět nejpozději. Nečekaně se proměnily křivky východoněmeckých a českých žen. Ženy s největším počtem sourozenců, pocházející z České republiky měly nejmenší pravděpodobnost zůstat v domově rodičů. Lze konstatovat, že rozdíl je patrný, ale ne výrazný, jelikož samotné kategorie dvou a tří a více sourozenců nejsou v rámci analýzy za jednotlivé země natolik odlišné.

Coxova regrese popisuje přesněji vliv jednotlivých kategorií na odchod dětí z domova rodičů (viz tab. 26). Výsledky za jednotlivé země mají podobné tendence jako v minulých analýzách.

Tab. 26 – Vliv počtu sourozenců na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
CZ_žádný sourozenec		0,819
CZ_dva sourozenci	*	1,137
CZ_tři sourozenci	***	1,550
PL_žádný sourozenec	***	0,431
PL_jeden sourozenec	***	0,561
PL_dva sourozenci	***	0,631
PL_tři sourozenci	***	0,710
VN_žádný sourozenec		1,016
VN_jeden sourozenec	*	1,212
VN_dva sourozenci	***	1,418
VN_tři sourozenci	***	1,412

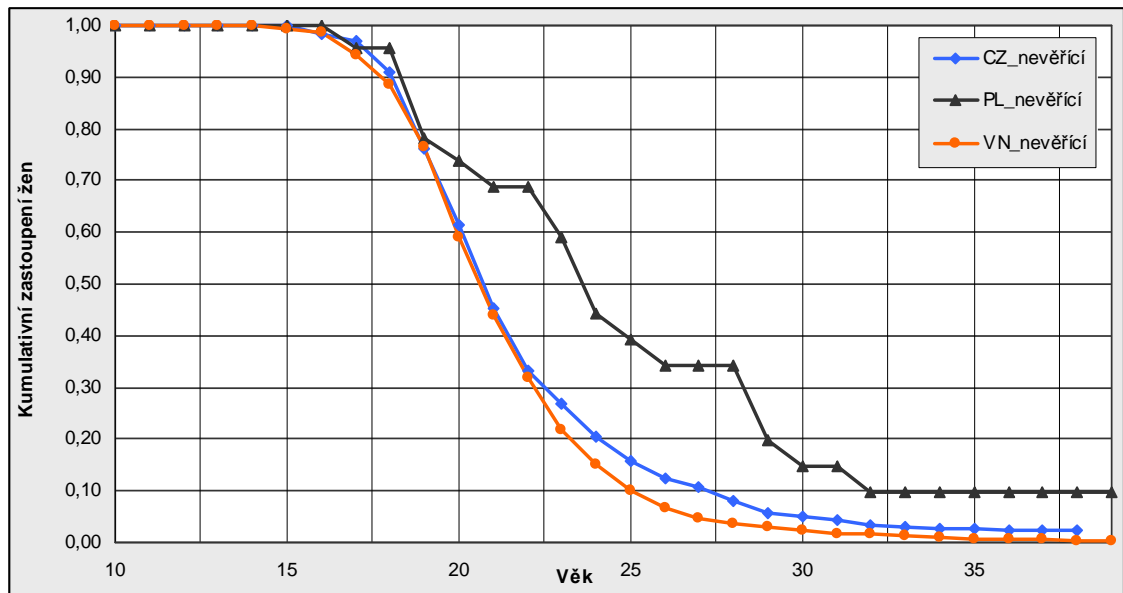
Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Hodnoty hazard ratia Polska jsou opět menší než 1, tzn., že polské ženy bez rozdílu, mají menší pravděpodobnost na odchod od rodičů než referenční skupina, tj. české ženy s jedním sourozencem. Přesto lze registrovat určitou změnu. Tou jsou podobné pravděpodobnosti odchodu českých a východoněmeckých žen z domova rodičů. Přestože nejsou jejich hodnoty shodné, pohybují se v podobných hladinách, a dále, všechny hodnoty za Východní Německo nejsou v tomto konkrétním případě vyšší než české hodnoty. U téměř všech ostatních proměnných převyšovaly výrazně hodnoty hazard ratia východoněmeckého souboru žen český soubor. Znamená to, že v případě vlivu proměnné sourozenci nemají východoněmecké ženy o tolik vyšší pravděpodobnost odchodu od rodičů než české ženy.

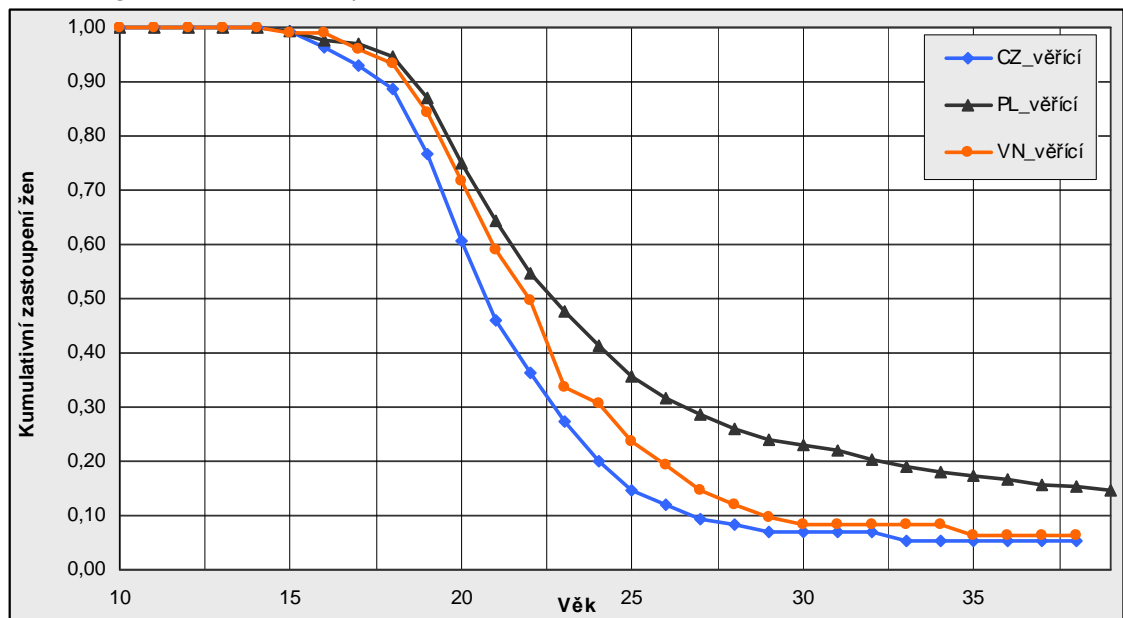
Předposlední pozorovanou proměnnou je víra, kterou žena deklarovala při výběrovém šetření. Z níže zobrazeného (viz obr. 30a–b) kumulativního zastoupení žen věřících a nevěřících lze opět stanovit, že v porovnání mezi ženami ze všech tří zemí, mají ženy nevěřící shodné rozložení časování této studované události.

Obr. 30a – Vliv víry na odchod dětí z domova rodičů, nevěřící, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočet

Obr. 30b – Vliv víry na odchod dětí z domova rodičů, věřící, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

České a východoněmecké ženy mají téměř identický průběh křivky. Od 22. roku věku dochází k rozdělení, tak že východoněmecké ženy mají menší šanci zůstat doma s rodiči.

Křivka polských žen má kolísavý charakter, který může být zaprvé způsoben tím, že nemnoho žen v šetření uvedlo, že je nevěřící. Zadržím, tato kategorie není zcela statisticky významná. Hlavním důvodem pravděpodobně bude to, že vzorce chování jsou v Polsku shodné jak pro věřící, tak i pro nevěřící ženy. Zajímavý pohled nabízí druhé vyobrazení vlivu víry na odchod dětí z domova rodičů. Zatímco bylo časování odchodu dětí z domova rodičů v polském souboru žen očekávané, tak u zbývajících dvou států došlo k záměně.

Lze se domnívat, že víra má ve Východním Německu velký vliv na odchod dětí z domova rodičů. Nejmenší pravděpodobnost neodejít z domova rodičů mají věřící ženy z České republiky.

Hodnoty Coxovy regrese dovolí nahlédnout hlouběji na problematiku odchodu dětí z domova rodičů, také z pohledu vlivu víry. Již výsledky základního odhadu funkce přežití napověděly určitou změnu trendu rozložení podle zemí. U polských žen je neměnně registrována mnohem menší pravděpodobnost odchodu od rodičů oproti referenční kategorii. Rozdíl lze registrovat u rizika odchodu z domova rodičů u východoněmeckých žen. Ty, které uvedly, že jsou nevěřící, mají o 14,5 % vyšší šanci na odchod od rodičů než české nevěřící ženy. Naopak ale východoněmecké ženy, které uvedly, že jsou věřící, mají o necelou čtvrtinu menší šanci na odchod z domova rodičů než české nevěřící ženy (viz tab. 27). Výsledné odhadnuté hodnoty rizika odchodu východoněmeckých věřících žen jsou intuitivní, ale v rámci sledování vývoje odhadu rizika odchodu dětí z domova rodičů východoněmeckých žen překvapivé, jelikož měly doposud téměř ve všech případech východoněmecké ženy větší naději na odchod od rodičů než české ženy.

Tab. 27 – Vliv víry na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
CZ_věřící		0,981
PL_nevěřící	*	0,561
PL_věřící	***	0,537
VN_nevěřící	**	1,145
VN_věřící	*	0,756

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

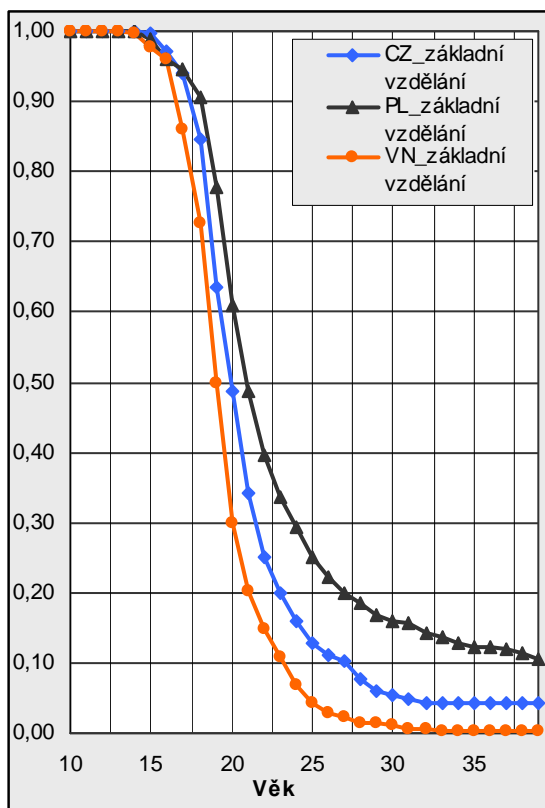
Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Na závěr byl sledován vliv faktoru vzdělání. Je nutno ještě jednou připomenout metodické a konceptuální problémy analýzy a následné interpretace výsledků, které vycházejí při použití vysvětlující proměnné vzdělání. Aby mohly být výsledky za vzdělání mezinárodně srovnávány, musela být data poupravena, čímž mohlo dojít k určitým nepřesnostem, jelikož byly informace za ženy do jisté míry odhadovány na základě znalostí reálií daných zemí (podrobněji kapitola 1). Níže jsou znázorněny odhadnuté křivky funkce přežití v závislosti na tom, jakého nejvyššího vzdělání žena dosáhla v době odchodu od rodičů (viz obr. 31a–c). Rozdělení podílu žen v jednotlivých kategoriích, které nikdy neodešly z domova ve věku 39 let, vyšlo opět podle očekávání. Největší podíl žen, které zůstanou v domově rodičů, je znovu v polském souboru žen. Porovnáme-li časování odchodu dětí z domova rodičů v souborech žen dle vzdělání, shledáme, že nejmenší rozdíly v odchodu dětí z domova rodičů mezi zeměmi vychází u žen se

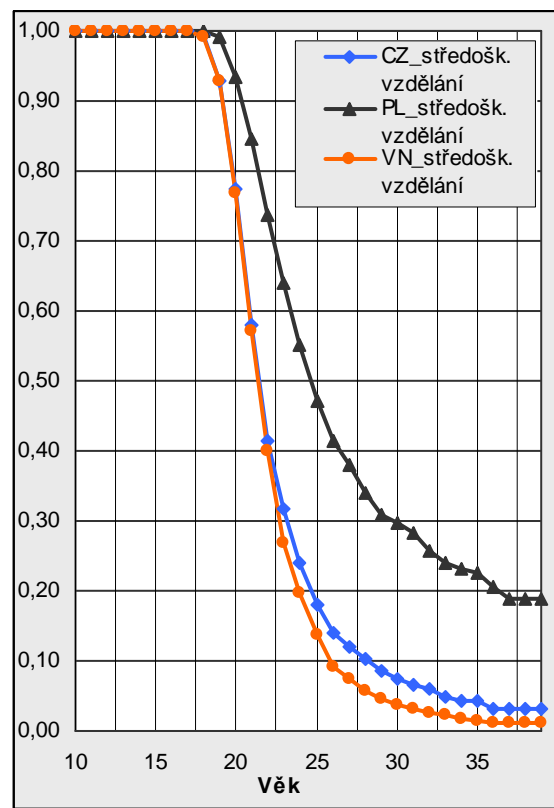
základním vzděláním. U žen s nejvyšším dosaženým středoškolským a vysokoškolským vzděláním nacházíme již zřetelnější odlišnosti. Obecně lze konstatovat, že východoněmecké ženy mají téměř v každém případě nejmenší pravděpodobnost zůstat v orientační rodině, resp. nelze vysledovat významné rozdíly v časování odchodu žen z domova rodičů v závislosti na vzdělání. Zajímavé je jistě zjištění, že podíl polských žen s nejvyšším dosaženým vysokoškolským vzděláním, které neodešly z domova rodičů, je v každém věku mnohem nižší ve srovnání s ostatními kategoriemi.

Obr. 31a – Vliv vzdělání na odchod dětí z domova rodičů, základní vzdělání, vybrané země, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

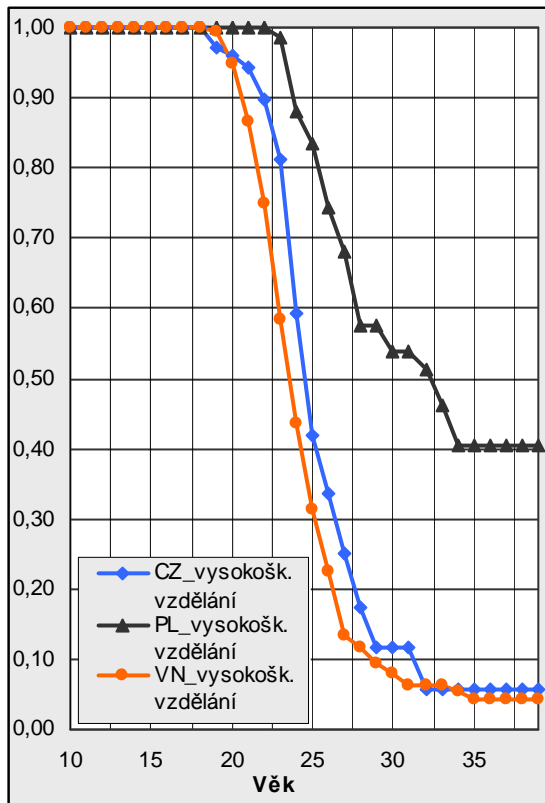
Obr. 31b – Vliv vzdělání na odchod dětí z domova rodičů, vybrané země, středoškolské vzdělání, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

V případě žen, které dosáhly v době odchodu od rodičů nejvyšší vysokoškolského vzdělání nelze vyslovit zcela rozhodující závěry. Je zřejmé, že procentuální zastoupení žen s nejvyšším dosaženým vzděláním, které nikdy neopustily domov rodičů, je největší ve všech třech zemích v každém věku. V této studii bylo sledováno vzdělání v době odchodu od rodičů a zadruhé, některá data musela být částečně doložena, resp. odhadnuta. Lze se proto domnívat, že vzniklá nepravidelnost tvaru křivky je způsobena zprvu velice nízkým počtem žen, které v době odchodu od rodičů měly nejvyšší dosažené vysokoškolské vzdělání a zadruhé, ne zcela vhodnou metodou dopočtu informací o proměnné vzdělání. Je nutné poznamenat, že přesto lze z tvaru křivky vyvozovat závěry týkající se velice vysokého kumulativního zastoupení žen s nejvyšším dosaženým vysokoškolským vzděláním, které neodešly z domova rodičů.

Obr. 31c – Vliv vzdělání na odchod dětí z domova rodičů, vysokoškolské vzdělání, vybrané země, generace žen narozených v letech 1952–1972

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Níže uvedené hodnoty rizika odchodu dětí z domova rodičů můžeme chápat jako hlubší vysvětlení výše uvedených křivek funkce přežití (viz tab. 28). Výsledky naznačují, že v porovnání s českými ženami, které v době odchodu od rodičů měly dostudovanou střední školu, měly východoněmecké ženy se základním a středoškolským vzděláním, a dále české ženy se základním vzděláním větší pravděpodobnost odejít z domova rodičů.

Tab. 28 – Vliv vzdělání na odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
CZ_ základní	***	1,556
CZ_ vysokoškolské	***	0,502
PL_ středoškolské	***	0,456
PL_ základní		0,948
PL_ vysokoškolské	***	0,333
VN_ středoškolské		1,111
VN_ základní	***	1,740
VN_ vysokoškolské	***	0,707

Poznámky: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty.

Porovnáme-li mezi sebou odhadnuté křivky přežití pro východoněmecký a český soubor žen u všech třech kategorií vzdělání, neshledáváme výrazné odlišnosti. Východoněmecké ženy mají bez rozdílu vzdělání nejmenší pravděpodobnost zůstat v domově rodičů.

Ve všech třech zemích jsou z obrázků patrné odlišnosti v časování odchodu dětí z domova rodičů. Nejprve z domova rodičů odcházejí ženy s nejvyšším dosaženým základním, dále ženy se středoškolským vzděláním a nakonec ženy s vysokoškolským vzděláním.

Níže (viz tab. 28) jsou vypočtena rizika odchodu dětí od rodičů všech skupin dle nejvyššího dosaženého vzdělání. Referenční skupinou byly ženy z České republiky, které dosáhly v době odchodu od rodičů středoškolského vzdělání.

Naopak ostatní kategorie žen dle nejvýše dosaženého vzdělání měly menší pravděpodobnost odejít od rodičů. Již výše znázorněné křivky naznačují, že polské vysokoškolsky vzdělané ženy mají tuto šanci nejnižší.

Posledním krokem analýzy bylo vytvoření Coxova modelu, jehož cílem bylo zahrnout do modelu všechny vybrané vysvětlující proměnné, u kterých se předpokládá, že budou mít vliv na studovanou událost. Jak již bylo zmíněno výše, takovýto model pomáhá kontrolovat více vysvětlujících proměnných najednou. Na rozdíl od modelu o jedné vysvětlující proměnné lze interpretovat výsledky modelu bez obavy z toho, že ostatní proměnné (zahrnuté v modelu) latentně ovlivňují výsledné hodnoty té jedné vybrané proměnné. Modely o jedné vysvětlující proměnné naznačily, že téměř ve všech případech mají největší riziko odchodu dětí od rodičů východoněmecké ženy, naopak polské ženy mají riziko nejnižší.

Do modelu postupně vstupovaly jednotlivé proměnné v následném pořadí: kohorty, velikost místa bydliště, víra, počet sourozenců, rozvod rodičů a vzdělání v době odchodu od rodičů. Níže v tabulce (viz tab. 29) jsou uvedeny hodnoty rizik odchodu od rodičů pro jednotlivé vysvětlující proměnné. Nejprve jsou znovu pro srovnání uvedeny hodnoty odhadů pro jednu vysvětlující proměnnou. V druhé části tabulky jsou uvedeny hodnoty modelu s více vybranými vysvětlujícími proměnnými.

Tab. 29 – Odchod dětí z domova rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Proměnná	Model A 1–6		Model B	
	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.
Kohorty				
CZ_1952–1962	ref.		ref.	
CZ_1963–1972	1,023		1,046	
PL_1952–1962	0,591	***	0,370	***
PL_1963–1972	0,530	***	0,348	***
VN_1952–1962	1,149	*	0,961	
VN_1963–1972	1,164	**	0,989	
Region				
CZ_venkovský	ref.		ref.	
CZ_městský	1,038		1,109	
PL_venkovský	0,653	***	0,373	***
PL_městský	0,519	***	0,348	***
VN_venkovský	1,059		0,853	
VN_městský	1,198	**	0,989	
Víra				
CZ_věřící	0,981		0,885	
CZ_nevěřící	ref.		ref.	
PL_věřící	0,537	***	0,451	
PL_nevěřící	0,561	*	0,724	**
VN_věřící	0,756		0,730	
VN_nevěřící	1,145	*	1,137	
Sourozenci				
CZ_0 sourozenců	0,819		0,856	
CZ_1 sourozenec	ref.		ref.	
CZ_2 sourozenci	1,137		1,115	
CZ_3 a více sourozenců	1,550	***	1,427	***
PL_0 sourozenců	0,431	**	0,267	***

Proměnná	Model A		Model B	
	Exp(B)	sign.	Exp(B)	sign.
PL_1 sourozenec	0,561	***	0,343	***
PL_2 sourozenci	0,631	***	0,352	***
PL_3 a více sourozenců	0,710	***	0,348	**
VN_0 sourozenců	1,016		0,774	
VN_1 sourozenec	1,212	**	0,944	
VN_2 sourozenci	1,418	***	1,120	**
VN_3 a více sourozenců	1,412	***	0,989	
Rozvod rodičů				
CZ_ano, rozvedli se	1,348	***	1,219	
CZ_ne, nerozvedli	ref.		ref.	
PL_ano, rozvedli se	0,639		0,348	**
PL_ne, nerozvedli	0,588	**	0,303	***
VN_ano, rozvedli se	1,484	***	0,989	
VN_ne, nerozvedli	1,152	*	0,821	
Vzdělání				
CZ_základní vzdělání	1,556	***	1,528	***
CZ_středošk. vzdělání	ref.		ref.	
CZ_vysokošk. vzdělání	0,502	***	0,521	***
PL_základní vzdělání	0,948	***	1,361	
PL_středošk. vzdělání	0,456		0,665	***
PL_vysokošk. vzdělání	0,333	***	0,348	**
VN_základní vzdělání	1,740		1,922	***
VN_středošk. vzdělání	1,111	***	1,514	***
VN_vysokošk. vzdělání	0,707	***	0,989	

Poznámky: Model A 1–6 (Coxova regrese): výsledné hodnoty jsou výsledkem testování jen jedné vysvětlující proměnné. Model B (Coxova regrese): do modelu bylo zahrnuto několik vysvětlujících proměnných (kohorty, velikost místa bydliště, víra, počet sourozenců, rozvod rodičů a vzdělání v době odchodu od rodičů).

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Z výsledných odhadnutých hodnot lze vysledovat zmenšující se významnost jednotlivých proměnných v případě, že jsou všechny vybrané proměnné zahrnuty do jednoho modelu. V modelech o jedné vysvětlující proměnné byly víceméně registrovány statisticky významné odlišnosti mezi jednotlivými kategoriemi proměnných, tedy statisticky významné rozdíly mezi všemi jednotlivými zeměmi. V druhém modelu nejsou již natolik evidovány statisticky významné rozdíly východoněmeckého souboru žen oproti českému souboru žen, naopak statisticky signifikantní nadále zůstávají hodnoty polského souboru žen. U všech zemí byl v modelu B zaznamenaný relativně silný efekt počtu sourozenců. Znamená to, že vstoupí-li do modelu více prediktorů, především vzdělání, efekt počtu sourozenců je trvale relativně vysoký. Existují především statisticky signifikantní rozdíly ve srovnání odchodu dětí z domova rodičů v České republice s polským souborem žen. Dále byly zaznamenány u všech zemí statisticky významné odlišnosti u proměnné počtu sourozenců a vzdělání.

Závěrem lze konstatovat, že v porovnání mezi zeměmi měly polské ženy obecně menší riziko odchodu od rodičů než české ženy. Ve společném modelu (viz tab. 29) se neprokázala významná odlišnost v riziku odchodu z domova rodičů mezi ženami z Východního Německa a České republiky. Přesto měly ženy z Východního Německa obecně vyšší riziko odchodu z domova rodičů.

Kapitola 6

Závěr

Předmětem této diplomové práce byla analýza odchodu dětí z domova rodičů ve třech vybraných zemích střední Evropy. Sledovány byly ženy, které se narodily v období 1952–1972, resp. 1982. Hlavním úkolem bylo časování této události v závislosti na vybraných faktorech a porovnání výsledků mezi jednotlivými zeměmi. Dalším úkolem bylo sledování jednotlivých událostí procesu přechodu do dospělosti z hlediska časování a synchronizace těchto událostí. Na individuálních datech získaných ze šetření Fertility and Family Survey byla v České republice, Polsku a bývalém Východním Německu provedena analýza přežití.

Analýzou polského souboru žen bylo zjištěno, že odhadnutá základní křivka přežití, vyjadřující kumulativní pravděpodobnost zůstat v domově rodičů, má stále klesající tendenci. Po 18. roce věku byl patrný prudký pokles, teprve okolo 27. roce věku začínala mít křivka mírnější sklon. Posun časování odchodu dětí od rodičů do pozdějšího věku popisuje i věkový medián. V polském souboru žen odešla polovina žen od rodičů až v necelých 23 letech. Ve věku 39 let nikdy neodešlo z domova rodičů téměř 15 % žen ze sledovaného souboru. Na základě těchto výsledků, je možné řadit Polsko k jihoevropským státům. Podle Corijn (viz Billari, 2001a) lze použít označení „late-leavers“, tedy označení pro země, kde mladí lidé odcházejí později z domova rodičů.

Podrobnější analýzy dle jednotlivých vysvětlujících proměnných prokázaly statisticky významné rozdíly téměř pro všechny sledované proměnné. Statistickou významnost potvrdila i následná analýza Coxovy regrese. Výsledky analýzy generačního vlivu, dále počtu sourozenců a vzdělání v době odchodu dětí z domova rodičů na délku setrvání dětí v domově rodičů potvrdily původní předpoklady. Znamená to, že polské ženy narozené v období let 1963–1972 měly větší kumulativní riziko nepodstoupit studovanou událost než ženy narozené dříve. Podobně, v souladu s předpoklady, vliv vyššího počtu sourozenců a nižšího dosaženého vzdělání v době odchodu od rodičů obecně urychloval odchod dětí od rodičů. Naopak, oproti původním předpokladům, analýzou vlivu místa bydliště bylo vysledováno, že ženy, které vyrůstaly na venkově, měly v každém věku větší naději na odchodu od rodičů než ženy, které vyrůstaly ve městě. Statisticky nevýznamnými se, v případě Polska, projevíly proměnné „víra“ a „rozvod rodičů“. Příčinou této skutečnosti jsou s největší pravděpodobností životní hodnoty a kulturní vzorce polské společnosti. Téměř 95 % sledovaných žen v Polsku pocházelo z nerozvedených

rodin a stejné bylo procentuální zastoupení žen věřících. Ženy vyznávají shodné hodnoty bez rozdílu víry či toho, zda se rodiče ženy rozvedli.

Další sledovanou zemí je bývalé Východní Německo. Základní odhadnutá křivka přežití má taktéž klesající tendenci. V období okolo 18. roku věku dochází k strmému poklesu této křivky, trvajícimu přibližně do 25. roku věku, kdy již téměř 90 % žen odešlo z domova rodičů. Tato skutečnost je určitým východoněmeckým specifikem v rámci oblasti střední Evropy a řadí tak Východní Německo ke státům západní Evropy a Skandinávie, kde téměř všechny ženy ve věku 30 let již odešly od rodičů (Billari, 2001a). Brzký odchod dětí z domova rodičů charakterizuje i hodnota mediánového věku, která je 20,6 roku. Znamená to, že by se Východní Německo dalo označit jako jedna ze zemí „early-leavers“.

Analýzy vlivu vybraných vysvětlujících proměnných potvrdily, že nevěřící ženy, ženy pocházející z rodin rozvedených, tedy neúplných a početných a ženy s nižším vzděláním v době odchodu od rodičů měly vyšší riziko odchodu z domova rodičů. Statisticky neprůkazné se jeví výsledky týkající se generačního vlivu a místa bydliště, kde žena vyrůstala.

Poslední sledovanou zemí byla Česká republika. Zkoumaný soubor českých žen se odlišuje od ostatních dvou vybraných zemí tím, že byly ve výběrovém šetření konajícím se v roce 1997 tázány ženy narozené v letech 1952–1982. Podle očekávání bylo dosaženo výsledků, které napovídají tomu, že již v 90. letech byly v postkomunistických zemích zaznamenány změny v reprodukčním a rodinném chování.

Odhadnutá funkce přežití, znázorňující zastoupení žen, které v daném věku neodešly z domova rodičů, má klesající charakter. Po 18. roce věku dochází k prudkému poklesu křivky. Je na ni dobře patrný pokles až do 30. roku věku. Ve věku 25 let odešly z domova rodičů přibližně tři čtvrtiny žen. Toto brzké časování odchodu dětí z domova rodičů bylo možno zaregistrovat v hodnotě mediánového věku. Ve věku 21 let odešla z domova rodičů polovina žen ze zkoumaného souboru.

Výsledky analýzy vysvětlujících proměnných potvrdily statistickou významnost vlivu proměnné počtu sourozenců, rozvodu rodičů, vzdělání v době odchodu od rodičů a kohort na odchod dětí z domova rodičů. Naopak statisticky nesignifikantní je v případě českého souboru žen vliv víry a místa bydliště. Znamená to, že nebyly nalezeny rozdílnosti v časování odchodu dětí z domova rodičů u těchto žen. Výsledky pro výše zmíněné proměnné potvrdila i Coxova regrese.

Druhá část diplomové práce se věnovala porovnání časování odchodu dětí z domova rodičů mezi jednotlivými zeměmi a porovnání vybraných vysvětlujících proměnných. Je nutné připomenout, že soubory jednotlivých žen byly metodicky upraveny pro možnost mezinárodního porovnání. Pomocí charakteristik mediánového věku a mezikvartilového rozpětí bylo dosaženo základního srovnání časování studované události mezi vybranými zeměmi. Zjištěné výsledky nasvědčují tomu, že událost odchodu dětí od rodičů je v České republice a Východním Německu koncentrována do relativně krátkého časového intervalu. Naopak v Polsku se jedná o období dvojnásobně dlouhé a především zde dochází k posunu časování odchodu od rodičů do pozdějšího věku.

Všechny odhadnuté křivky přežití vyjadřující kumulativní riziko nepodstoupit studovanou událost za jednotlivé země se svým průběhem navzájem podobají, mají klesající tendenci. Přesto lze konstatovat, že ženy z Východního Německa mají v každém věku větší pravděpodobnost odchodu z domova rodičů než české a polské ženy. Naopak polské ženy mají v každém věku nejmenší pravděpodobnost odchodu z domova rodičů.

Analýzy dle jednotlivých vysvětlujících proměnných, které měly za cíl zachytit rozdílnosti vlivu jednotlivých faktorů na událost odchodu dětí z domova rodičů mezi vybranými zeměmi, ukázaly mezi zeměmi signifikantní rozdíly, a to především mezi Polskem na jedné straně a Východním Německem a Českou republikou na druhé straně.

V porovnání jednotlivých faktorů na míru vlivu odchodu od rodičů bylo vyzorováno, že polské ženy mají téměř v každém případě, bez rozdílu vybrané vysvětlující proměnné, nejmenší riziko odchodu od rodičů. Výsledky časování studované události v závislosti na vysvětlujících proměnných ve Východním Německu se podobají nebo shodují s českým souborem žen, přesto mají ve většině případů největší riziko odchodu ze všech sledovaných žen. Jedinou výjimkou v porovnání míry pravděpodobnosti na odchod dětí z domova rodičů v České republice a Východním Německu je vliv náboženského vyznání, který je ve Východním Německu silnější než v České republice. Posledním provedeným krokem analýzy přežití bylo vytvoření modelu, do kterého vstoupily všechny vybrané vysvětlující proměnné. Pomocí tohoto souhrnného modelu bylo zjištěno, že existovaly především statisticky významné rozdíly ve srovnání odchodu dětí z domova rodičů mezi českým a polským souborem žen. Zahrnutí všech proměnných do modelu napomohlo lépe zjistit vliv jednotlivých vysvětlujících proměnných. Počet sourozenců a vzdělání v době odchodu dětí od rodičů byly faktory se silným vlivem na odchod dětí od rodičů.

V rámci druhé části analýzy byla sledována synchronizace, resp. posloupnost vybraných událostí procesu přechodu do dospělosti. Sledována byla posloupnost ukončení vzdělávání, začátku společného soužití s partnerem, vstupu do manželství a narození prvního dítěte. Cílem bylo zjistit, do jaké míry mohla mít vybraná událost vliv na rozhodnutí odchodu z domova rodičů. Vliv ukončení školní docházky patří mezi hlavní zjištění. Okolo 70–80 % žen odešlo z domova rodičů po ukončení školní docházky. Znamená to, že jen okolo 20–30 % žen ve všech sledovaných zemích odešlo z domova rodičů během svých studií. Velice těsný je vztah odchodu dětí z domova rodičů a počátku společného soužití s partnerem. Více jak polovina žen ve všech třech zemích uvedla, že tyto události nastaly ve stejnou dobu. Nejtěsnější byl registrován vztah těchto dvou událostí v České republice, naopak nejméně těsný ve Východním Německu. V případě další sledované události, vstupu do manželství, byly nalezeny téměř shodné vazby, stejně jako v předchozím případě, u Polska a České republiky. Ve Východním Německu naopak docházelo ke sňatku v polovině případů až půl roku po odchodu od rodičů. Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že v Polsku a zejména v České republice souvisela událost počátku společného soužití s partnerem a jejich sňatku společně dohromady, zatímco ve Východním Německu nebyly tyto dvě události natolik blízké. K události narození prvního dítěte docházelo ve všech třech zemích podle očekávání až delší dobu po odchodu žen od rodičů. Zajisté stojí za

zmínku to, že v případě České republiky se více jak čtvrtině žen narodilo první dítě do šesti měsíců od odchodu od rodičů. Byl zaznamenán relativně vysoký podíl u východoněmeckých žen, které porodily své dítě ještě před odchodem od rodičů. Této skutečnosti lze porozumět tak, že narození dítěte bylo v České republice i ve Východním Německu do jisté míry faktorem vlivu na odchod dětí z domova rodičů.

Výpočtem mediánových hodnot těchto čtyř sledovaných událostí procesu přechodu do dospělosti, bylo zjištěno, že v případě všech zkoumaných událostí docházelo v Polsku k časování té dané události v pozdějším věku. Rozdíly mezi souborem žen Východního Německa a souborem žen České republiky jsou velice těsné. Přesto lze konstatovat, že k odchodu dětí od rodičů docházelo ale nejprve u východoněmeckých žen. Ve všech ostatních případech to byly české ženy, u kterých došlo k dané události v průměru nejdříve.

Informace o ženách ze střední Evropy, získané na základě šetření Fertility and Family Survey z 90. let 20. století, napomohly popsat situaci v těchto zemích v době, kdy byl ekonomický a společenský vývoj do jisté míry politicky určován bez možnosti občanského vlivu. Bylo očekáváno, že mezi vybranými komunistickými zeměmi střední Evropy nebudou vysledovány velké rozdíly v problematice odchodu dětí z domova rodičů. Přesto výsledky jednotlivých analýz naznačily, že mezi nimi určité odlišnosti existovaly. Největší rozdíly byly zaznamenány mezi souborem českých a východoněmeckých žen na jedné straně a polským souborem na straně druhé. V Polsku dochází obecně k odchodu dětí od rodičů v pozdějším věku. Ve všech zemích je důležitým faktorem ovlivňujícím odchod od rodičů počet dětí v rodině a nejvyšší dokončené vzdělání v době odchodu od rodičů. Události přechodu do dospělosti probíhají ve všech třech zemích během relativně krátkého časového úseku. Je důležité zmínit, že ve Východním Německu a Polsku docházelo nejprve k odchodu dětí z domova rodičů, až poté začaly ženy ve většině případů žít se svým partnerem. V České republice tomu bylo naopak. Výsledky týkající se období přechodu do dospělosti byly ve všech třech zemích ovlivňovány společensko-ekonomickou situací v zemích. S velkou pravděpodobností měla otázka dostupnosti bytového fondu veliký vliv na utváření podmínek pro mladé lidi. Nemalou měrou se tehdy projevil i vliv populační politiky státu, například na brzké sňatky v České republice, nebo vysoký podíl mladých svobodných žen ve Východním Německu. Obecně výsledky analýz provedených ve studiích týkajících se zemích bývalého socialistického bloku, zejména výsledky, týkající se vlivu faktorů na časování, mohou být určitým podkladem k pochopení změn v této oblasti v zemích střední Evropy, ke kterým nutně muselo dojít v souvislosti s politickými změnami v těchto zemích po pádu komunistického režimu. Všechny státy bývalého socialistického bloku zažily na počátku 90. let významné změny v demografickém vývoji. Proto bude zajisté velice zajímavé sledovat, jakým směrem se jednotlivé státy vydaly, jelikož změny v období transformace společnosti byly zásadní a každá země se s nimi vypořádala jiným způsobem.

Pokud sledujeme vývoj období přechodu do dospělosti a časování jednotlivých událostí v zemích střední Evropy, lze pozorovat určitý vliv společenských změn v 90. letech minulého století již na vzorku vybraných soborů žen v této práci. Především výsledky související

s českým souborem žen, který byl sledován v roce 1997, ukazují, že u žen narozených v období 1973–1982 dochází v porovnání se staršími ženami k posunu časování jejich odchodu z domova rodičů.

Demografický vývoj v posledních dvou desetiletích v zemích střední Evropy naznačil, že i v těchto zemích, po dosažení možnosti svobodného rozhodování a individualizace dochází ke změnám v období mladé dospělosti. Hlubší analýzy nám pomohou objasnit podrobněji vývoj událostí přechodu do dospělosti v zemích střední Evropy u osob dospívajících v období po pádu komunistického režimu. Lze předpokládat, že výsledky šetření v oblasti rodinného a reprodukčního chování bude mít podobnou tendenci, jaká byla zjištěna u osob narozených v období po druhé světové válce v zemích západní Evropy. Je pravděpodobné, že empirické teorie známé pro západní Evropu, bude nutné pozměnit před tím, než je bude možné aplikovat na situaci v zemích po pádu komunistického režimu ve střední a východní Evropě. Je třeba nových výzkumů a teorií, které budou brát v potaz specifický společensko-ekonomický vývoj v zemích střední a východní Evropy v období transformace společnosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- AASSVE, A.; BILLARI, F. C.; MAZUCCO, S.; ONGARO, F. 2001. Leaving Home Ain't Easy: A comparative longitudinal analysis of ECHP data. *MPIDR Working Paper WP 2001-038* [online]. December 2001 [cit. 2008-07-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.demogr.mpg.de/>>.
- AQUILINO, W. S. 1997. From Adolescent to Young Adult: A Prospective Study of Parent-Child Relations during the Transition to Adulthood. *Journal of Marriage and the Family* [online]. August 1997, vol. 59, no. 3, pp. 670-686 [cit. 2008-04-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/353953>>.
- AQUILINO, W. S. 1991. Family Structure and Home-Leaving: A Further Specification of the Relationship. *Journal of Marriage and the Family* [online]. November 1991, vol. 53, no. 4., pp. 999–1010 [cit. 2008-04-11]. Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0022-2445%28199111%2953%3A4%3C999%3AFSAHAF%3E2.0.CO%3B2-1>>.
- BILLARI, F. C.; FÜRNRKRAZ, J.; PRSKAWETZ, A. 2000. Timing, Sequencing and Quantum of Life Course Events: A Machine Learning Approach. *MPIDR Working Paper WP 2000-010* [online]. October 2000 [cit. 2008-01-29]. Dostupný z WWW: <<http://www.demogr.mpg.de/>>.
- BILLARI, F. C.; LIEFBROER, A. C. 2000. Should I stay or should I go? The Impact of Age Norms on Leaving Home. *Demography* [online]. February 2007, vol. 44, no. 1, pp. 181–198 [cit. 2008-02-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17461342>>.
- BILLARI, F. C.; PHILIPOV, D.; BAIZÁN, P. 2001a. Leaving home in Europe: the experience of cohorts born around 1960. *MPIDR working paper WP 2001-014* [online]. May 2001. [cit. 2007-08-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.demogr.mpg.de/Papers/Working/wp-2001-014.pdf>>.
- BILLARI, F. C.; WILSON, C. 2001b. Konvergence towards diversity? Kohort dynamics in the transition to adulthood in contemporary Western Europe. *MPIDR Working paper WP 2001-039* [online]. December 2001 [cit. 2008-04-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.demogr.mpg.de/Papers/Working/WP-2001-039.pdf>>.

- BILLARI, F. C. 2004. Becoming an Adult in Europe: A Macro (/Micro) – Demographic Perspective. *Demographic Research* [online]. April 2004, special collection 3, article 2. p. 13–44. [cit. 2008-05-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.demogr.mpg.de/>>.
- CORIJN, M.; KLIJZING, E.; BAIZAN, P. 2001. *Transitions to Adulthood in Europe*. Published by Springer, 2001. 340 s. Dostupný z WWW: <<http://books.google.com/books>. ISBN 0792369653, 9780792369653.
- COURGEAU, D. 1998. New Methodological Approaches in the Social Sciences. An Overview. *Population: An English Selection* [online]. 1998, vol. 10, no. 1, pp. 1–9. [cit. 2008-05-12]. Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=11691018%281998%292%3A10%3A1%3C1%3ANMAITS%3E2.0.CO%3B2-B>>.
- COX, D. R.; OAKES, D. 1984. *Analysis of Survival Data*. London and New York : Chapman and Hall, 1984. 201 s. ISBN 041224490X, 9780412244902.
- ČÁKIOVÁ, E. 1999. Šetření rodiny a reprodukce. *Demografie*. 1999, roč. 41, č. 2, s. 85–94.
- Český statistický úřad, 2008 [online]. Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785–2007. Praha : Český statistický úřad. Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu>
- DAVID, H. P.; TITKOW, A. 1994. Abortion and Women's Rights in Poland. *Studies in Family Planning* [online]. July–August 1994, vol. 25, no. 4, pp. 239–242 [cit. 2008-05-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/2137907>>.
- Demographic yearbook of Poland, 2007 [online]. Warsaw : Central Statistical Office, 2007 [cit. 2007-11-23]. Dostupný z WWW: <http://www.stat.gov.pl/gus/45_3697_PLK_HTML.htm>.
- DE VOS, S. 1989. Leaving the Parental Home : Patterns in Six Latin American Countries. *Journal of Marriage and the Family* [online]. August 1989, vol. 51, no. 3, pp. 615–626 [cit. 2008-01-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/352161>>.
- DORBRITZ, J. 1989. *Specific Effects of Population Policy Actions in the G.D.R.* (final report of the International postgraduate study of special demography). Praha, 1989. 25 s. Disertační práce (PhD). Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra ekonomické a regionální geografie, oddělení demografie.
- Fertility and Family Surveys in countries of the ECE region, Standard recode files and standard country reports, 1993* [online]. Population Activities Unit of the Economic Commission for Europe and the United Nations Population Fund, Geneva, United Nations, 1993. Dostupný z WWW: <http://www.unece.org/pau/docs/ffs/FFS_2000_Prog_SRFSCR.pdf>
- Fertility and Family Surveys in countries of the ECE region, Standard recode files and standard country reports, 1993* [online]. Population Activities Unit of the Economic Commission for Europe and the United Nations Population Fund, Geneva, United Nations, 1993. Dostupný z WWW: <http://www.unece.org/pau/docs/ffs/FFS_2000_Prog_SRFSCR.pdf>

- FREJKA, T. 1980. Fertility Trends and Policies: Czechoslovakia in the 1970s. *Population and Development Review* [online]. March 1980. vol. 6, no. 1, pp. 65–93 [cit. 2008-06/02]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/1972658>>
- ENGELHRDT, H.; TRAPPE, H.; DRONKERS, J. 2002. Differences in Family Policy and the Intergenerational Transmission of Divorce: A comparison between the former East and West Germany. *Demographic research* [online]. May 2002, vol. 6, article. 11, pp. 295–324 [cit. 2008-04-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/Volumes/vol6/11>>.
- GIELE, J. Z.; ELDER Jr. G. H. (eds.). 1998. *Methods of Life Course Research : Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks (USA) : Sage Publications, Inc., 1998. 344 s. ISBN 0-7619-1437-4 (pbk: acid-free paper)
- GOLDSCHIEDER, F.; THORNTON, A.; YOUNG-DEMARCO, L. 1993. A Portrait of the Nest-leaving Process in Early Adulthood. *Demography* [online]. November 1993, vol. 30, no. 4, pp. 683–699 [cit. 2008-02-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/2061813>>.
- GOLDSCHIEDER, F. K.; GOLDSCHIEDER, C. 1998. The Effects of Childhood Family Structure on Leaving and Returning Home. *Journal of Marriage and the Family* [online]. August 1998, vol. 60, no. 3, pp. 745–756 [cit. 2007-11-23]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/353543>>.
- HAMPLOVÁ, D.; ŠALAMOUNOVÁ, P.; ŠAMANOVÁ, G. (eds.). 2006. *Životní cyklus: Sociologické a demografické perspektivy*. Praha : Sociologický ústav AV ČR., 2006. 307 s. ISBN 80-7330-082-6
- HOEM J. M.; KREYENFELD, M. 2006. Anticipatory analysis and its alternatives in life-course research. Part 1: Education and first childbearing. *MPIDR Working Paper WP 2006-006* [online]. March 2006 [cit. 2008-07-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.demogr.mpg.de/>>.
- HOLZER, J.; KOWALSKA, I. 1997. *Fertility and Family Survey in Countries of the ECE Region : Poland*, Standard country report. In Economic Studies No. 10d. New York and Geneva : United Nations, 1997, 99 s. ISBN 92-1-1000765-8. ISSN 1014-4994.
- HUSÁK, T. 2007. *Vybrané aspekty populačního vývoje Německa po roce 1950*. Praha, 2007. 89 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie.
- HUININK, J.; KONIETZKA, D. 2000. Leaving Parental Home in the Federal Republic of Germany and the GDR : The changing interrelation of leaving home and other transition events to adulthood [online]. *Paper presented on the Workshop on „Leaving Home – A European Focus“ 6.-8. September 2000*. Rostock : Max Planck Institut for Demographic Research. 30 s. Dostupný z WWW: <<http://www.demogr.mpg.de/>>.

- IACOVU, M.; BERTHOUD, R. 2001. *Young People`s Lives: A map of Europe*. Colcester : University of Essen, Institute for Social and Economic Research, 2001. 64 s. ISBN 1 85871 205 X.
- JUANG, L. P.; SILBEREISEN, R. K.; WIESNER, M. 1999. Predictors of Leaving Home in Young Adults Raised in Germany: A Replication of a 1991 Study. *Journal of Marriage and the Family* [online]. May 1999, vol. 61, no. 2., p. 505–515 [cit. 2007-06-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/353765>>.
- KLEIN, J. P.; MOESCHBERGER, M. L. 2003. *Survival Analysis: Techniques for Censored and Truncated Data*. Published by Springer, 2003. 536 s. Dostupný z WWW: <<http://books.google.com/books>> ISBN 038795399X, 9780387953991.
- KOCOURKOVÁ, J. 2007/2008. *Populační politika. MD360P15* [přednáška]. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, Praha 2007/2008
- KONIETZKA, D; KREYENFELD, M. 2001. Non-Marital Births in East Germany after Unification. *MPIDR Working Paper WP 2001-027* [online]. August 2001 (revised October 2002), Dostupný z WWW: <<http://www.demogr.mpg.de/Papers/Working/wp-2001-027.pdf>>.
- KRANZ, S. 2005. Women`s Role in the German Democratic Republic and the State`s Policy Toward Women. *Journal of International Women`s Studies* [online]. November 2005, vol. 7, no. 1, pp 69–83 [cit. 2008-05-24]. Dostupný z WWW: <<http://www.bridgew.edu/soas/jiws/nov05v1/kranz.pdf>>.
- KREYENFELD, M. 2004. Fertility Decisions in the FRG and GDR: An analysis with Data from the German Fertility and Family Survey. *Demographic research* [online]. April 2004. special collection 3, article 11, p. 273–318. [cit. 2008-07-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/special/3/11/>>.
- KUČERA, M. 1994. *Populace České republiky 1918–1991*. Praha : Česká demografická společnost, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 1994. 197 s. ISBN 80-901674-7-0
- KUČERA, M. 1998. *Obyvatelstvo Českých zemí ve 20. století*. In FIALOVÁ, L. aj. 1998. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha : Mladá fronta, 1998. 398 s. ISBN 80-204-0720-0
- LELIEVRE, E.; BONVALET, C.; BRY, X. 1998. Event History Analysis of Groups. The Findings of an On-Going Research Project. *Population: An English Selection* [online]. 1998, vol. 10, no. 1., pp. 11-38 [cit. 2007-12-05]. Dostupný z WWW: <<http://links.jstor.org/sici?sici=1169-1018%281998%292%3A10%3A1%3C11%3AEHAOGT%3E2.0.CO%3B2-%23>>.
- Malý ročník statistický*, 1966, 1989, 1991. Warszawa : Główny urząd statystyczny, 1966, 1989, 1991.
- MAŘÍKOVÁ, H.; PETRUSEK, M.; VODÁKOVÁ, A. (za kolektiv) 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha : Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3 (soubor).

- MATĚJCOVÁ, E. 2005. *Populační situace tzv. nových spolkových zemí před a po sjednocení Německa*. Praha, 2005. 69 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie.
- MATĚJKOVÁ, B.; POLONCYOVÁ, J. 2005. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice..* Brno : Masarykova univerzita v Brně, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Praha, 2005. 79 s. ISBN 80-210-3630-3.
- MAYER, K. U. 2004. Whose Lives? How History, Societies, and Institutions Define and Shape Life Courses. *Research Human Development* [online]. 2004, vol. 1, no. 3, pp. 161–187 [cit. 2008-07-23]. Dostupný z WWW: <http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a785832515~db=all~order=page>
- MICHÁLKOVÁ, A. 1981. *Vývoj a analýza potratovosti v Československu po 2. svetovej vojne*. In Acta Demographica III. *Poválečné populační trendy v Československu*. Praha : Československá demografická společnost při ČSAV, Výzkumný ústav sociálně ekonomických informací, 1981. 179 s.
- MOŽNÝ, I. 1999. *Sociologie rodiny*. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 1999. 251 s. ISBN 80-85850-75-3
- MULDER, C. H.; CLARK, W. A. V.; WAGNER, M. 2002. A comparative analysis of leaving home in the United States, the Netherlands and West Germany. *Demographic research* [online]. December 2002. vol. 7, article 17, p. 565–592. Dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol7/17/>.
- NOWICKA, W. 1997. Poland: Case Study on Legal Instability Concerning Abortion. *Preventive and Adressing unsafe Abortion: A Technical Constultation, 8-11 December 1997 WHO, Geneva* [online]. [cit. 2008-05-24]. Dostupný z WWW: <http://www.federa.org.pl/english/public/whoabor.htm>.
- OKOLSKI, M. 1983. Abortion and Contraception in Poland. *Studies in Family Planning* [online]. November 1983, vol. 14., No. 11., pp. 263–274 [cit. 2008-05-28]. Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/1965395>
- PAVLÍK, Z.; RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; ŠUBRTOVÁ, A. 1986. *Základy demografie*, Praha : Academia, 1986. 732 s.
- PAVLÍK, Z.; WYNNYCZUK, V. 1974. *Czechoslovakia*. In BERELSON, B. (ed.). *Population Policy in Developted Countries*, New York (USA) : McGraw-Hill book company, 1974, s. 319–354. ISBN 0-07-004833-4
- PAVLÍK, Z.; KALIBOVÁ, K. 2005. *Mnohojazyčný demografický slovník* [český svazek], Acta demographica XV. Praha : Česká demografická společnost, 2005. 182 s. ISBN 80-239-4864-4
- PAVLÍK, Z. 1992. *Sňatečnost a rodina*. Praha : Academia Praha, 1992. 254 s. ISBN 80-200-0068-2

- PAVLÍK, Z. 1994. *Populační vývoj České Republiky 1994*. Praha : Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie za podpory Grantové agentury České republiky (grant č. 205/94/0686), 1994. 143 s. ISBN 80-7066-995-0
- PLESNÍKOVÁ, J. 2007. *Analýza vlivu demografických faktorů na délku nezaměstnanosti ve vybraných okresech České republiky a v Praze*. Praha, 2007. 91 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; KRAUS, J. 2001. *Fertility and Family Survey in Countries of the ECE Region : Czech Republic*, country report. In Economic Studies No. 10v. New York and Geneva : United Nations, 2001, 98 s. ISBN 92-1-116787-6. ISSN 1014-4994.
- RUSCONI, A. 2005. German departures from the parental home: A new pathway towards independence? *Youth studies magazine* [online]. December 2005, no. 71, pp 93–105. [cit. 2008-06-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.injuve.mtin.es/injuve/contenidos.downloadatt.action?id=241899986>>.
- SAS/STAT 9.1, User's Guide, 2004. Cary, NC (USA) : SAS Institute, Inc., 2004. ISBN 1-59047 – 243-8
- Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1956, 1973, 1975, 1980, 1985*. Berlin : Staatlichen zentralverwaltung fur statistic, VEB Deutscher Zentralverlag, 1956, 1973, 1975, 1980, 1985.
- SIENKIEWICZ, K. 2003. Leaving Parental Home in Poland. *Rostock : Max Planck Institute for Demographic Research* [online]. 2003. [cit. 2008-01-08]. Dostupný z WWW: <<http://paa2004.princeton.edu/download.asp?submissionId=41498>>.
- SUNEGA, P.; VAJDOVÁ, Z.; ČERMÁK, D. 2002. Dráhy bydlení v ČR 1960–2001. Minulá, současná a budoucí stěhování občanů ČR ve výzkumu postojů k bydlení. Ukázka ze Sociologických textů 02:5 [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. [cit. 2008-08-14]. Dostupný z WWW: <<http://seb.soc.cas.cz/vystupy/petr/drahy.htm>>.
- ŠKOP, M. 2005. *Statistická analýza přežívání s aplikací na proces odchodu od rodičů v České republice*. Praha, 2005. 229 s. Disertační práce (PhD). Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie. Dostupný také z WWW: <<http://www.skop.cz/Sci/Dis1.0sec.pdf>>.
- ŠŤASTNÁ, A. 2005. Harmonizace rodiny a zaměstnání: Mikrosociální a individuální souvislosti rodičovství. In KUCHAROVÁ, V. aj. 2006. *Harmonizace rodiny a zaměstnání: Současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace*. Praha: VÚPSV, 2006. Dostupný také z WWW: <http://www.vupsv.cz/Fulltext/vz_180.pdf>.
- ŠŤASTNÁ, A. 2004. *Vliv rozvodu rodičů na partnerské vztahy dětí na příkladu České republiky*. Praha, 2004. 115 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie.

- The University of California, Los Angeles (UCLA), Introduction to SAS. UCLA: Academic Technology Services, Statistical Consulting Group [online]. [cit. 2008-06-26].
Dostupný z WWW: <<http://www.ats.ucla.edu/stat/sas/notes2/>>.
- TELLENBACK, S. 1978. The Logic of Development in Socialist Poland. *Social Forces* [online]. December 1978, vol. 57, no. 2, pp. 436-456, [cit. 2008-05-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/2577677>>.
- United Nations Economic Commission for Europe (UNECE), 2006 [online]. Population Activities Unit: Fertility and Family Surveys. Standard Recode Files for Comparative Research [CD-ROM]. United Nations Office at Geneva (CH), 2001.
- United Nations, Population division, 2007 [online]. World Populations Prospects: The 2006 Revision Population Database. Dostupný z WWW: <<http://esa.un.org/unpp/index.asp>>.
- United Nations, 1959, 1965, 1970, 1978, 1989. *Demographic yearbook*, New York (USA) : Statistical Office of the United Nations, Department of (International) Economic and Social Affairs, 1959, 1966, 1971, 1979, 1991
- VAN WISSEN, L.; DYKSTRA, P. A. 1999. *Population Issues : An Interdisciplinary Focus*. Published by Springer, 1999. 287 s. Dostupný z WWW: <<http://books.google.com/books>> ISBN030646196X., 9780306461965.
- VERMUNT, J. K.; MOORS, G. Event history analysis [online]. Department of Methodology and Statistics, Tilburg University [cit. 2007-10-26]. Dostupný z WWW: <<http://spitswww.uvt.nl/~vermunt/esbs2005b.pdf>> .
- WHITE, L. 1994. Coresidence and Leaving Home: Young Adults and Their Parents. *Annual Review of Sociology* [online]. 1994, vol. 20, pp. 81–102 [cit. 2008-05-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/2083360>>.
- WHITE, L.; LACY, N. 1997. The Effects of Age at Home Leaving and Pathways from Home on Educational Attainment. *Journal of Marriage and the Family* [online]. November 1997, vol. 59, no. 4, pp 982–995 [cit. 2008-01-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/353797>>.
- WHO Statistical Information System (WHOSIS), 2008. Demographic and socioeconomic statistics, World Health Organization (WHO), 2008
- Women in Poland, 2007 [online]. Warsaw : Central Statistical Office, 2007. [cit. 2007-11-24]. Dostupný z WWW: <http://www.stat.gov.pl/gus/index_ENG_HTML.htm>.
- YAMAGUCHI, K. 1991. Event History Analysis: Event History Analysis (paper). Sage Publications, Inc, 1991. 182 s. Dostupný z WWW: <<http://books.google.com/books>> ISBN 080393324X, 9780803933248.
- YOUNG, CH. M. 1975. Factors Associated with the Timing and Duration of the Leaving-Home Stage of the Family Life Cycle. *Population Studies* [online]. March 1975, vol. 29, no. 1, pp. 61–73 [cit. 2008-05-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/2173425>>.

ZIOLKOWSKI, J. A. 1974. *Poland*. In BERELSON, B. (ed.). *Population Policy in Developed Countries*, New York (USA) : McGraw-Hill book company, 1974, s. 445–488.

ISBN 0-07-004833-4

ZIMON, H. A. 1979. Regional Inequalities in Poland: 1960–1975. *Economic Geography* [online]. July 1979, vol. 55, no. 3, pp. 242–252 [cit. 2008-05-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/142994>>.

PŘÍLOHY

Tab. A1 – Podíl UPT z úhrnu těhotenství, Česká republika, Polsko, Východní Německo, 1955–1990

Rok	VN	PL	CZ
1955	0,4	0,2	1,4
1960	0,3	26,1	34,4
1965	0,2	30,1	28,4
1970	0,5	28,2	32,7
1975	32,8	24,8	22,4
1980	27,3	16,6	30,9
1985	28,4	16,7	37,9
1990	27,1	9,8	49,2

Zdroj: <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/ab-poland.html>

Tab. A2a – Podíly žen podle nejvyššího stupně dosaženého vzdělání, Česká republika, generace žen narozených v letech 1952–1982

Vzdělání	40–45	35–39	30–34	25–29	20–24	15–19
ZV	55,4	47,5	46,0	44,5	47,5	84,8
SV	35,7	44,2	41,7	45,8	50,7	15,2
VV	8,9	8,3	12,3	9,7	1,8	-

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Tab. A2b – Podíly žen podle nejvyššího stupně dosaženého vzdělání, Polsko, generace žen narozených v letech 1952–1972

Vzdělání	35–39	30–34	25–29	19–24
ZV	42,8	50,2	43,4	49,8
SV	46,3	41,0	48,8	49,5
VV	10,9	8,8	7,8	0,7

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Tab. A2c – Podíly žen podle nejvyššího stupně dosaženého vzdělání, Východní Německo, generace žen narozených v letech 1952–1972

Vzdělání	35–39	30–34	25–29	19–24
ZV	20,1	10,5	12,7	18,5
SV	54,8	63,3	66,0	74,9
VV	25,2	26,2	21,3	6,6

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Tab. A 3 – Procentuální zastoupení žen studujících a s dokončenou školní docházkou v době odchodu od rodičů, Česká republika, Polsko, Východní Německo, generace narozené v letech 1952–1972/ 1982 (ČR)

V době odchodu od rodičů:	Česká republika	Polsko	Východní Německo
Studující	14,9	17,5	29,2
Dokončená studia	85,1	82,5	70,8

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Tab. A4 – Procentuální zastoupení žen podle místa bydliště v závislosti na nejvyšším stupni dosaženého vzdělání, Česká republika, Východní Německo, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972/ 1982 (ČR)

Nejvyšší dosažené vzdělání	Východní Německo		Česká republika		Polsko	
	Venkov	Město	Venkov	Město	Venkov	Město
ZV	17,5	14,6	56,9	50,9	59,3	35,3
SV	68,8	65,0	39,1	40,2	37,4	54,3
VV	13,7	20,5	3,9	8,9	3,2	10,4

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Tab. A5a – Model odchodu žen z domova rodičů pomocí jedné vysvětlující proměnné, Polsko, generace narozené v letech 1952–1972

Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
Žádný sourozenec	*	0,777
Dva sourozenci		1,124
Tři sourozenci	***	1,264
Region	***	0,800
Kohorty	**	0,865
Základní vzdělání	***	1,438
Vysokoškolské vzdělání	***	0,527

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Tab. A5b – Model odchodu žen z domova rodičů pomocí jedné vysvětlující proměnné, Východní Německo, generace narozené v letech 1952–1972

Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
Žádný sourozenec	**	0,832
Dva sourozenci	**	1,182
Tři sourozenci	*	1,154
Rozvod	***	1,279
Víra	***	1,220
Vyšší dokončené vzdělání	***	0,450

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Tab. A5c – Model odchodu žen z domova rodičů pomocí jedné vysvětlující proměnné, Česká republika, generace narozené v letech 1952–1982

Vysvětlující proměnná	sign.	Exp (B)
Žádný sourozenec		0,866
Dva sourozenci		1,164
Tři sourozenci	***	1,533
Rozvod	***	0,693
Kohorty 1963–1972		0,973
Kohorty 1973–1982	**	0,725
Víra		1,083
Vzdělání, pr. měnící se v čase	***	1,260
Základní vzdělání	***	1,315
Vysokoškolské vzdělání	**	0,817

Zdroj: FFS, vlastní výpočty

Tab. A6 – Charakteristika analyzovaného souboru žen České republiky, generace žen narozených v letech 1952–1972

Vysvětlující proměnná	Abs.	%
Kohorty		
1952-1962	581	47,4
1963-1972	644	52,6
Region		
Venkovský region	410	33,5
Městský region	815	66,5
Rozvod rodičů		
Ano, rozvedli se	203	16,6
Ne, nerozvedli se	1022	83,4
Počet sourozenců		
1 sourozenec	555	45,3
0 sourozenců	96	7,8
2 sourozenci	321	26,2
3 a více sourozenců	253	20,7
Víra		
Věřící	158	12,9
Věří v "něco"	190	15,5
Nevěřící	877	71,6
Nejvýše dokončené vzdělání		
ZV	591	48,2
SV	513	41,9
VV	121	9,9
Vzdělání v době odchodu od rodičů		
Studující	112	9,7
Dokončená studia	1042	90,3

Zdroj: FFS, vlastní výpočty